TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ KIRAY ÜZERİNDEN OKUMAK: İSTANBUL MALTEPE İLÇESİ ÖRNEĞİ

Çiğdem KAYDI
191127107

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Berfin VARIŞLI

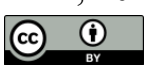
İstanbul
T.C Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık,2022

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ KIRAY ÜZERİNDEN OKUMAK: İSTANBUL MALTEPE İLÇESİ ÖRNEĞİ

Çiğdem KAYDI
191127107
ORCID: 0000-0001-8359-119X

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Berfin VARIŞLI

İstanbul
T.C Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Aralık, 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYAN

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Toplumsal değişim ve aile üzerine literatüre katkı sağlamak amacıyla yaptığım bu çalışmada öncelikle veri toplamamda yardımcı olan görüşme yaptığım, tüm Maltepe ilçe sakinlerine teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmaya adım atma cesaretini veren başta Dr. Öğretim üyesi Berfin Varışlı, sosyolojik bakış açımın oluşmasını sağlayan Prof. Dr. Nurgün Oktik, Prof. Dr. Bahattin Akşit, Prof. Dr. Sabahattin Güllülü, her zaman ailenin önemini anlatarak yoluma ışık tutan babam Cemal Kaydı, annem Şermin Kaydı ve babannem Necla Kaydı, desteklerini hiç esirgemeyen Şüheda Aslan, Sena Acar, Halenur Yavuz, Kamer Aydıner, Meryem Kanık ve Merve Gümüş, motivasyonum her düştüğünde elimden tutan hayat arkadaşım Yahya Uzunkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Çiğdem KAYDI

Aralık, 2022

ÖZET

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ KIRAY ÜZERİNDEN OKUMAK: İSTANBUL MALTEPE İLÇESİ ÖRNEĞİ

Çiğdem Kaydı
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Berfin Varışlı
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022

İnsanlık tarihi sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. Bu değişim, her toplum için geçerli olan vazgeçilmez bir olgudur. Tüm toplumlarda görülen değişimin hızı ve yönü toplumun yapısına ve birçok özelliğine göre farklılık göstermektedir. Toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etkilerini en belirgin olarak görebileceğimiz kurum ailedir. Geçmişten günümüze uzanan tarih yolculuğunda toplumsal dönüşümün temeli olan aile, değişmenin başladığı, geliştiği ve aktarıldığı yer olarak önem kazanmaktadır.

Bu gerçeklerden yola çıkarak, bu çalışma sanayi devrimiyle başlayan ve süregelen toplumsal değişmeyi modernleşme ile ele alarak İstanbul/Maltepe ilçesindeki değişimin aile üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki toplumsal değişmeyi en iyi analiz eden akademisyenlerden biri olan Mübeccel Belik Kıray'ın görüş ve kavramları bize yol gösterici olmuştur. Kıray'ın sosyolojik bakış açısından yararlanarak, İstanbul Maltepe ilçesinde toplumsal değişme ve aile kavramları arasındaki ilişkisellik araştırılmıştır. Bu bağlamda Maltepe'de yaşayan 20 kişiyle derinlemesine görüşmeler sonucu verilerin toplanması ve değerlendirilmesi sistematik bir şekilde gerçeklemiştir. Geleneksel ve modernlik arasında yer alan Türk toplumunda, Türk aile yapısı geçmişin değerlerinden kopamayan fakat göç, sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve kentleşme arasında özünü korumaya çalışan bir yapıdadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Aile, Türk Aile Yapısı, Modernleşme, Tampon Kurum, Saçaklanma

ABSTRACT

READING SOCIAL CHANGE THROUGH KIRAY:
THE EXAMPLE OF ISTANBUL MALTEPE DISTRICT

Çiğdem Kaydı
Master Thesis
Sociology Department
Sociology MSc. Programme With Thesis
Thesis Advisor: Assist. Prof. Berfin Varışlı
Maltepe University Graduate School, 2022

Human history is in constant change and transformation. This change and transformation is an indispensable phenomenon that applies to every society. Changes seen in all societies vary in speed and direction depending on society's structure and many characteristics. The family, in which we most clearly see the effects of social change, is one of the social institutions. On the long historical journey from the past to the present, the family, which is the basis of societal transformation, gains importance as a place where change begins, develops and is transmitted.

Based on these facts, I present the impact of change on the family in Maltepe, Istanbul by addressing the societal change that has occurred with the industrial revolution with modernization. In this study, I was guided by the views and concepts of Mübeccel Belik Kıray, who is one of the best analyzers of social change in Turkey. Starting from Kıray's sociological point of view, a conclusion was drawn by reconciling the concept of social change and family in Istanbul's Maltepe district. Turkish society is stuck between tradition and modernity; The Turkish family structure is also in a structure that tries to keep its essence between migration, social values, technology and urbanization.

Key Words: Social change, Family, Turkish family structure, Modernization, Buffer institution, Fringing

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYAN iii

TEŞEKKÜR iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR LİSTESİ xi

1.GİRİŞ 1

1.1. Problem 1

1.2 Amaç 4

1.3 Önem 4

1.4 Varsayımlar 5

1.5 Sınırlılıklar 6

1.6 Tanımlar 7

2. BÖLÜM 8

LİTERATÜR, KAVRAMSAL ÇERVEÇE VE KURAMLARI 8

2.1 Toplumsal Değişme 8

2.1.1 Toplumsal değişme faktörleri 9

2.1.1.1 Fiziki-coğrafi etkenler 10

2.1.1.2 Demografik etkenler 11

2.1.1.3 Kitle iletişim araçları ve teknoloji 12

2.1.1.4 Ekonomi 13

2.1.2 Değişmenin hızı 14

2.1.3 Değişimin Yönü 15

2.1.4 Türkiye'deki toplumsal değişme 18

2.1.5 Maltepe'nin tarihsel serüveni 20

2.2 Aile 24

2.2.1 Ailenin tarihsel süreci 25

2.2.1.1 Avcı ve toplayıcı aile (ilkel aile) 25

2.2.1.2 Tarım toplumunda aile 27

2.2.1.3 Sanayi toplumunda aile 29

2.2.1.4 Sanayi Sonrası toplumlarda aile 30

2.2.2 Aile türleri ve sınıflandırılması 30

2.2.2.1 Ailenin büyüklüğüne göre sınıflandırma 31

2.2.2.2 Ailenin yerleşim yerine göre sınıflandırma 32

2.2.2.3 Otoriteye göre sınıflandırma 32

2.3 Evlilik 37

2.3.1 Evlilik türleri 39

2.3.1.1 Oturulan yere göre evlilik 39

2.3.1.2 Eş sayısına göre evlilik 39

2.3.1.3 Eşin seçildiği gruba göre evlilik 39

2.3.1.4 Otorite ilişkilerine göre evlilik 39

2.3.1.5 Soy ve şecere ilişkisine göre evlilik 40

2.3.2 Türkiye'de evlilik 41

2.4 Mübeccel Belik Kıray 43

2.4.1 Mübeccel Kıray'ın sosyoloji anlayışı 45

2.4.2 Mübeccel Kıray'ın toplumsal değişme yaklaşımı 47

2.4.3 Tampon kurum 49

2.4.4. Saçaklanma 51

2.4.5 Köylülüğün çözülmesi 52

2.4.6 Kentleşme 53

2.4.7 Gecekondu 53

2.4.8 Mübeccel kıray ve aile 55

3. YÖNTEM 57

3.1 Araştırma Modeli 58

3.2 Evren ve Örneklem 59

3.3 Veriler ve Toplanması 60

3.4 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 60

4. BULGULAR ve TARTIŞMA 61

4.1 Maltepe'ye Göç 61

4.2 Kentleşme 62

4.3 Saçaklanma 68

4.4 Tampon Kurum 69

4.4.1 Gecekondulaşma 69

4.5 Mahalle Kültürü 71

4.6 Toplumsal Değişme 76

4.6.1 Toplumsal değişmede teknoloji faktörü 82

4.7 Aile Bağları 83

5. SONUÇ 89

KAYNAKLAR 96

EKLER 105

EK1.Katılımcı Bilgileri……..……..102

EK2.Derinlemesine Görüşme Formu……...…….104

EK3.Derinelemesine Görüşme Veri Analiz Formu……...107

EK4.Etik Kurul Kararı…..…….....110

EK5.Maltepe İlçe Haritası...……...…….……...…111

ÖZGEÇMİŞ 115

KISALTMALAR LİSTESİ

DG : Derinlemesine Görüşme

DTCF : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

E :Erkek

K :Kadın

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TDK : Türk Dil Kurumu

TİB : Tüm İktisatçılar Birliği

1.GİRİŞ

1.1. Problem

Toplumsal değişme ve aile, sosyoloji literatüründe en çok üstünde durulan konulardandır. Günümüz toplumu ve aile yapısına bakıldığında, uzun bir tarihsel süreç ve dönüşümden geçerek bugünkü halini almıştır. Toplum sürekli kendini yenilediğinden toplumsal değişimin belirli bir tanımını yapmak oldukça zordur. Toplumsal yapının varlığının korunması için toplum içerisindeki unsurların birbiriyle uyum içerisinde değişim göstermesi gerekmektedir.

Toplumların sahip olduğu farklı özellikler toplumsal değişmeyi etkilediği kadar aile kurumunu da etkilemektedir. Her geçen gün kendini yeniden inşa eden toplumların değişimi paralel olarak aile kurumunu da etki etmektedir. Toplumlarda ilerleme ve gelişimin sağlanması için değişme kaçınılmaz bir sondur. Tarihsel süreç içerisinde aile sanayileşme ve endüstri döneminin başlamasıyla kırsaldan kente göç eden, geniş aileden çekirdek aile yapısına geçen, geleneksel bağlarından koparak modernleşme yolunda ilerleyen bir yapı haline gelmiştir.

Bu çalışma İstanbul ili Maltepe ilçesinin nasıl bir toplumsal değişmeye uğradığını araştırarak Maltepe'deki değişme ve bu değişimin aile üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Toplumsal yapı ve toplumsal değişme kavramları Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kavramı ilk olarak ele alan yapısalcılar yapıyı moda, yöntem ve ideoloji olarak ele almışlardır. Bazı sosyologlar yapısal yöntemden etkilenmişlerdir (Onart, 1973). Toplumsal yapı Mübeccel Kıray'ın da irdelediği konuların başında gelir. Ailedeki değişme, süreli olarak takip edildiğinde, toplumsal yapının değişim yönü de izlenebilir. Geleneksel aileden, modern çekirdek aileye giden süreçte buna paralel yapısal değişimlerin olmaması imkansızdır. Kıray'a göre yapılar değişmektedir, değişmeye devam edecektir ve değişme evrenseldir (Kaçmazoğlu, 2017, s. 404).

Toplumlar her zaman bir inşa süreci halindedirler. Toplumlar her an, onu oluşturan "yapı taşları" olan bireyler yani aktörler tarafından her gün inşa edilirler (Giddens, 2012). Aktör, bireylere toplum tarafından verilen roller sonucu oluşur. Annelik rolü, babalık

rolü, doktor rolü vb. gibi bireyden beklenilen işlevler burada etken rol oynamaktadır. Yapısal işlevcilerin önde gelen isimlerinden biri olan Parsons'a göre aktörün davranışları, davranış kalıplarına göre yapılan tercihler neticesinde ortaya çıkar. Yani toplumsal kurumlar, toplumsal eylemleri belirler. Hiçbir toplum hareketsiz değildir. Her toplum sürekli bir değişme halindedir. Toplumsal değişme ise toplumsal yapıyı oluşturan ilişkilerde meydana gelen dönüşümdür.

Toplumsal değişme geleneksel toplumdan modern topluma bir köprü olarak görülür. Toplumsal değişme bütün toplumlarda görülmekle birlikte değişme hızı değişiklik gösterir. Değişimin hızlı olduğu dönemler, özellikle yapısal değişikliklerin gerçekleştiği dönemlerdir. Günümüz dünyasında bunun yerine, hem ekonomi hem de teknoloji alanında değişmeler çok hızlı bir değişime neden olmaktadır. Teknolojik gelişmelerin getirdiği değişikliklere uyum sağlamak pek çok alanda değişime gidilmesi demektir. Bir toplumun değişiminde etkili olan farklı sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler vardır. Türkiye'de ise Cumhuriyet Dönemi itibariyle yeni üretici güçler ortaya çıkmış, kapitalizmin etkisi ile işçi sınıfı meydana gelmiştir. Böylece ekonomi Türkiye için toplumsal değişmenin dinamiği haline gelmiştir. Ortaya çıkan işçi sınıfı aynı zamanda köyden kente göçün en büyük sebeplerinden biridir. Bu bağlamda göç hızlanmış buna bağlı olarak çarpık kentleşme, gecekondu yaşamı oluşmuştur. Bu değişimlerden toplumun yapı taşı olarak nitelendiren ailenin de etkilendiği söylenebilir.

Toplumların bu değişim süreçlerinde aile, her zaman varlığını sürdürmekte ve toplumun merkezinde yer almaktadır. Toplumun ve kültürün devamlılığı için önemli bir konumda olan aile gerek tanımı gerek yapısıyla beraber toplumun değişim süreciyle dönüşüme uğramaya başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümün başında geniş aileden çekirdek aileye geçiş, evlenme yaşının artması, boşanma oranlarının artması, tek ebeveynlik vb. gibi birçok değişime uğramıştır. Toplumda yaşanan değişimler aile kurumunun ve tanımının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Günümüz koşulları göz önüne alındığında artık bireylerin sosyalleştiği, kendini geliştirdiği, toplum içinde kendine bir yer edinme çabasına büründüğü, geçim kaynağı aradığı bir zaman diliminde ailede bireylerinin statü ve rolleri de değişmektedir. İşlevselciler için aile her zaman toplumun temeli niteliğindedir. Ayrıca toplumdaki değişimlere bağlı olarak aile yapısında da değişmeler olduğu kabul edilir. T. Parsons'a göre sanayileşmenin getirdiği toplumsal değişme

arttıkça, aile ve toplum üretim birimi halinden çıkarak tüketim birimi haline dönüşmüştür. Bu değişimin sonucu olarak geniş aileye duyulan ihtiyaç azalmıştır. Bunun yerini çekirdek aileler almıştır (Parsons, 1960 akt. Kasapoğlu, 2011, s. 11).

Aile sosyolojisinin en önemli alt başlıklarından biri olan ve ailenin temelinde yer alan evlilik kurumu, toplumsal değişmeden etkilenmiştir. Evlilikle ilgili olarak toplumdan topluma farklılık gösteren birçok farklı gelenek ve kural bulunur. En genel tanımında evlilik bir kadın ile erkeği birbirine bağlanmasıdır. Fakat son yıllarda özellikle Batılı ülkelerde aynı cinsiyete sahip kişilerin evliliklerine izin verilmesi toplumsal değişimi gösteren önemli bir etkendir.

Yıllardır süregelen geleneksel evlilik modelinde kadın evde iş gören, erkek ise dışarıda çalışan olarak bilinmekteydi. Köyden kente göçle geniş aile yapısı parçalanmış, çekirdek aileye geçiş hızlanmıştır. Fabrikaların ortaya çıkışı işçi sınıfının oluşmasına, geçimin zorlaşmasından kaynaklı kadınlarda iş hayatına girmiştir. Kırsaldan kente göç eden aileler yaşam şartlarına uyum sağlamak ve yer edinebilmek için bir değişim içine girerek emeklerini para karşılığı satmaya başlamışlardır. Kadının ev dışına çıkması aile içinde yeni rollere sebep olmuştur. Modernizm ile başlayan bu durum kadının ev hayatı dışında da rolleri olduğunu işlevsel bakış açısıyla da ilişkilendirilebilir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi Mübeccel Kıray'ın sosyolojik bakış açısı, kavramları, görüş ve fikirleri ışığında oluşturulmuştur. Türkiye'de toplumsal değişmeyle ilgili teorik ve uygulamalı çalışmalar yapan Kıray'ın kullandığı "tampon kurumlar" ve "saçaklanma" kavramları İstanbul/Maltepe ilçesi özelinde çalışılmıştır. Kıray, toplumsal değişme ve aile arasındaki bağı "tampon kurum" üzerinden açıklamaktadır. "Tampon kurumlar toplumsal değişmenin sorunsuz olmasını sağlar, toplumsal çözülmenin önüne geçmektedirler" (Kıray, 1999, akt. Atila, 2006, s. 29). Böylece toplumun orta hızda gerçekleşen değişme sırasında dengeli kalması sağlanır. Toplumsal değişmenin sorunsuz ilerlemesi için öncelikle aile içerisindeki değişim sürecinin başarıyla sonuçlanması gerekmektedir. Toplumsal değişmeden etkilenen aile, gelecek nesli etkileyen ve kültürü aktaran yapıdır. Hızla gelişen, toplumsal değişmenin kaçınılmaz olarak devam ettiği dünyada aileler varlığını ve kültürlerinin devamı için bu değişime adapte olmak durumundadırlar.

Araştırmada değişen toplumda ortaya çıkan aile türlerine yer verildikten sonra ailenin temelini oluşturan evlilik kavramına değinilmektedir. Toplumlarda, zaman ve kültüre bağlı olarak birçok evlilik biçimleri görülmektedir. Özelden genele doğru evlilik, aile ve toplum birbirini etkileyen ve ayrı düşünülmeyen konulardır. İstanbul/Maltepe ilçesinde yapılan araştırma toplumsal değişme, aile ve evlilik olmak üzere üç konunun birleşmesinden oluşarak, yapısal işlevci kuramı benimseyerek toplumsal değişme ve aileyi ele almaktadır.

1.2 Amaç

Çalışmada İstanbul ili Maltepe ilçesindeki toplumsal değişmenin aileler üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için saha öncesi, sırası ve sonrasında konu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış, saha çalışmasında ise niteliksel yöntem kullanılmıştır. Çalışma ayrıca İstanbul ili Maltepe ilçesinin geçmişten günümüze, sanayileşme, kentleşme, yeniden yapılanma, küreselleşme vb. süreçlerden nasıl bir toplumsal değişmeyle geliştiğini açıklamayı hedeflemiştir. Yapılan derinlemesine görüşmeler çerçevesinde toplumsal değişme ve aile kavramı ilişkiselliği irdelenmiştir.

Bu çalışmada toplumsal değişmenin aktarımı, ailenin tanımı ve sonucunda teorik bilginin Maltepe ilçesi üzerinden örneklendirilmiştir. Çalışmada bir ilçenin kentleşme sürecinde göçlerin, yerleşim alanlarının, sosyo-ekonomik düzeyin, aile yapılarının ne denli önemli ve etkili bir unsur olduğu anlatılmaktadır.

1.3 Önem

Daha önceki çalışmalara bakıldığında toplumsal değişme ve aile ilgili çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Sosyolojinin kaynağı olan toplum ve içinde yer alan aile, birçok çalışmaya temel olmuştur. Yapılan araştırmalarda toplumsal değişme ve aile ile ilgili farklı kültürler, farklı etnik kökene, ayrı dillere ve dine bakılarak toplumsal değişme analiz edilmiştir. Özellikle Türkiye'nin 1950 sonrası hızlı bir değişim sürecine girmesiyle aile araştırmaları da önem kazanmıştır. Yetmişli yıllara kadar yapılan az sayıdaki çalışmaların konusu genellikle köy ve gecekondu aileleri hakkındadır (Yasa, 1966; Aktaş, 2015). Yapılan araştırmalarda genellikle toplumsal değişme ahlak, modernleşme, küreselleşme ve kadının rolleri gibi kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Aile ile ilgili

çalışmalarda ise ebeveyn çocuk ilişkisi, Türk aile yapısı, aile içi şiddet vb. gibi konularda ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Araştırmalarda il veya ilçe örneği bazlı çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Genelde geniş kitlelere ulaşmak için nicel anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada toplumsal değişmeyi daha derin analiz etmek ve incelemek için İstanbul/Maltepe ilçesinde yaşayan bireyler ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Genelden özele yapılacak olan bu araştırma Yapısal-İşlevselci kurama bağlı olarak ilerlenmektedir. Yapısal-İşlevselcilere göre toplumda yaşanan değişiklikler aile yapısını da etkilemektedir. Araştırmanın temeli ve incelemek istenilen konu Yapısal-İşlevselcilik ile uyum göstermektedir.

Öncelikle araştırmanın odak noktası olan toplumsal değişme ve aile konuları, her zaman var olan ve kendini güncelleyerek varlığını sürdürmeye devam ettirecektir. Bu yüzden araştırmanın konusunun tarihsel süreç içerisinde güncel olması ve üstüne yeni çalışmalar eklenebilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada toplumsal değişimin toplumsal yapı, aile ilişkileri, aile türleri, evlilik ve evlilik biçimlerinde ne gibi değişme neden olduğuna değinilmektedir. Araştırma anlatılan toplumsal değişme ve aileyi Maltepe ilçe örneği ile desteklenmektedir. Bundan önceki çalışmalarla beraber, bundan sonra yapılacak toplumsal değişmenin aileye olan etkisiyle ilgili çalışmalara örnek olması ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada bir yandan Maltepe'de yaşanan toplumsal değişmeye odaklanılırken diğer yandan bu değişmenin farklı yaşam biçimlerine sahip olan aileler üzerindeki etkisine bakılmaktadır. Toplumsal değişmenin fiziki ve soyut yönleri, toplum baskısı, aile tanımının değişkenliği ve evlilik hakkında birçok görüş sunulmaktadır.

1.4 Varsayımlar

Niteliksel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniğiyle yapılan bu çalışma niteliksel araştırma yöntemi ilkeleri gereğince genellenemez ve tekrar edilemez. Çalışma evreninin coğrafi sınırı olan İstanbul'a bağlı Maltepe ilçesinin de dünyanın ve Türkiye'nin geçirmiş ve geçirmekte olduğu değişim sürecinden etkilendiği; bu etkinin toplumun en küçük yapıtaşı olan ailelere de yansıdığı varsayılmaktadır.

1.5 Sınırlılıklar

Araştırmanın evreninin Maltepe ilçesinde yaşayan bireyler olması ve örneklemin en az 10 yıldır Maltepe'de yaşayan 20-60 yaş arası bireylerden oluşması araştırmanın ilk sınırlılığıdır. Aynı zamanda araştırmanın Maltepe'nin toplumsal değişmesini yaşamış ve gözlemlemiş bireyler ile yürütülmesi temel noktadır. Çalışmayı toplumsal değişimin ailede yaşanan değişime etkisi ile daraltmak araştırmanın bir başka sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra konunun evlilik, özel hayat ve mahremiyet alanlarını içermesi derinlemesine görüşme sırasında kişilerin rahat konuşamamasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle görüşme sırasında görüşmenin rahat bir ortamda yapılabilmesi adına görüşmeler, görüşülen kişilerin kendilerini en rahat hissedecekleri mekanlarda ve/veya evlerinde yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın alt başlığı olan evlilikle ilgili bölümde imam nikahına literatürde değinilirken sorularda değinilmemiştir. Bunun yanı sıra son iki yılda tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını sebebiyle görüşmeciler ile kimi zaman istenilen yer ve zamanda görüşmeler gerçekleşememiş, görüşmeler ertelenmiştir.

1.6 Tanımlar

Aile: Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan toplumun en küçük yapıtaşıdır ve biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Aydın, 2000 s. 35).

Evlilik: Evlilik, geleneksel olarak 'yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasında yasal geçerliliği olan, belli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki' olarak tanımlanır.

Geleneksel Toplum: Geleneklerin egemen olduğu, ilişkilerin duygusal ve yüz yüze yürütüldüğü, kentleşmenin yok denecek kadar az olduğu, tarımsal ve ekonomik yönden zayıf üretime sahip olan toplum tipidir.

Modern Toplum: Sanayileşme, kentleşme bireyleşmenin görüldüğü, duygusal olmayan ilişkilerin yürütüldüğü, uzmanlaşma ve iş bölümünün olduğu toplum tipidir.

Tampon Kuram: Mübeccel Kıray'ın (2000) değişmekte olan bit toplumda hem eski hem yeni yapıya ait olmayan ve toplumsal yapının bütünlüğünü sağlayan kurumlar olarak tanımladığı kavramdır.

Toplumsal Değişme: Bir toplumda meydana gelen değişmelerin bütünüdür. Bu kavram yavaş veya hızlı gerçekleşen ve devamlılık gösteren bir olgudur.

2. BÖLÜM

LİTERATÜR, KAVRAMSAL ÇERVEÇE VE KURAMLARI

2.1 Toplumsal Değişme

Toplumsal yapı ve toplumsal değişme kavramları Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapı ile kastedilen toplumu oluşturan bireyler, gruplar, etnik toplumlar, inanç toplumları, statü grupları, sınıflar, toplumsal cinsiyetler vb. arasındaki sistematik ilişki bütünüdür. Toplumsal değişme ile kastedilen ise bu ilişkilerde yaşanan dönüşümdür (Alpkaya, 2002, s. 7). Her ne kadar kavram olarak Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıksa da insanlığın ilkel çağlarından beri her geçen gün değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Böylesi sürekli değişim gösteren bir olguyu tanımlamak da zordur. Toplumların buhransız bir değişim geçirmesi için toplumsal yapının varlığı ve bütünlüğü değişim karşısında korunması gereken olgulardır. Toplumsal yapı içerisinde bir unsurun değişmesi diğerlerini de etkiler. Değişen koşullara uyum sağlamak toplumun sürekliliği ve uyumu açısından önemlidir. Eğer değişime adapte olmakta zorlanılırsa toplumsal yapıda uyumsuzluk meydana gelebilir.

Genel anlamda toplumsal değişim, bir sosyal yapıda zaman içinde meydana gelen farklılaşma anlamı taşır. Doğada ve toplumda meydana gelen bu farklılaşma sosyal bilimciler için geniş bir araştırma alanı sunmaktadır. Değişme devamlılık gösteren bir süreçtir. Bu nedenle herhangi bir toplum kendinden sonra gelecek nesillere kültürünü olduğu gibi aktaramaz. Her nesil bir sonraki kuşağa kültür aktarımında, değişim sırasında meydana gelen farklılıkları ve deneyimlerini de aktarırlar. Toplumsal değişme tüm toplumların ortak özelliği olmasına rağmen değişmenin hızı toplumdan topluma değişiklik gösterir. Her toplumun tarihte var olduğu dönemde yaşanılan olaylar, savaşlar, dönemin koşulları, meydana gelen krizler vb. gibi etkiler değişimin hızında farklılaşmaya neden olur. Değişmenin hızı gelişmiş ülkelerde daha hızlı, geleneksel ülkelerde ise daha yavaş biçimde seyretmektedir. Geleneksel toplumlar köklerinden kopmak istemedikleri ve yeniliklere pek açık olmadığından bu değişimler sorun teşkil edebilir.

Sosyolojinin temel kavramlarından biri olan toplumsal değişme olgusunu tanımlayabilmek için evrim, gelişme ve ilerleme gibi kavramlar üzerinde durmak gerekir. Evrim, sosyal bilimlerde yabancı bir kavram olmamakla birlikte biyolojide kendisini göstermiş ve 19.yüzyılda sosyoloji literatüründeki yerini almıştır (Kaya, 2003, s. 11). İlerleme ise, değişme ile ortaya çıkan durumun daha iyiye doğru yol almasına işaret eder. İlerleme, toplumun refah seviyesini yükseltmeyi, yaşam şartlarını iyileştirmeyi, eğitim seviyesini arttırmayı ve alanında uzmanlaşmış bireyler oluşturmayı hedefler. İstenilen yönde gerçekleşen, kabul gören ve beğenilen gelişme bir ilerleme olarak değerlendirilebilir (Kaya, 2003, s. 12).

Toplumsal değişme zorunlu, sürekli ve kaçınılmazdır. Sosyolojik anlamda değişmenin açıklanması problemi, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle gerçekleşen hızlı toplumsal hareketlilikler sonucunda önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde ise toplumsal değişme yoğun, hızlı, etkili, sürekli şekilde ve çeşitlilik gösteren bir yapıda gerçekleşmektedir. Toplumsal değişme karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşıklıkta bağımlı ve bağımsız değişkenler değişmenin gerçekleşmesinde etkilidir. Nüfus, kentleşme ve aile değişmenin bağımlı değişkenleriyken, siyaset (ideoloji), ekonomi (sınıfsal gelişme) ve dış dünya değişmenin bağımsız değişkenleridir. Lakin ister "bağımlı" isterse "bağımsız" değişkenler olarak ele alınsın toplumsal değişme son derece önemli bir yere sahiptir (Kongar, 2002, s. 521).

Toplumsal değişme bilimsel ve nesnel bir kavramdır. Bu yüzden iyilik ve kötülük gibi herhangi bir değer yargısı taşımaz. Hiçbir yön ifade etmeyen nötr bir kavramdır. Değişme ilerleme şeklinde olabileceği gibi gerileme şeklinde de gerçekleşebilir. Bu bakımdan toplumların ilerlemesi de gerilemesi de toplumsal değişme kapsamına girmektedir (Erkal, 1983, s. 197). Değişme belirginleştiği ya da geçiş durumundaki toplumlar yine de işlevsel bir bütünlük gösterir (Kıray, 2000, s. 15).

2.1.1 Toplumsal değişme faktörleri

Toplumsal değişme olgusu, küreselleşme, modernleşme, ekonomi, bilim ve teknoloji, demokratikleşme, fiziksel çevre, demografi, kültür ve kitle iletişim araçları gibi unsurlardan etkilenmektedir. Toplumsal değişmeyi etkileyen çok sayıda unsur olduğundan bunları gruplayarak daraltmak, açıklanması açısından sosyal bilimciler için

daha kolaydır. Değişmenin dinamiği, toplumsal değişme faktörlerinin birbirleriyle olan etkileşim sürecinde yatar. Hangi faktörlerin toplumu ne zaman ne şekilde ne ölçüde etkilediğinin tespiti, toplumsal değişmenin toplum düzeyindeki oluşum şemasını ortaya koyar (Kongar, 2018).

2.1.1.1 Fiziki-coğrafi etkenler

Tarih boyunca fiziki çevrenin ve coğrafyanın insanlar üzerinde etkili olduğuna inanılmış ve toplumsal yaşamı coğrafyaya ve iklime dayalı bir biçimde açıklayan pek çok teori ortaya atılmıştır (Sunar, 2018, s. 20). Buzul çağının sona ermesi ile insanların yerleşim alanları da genişlemiştir. İlkel çağlarda avcılık ve toplayıcılık, hayvancılık yapan toplumlarda coğrafyanın ve iklimin etkisi ilerleyen dönemlerde denizler, göller, yağış oranları, yer altı ve yer üstü kaynaklarının fark edilmesi toplumların tüm yaşam şekillerini etkileyen unsurlar haline gelmiştir. İnsanlar tarım için düz ve ovalık alanlar ararken, hayvanların yetiştirilmesi ve otlanması için çimenlik ve dağlık alanlara ihtiyaç duymuşlardır.

Coğrafi şartlar insanlara yerleşim, gıda ve geçim kaynağı yarattığı kadar bazı doğal durumlarda ise insanları başka yerlere göç etmesine sebep olmaktadır. Mesela; deprem, sel, toprak erozyonu vb. gibi doğal afetler tek yönlü değişime sebebiyet vermektedir. Bu gibi tabiat olaylarının toplum üzerinde oldukça tesirlidir. Doğal afetlerin toplum üzerinde bıraktığı etkilere verilebilecek örneklerden biri, ülkemizde gerçekleşen 1999 Marmara depremidir. Deprem sonucunda toplumun sosyokültürel ve sosyal değerlerinde birtakım değişiklikleri meydana getirdiği görülmektedir (Kaya, 2003, s. 32). Aynı zamanda toplumsal grubun yerleşim yeri olan toprağın özellikleri de değişimi etkilemektedir. Bu örneklere eklenebilecek en doğru örneklerden biri de kavimler göçüdür. Orta Asya'da kuraklığın başlaması ile geçim zorlamış, gıda azalmış çeşitli sağlık sorunlarının çıkması ile topluluk halinde kavimler göçü başlamıştır. Böylece fiziksel-coğrafi etkenler toplumsal değişimde esaslı bir rol oynamaktadır.

Ayrıca kıyı kesimlere uzak, karasal yerlerin değişime daha kapalı olduğu görülmektedir. Bunda kara ve kıyı yerleşimlerinin genellikle farklı geçim kaynaklarına ve dış etkilere erişebilirliği etkendir. Karasal yerler daha çok tarıma elverişli topraklar olduğundan çevresine yerleşen toplumlar yerleşik, durağan bir haldedir. Kıyı yerleşimleri ise

limanların varlığıyla ticarette dayalı bir geçim sağlandığından hareketli toplumlar sayılmaktadır. Bu etkenler doğrultusunda dış kaynaklara daha çok erişimi olan kıyı kesimlerinin, yeniliklere ve değişimlere daha hızlı adapte olduğu görülmektedir.

2.1.1.2 Demografik etkenler

Toplum bir arada yaşayan insanlar ile var olmakta ve anlam kazanmaktadır. Bu yüzden toplumun nüfusunda meydana gelen değişimler toplumsal değişmede önemli bir rol üstlenmiştir. Nüfus oranında meydana gelen düşüş veya artış toplumsal yapının dengeli ve kontrollü olup olmadığını bize gösterir. Aile planlaması ve doğum kontrolü gibi tedbirlerle doğum oranlarını düşürmek, toplumda da birtakım değişmeleri beraberinde getirmektedir. Mesela, genç nüfusun fazla olduğu ülkelerde eğitim, sağlık, sosyal alanları ile ilgili yatırımlar yapılırken, yaşlı nüfusun fazla olduğu ülkelerde daha çok refaha dönük yatırımlar yapılmaktadır (Kaya, 2003, s. 33). Sanayi Devriminden sonra meydana gelen bazı gelişmeler toplumda da değişikliklere sebebiyet vermiştir. Teknolojinin ilerlemesi sadece makineleşmeyle hayatımızı kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda tıp eğitimine ve sağlık sektörüne de etki etmiş, daha konforlu bir hayatın sağlanmasına neden olarak ölüm oranlarını asgari düzeye indirmiştir (Şentürk, 2018, s. 89). Nüfusta artışın gözlemlenmesi toplumun yeni ihtiyaçlarının ortaya çıkmasına ve mevcut hizmet sektörünün yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Nüfus artışıyla dönüşen düzenle birlikte yeni kaynak arayışından ötürü coğrafi genişleme çabalarına bağlı askeri çatışmalar ortaya çıkabilir (Form, 2013).

Nüfus teorileri üzerine önemli araştırmalar yapan Malthus, nüfus artışının toplumun refah seviyesini düşüreceğini savunmaktadır. Ülke ekonomisinde yaşanan olumsuz durumların sebebi olarak alt sınıfı göstermekteydi. Malthus meydana gelen hızlı nüfus artışını doğum kontrol politikası ile önüne geçilmesi gerektiği inancındadır. Maltus'a göre nüfus artış oranını düşürmek için bireyler geç yaşta evlenmeli ve az çocuk sahibi olmalıdırlar (Eğilmez, 2018). Aynı zamanda Maltus'a göre nüfus artış hızını düşürmenin bir diğer yolu da meydana gelen doğal afetler, savaşlar, krizler, salgın hastalıklar, kıtlık vb. gibi sonucu ölüm oranlarının yükselmesidir (Atay, 2020). Büyük salgınlar da toplumların temellerini sarsmış ve değişme itmiştir. Veba, kızamık, zatürre, dizanteri, kolera vb. bulaşıcı hastalıkların, tedavilerinin bilinmemesi ve uygulanamamasından kaynaklı salgınlar başlamış ve birçok insan ölmüştür. Bu salgınlar sebebi ile nüfus

oranında düşüş yaşanmıştır. Bu salgınlar neticesinde nüfus azaldığı için üretimde azalma görülmektedir.

Nüfus artış ve azalışı kadar toplumda nüfusun hareketli hali de toplumsal değişimde önemli bir etkendir. Bu hareketlilik çeşitli, savaşlar, krizler, doğal afetler, coğrafi etkenler, sosyo-ekonomik vb. unsurlardan dolayı ülke içine veya ülke dışına gerçekleştirilen göçlerden oluşur. Göç aynı zamanda bir toplumsal değişme sürecidir. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri ise 2011 yılında Suriye topraklarında başlayan iç savaştan kaçarak ülkemize göç eden sığınmacılar birçok toplumsal değişime zemin hazırlamıştır. Suriyeli mülteciler ilk olarak gecekondularda yaşam sürdürmüşlerdir. Kendilerine açtıkları işletmelerin çoğalmasına, iş yerlerinde az gelirle Suriyeli işçilerin alınmasına, aile içerisinde doğum kontrolü sağlanmadan soylarının devamlılık sağlaması ülkemizde birçok değişime sebebiyet vermiştir. Bu konu derinlemesine tartışmaya ve incelemeye açık bir konudur.

Bu etkenler sonucunda toplumda nüfusun artışı, azalışı ve hareketliliği toplumsal değişmede kısa ve uzun vadede birçok sonuç doğurmaktadır. Dolayısıyla bir toplumun yapısını ve değişmesini, o toplumun nüfusu incelenmeden anlamak olanaksızdır (Kongar, 2002, s. 521).

2.1.1.3 Kitle iletişim araçları ve teknoloji

Kitle iletişim araçları teknolojinin ilerlemesiyle yaşantımızda büyük bir yer edinmektedir. Eğitimden sağlığa, iş sektöründen ev içine kadar kullandığımız teknoloji hayatımızı birçok alanda kolaylaştırmaktadır. Teknolojinin hayatımıza girmesiyle toplumun her alanında ve kurumunda güncel olana ve çağdaş olana uyum sağlama süreci toplumsal değişmenin parçası olarak başlamaktadır. Toplumsal değişimlerin arkasında da çoğu kez önemli icat ve buluşlar yer almaktadır. Ateşin bulunması, tekerleğin icadı gibi önemli olaylar toplumlarda köklü ve keskin değişimlere neden olmuştur. Teknolojik gelişmeyi teşvik eden unsur, insanların toplumsal hayatlarında artan ihtiyaçlarına çözümler getirme arzusu olmaktadır. Tarihin ilk devirlerinden beri teknolojinin yol açtığı ilerlemeler toplumsal yapıların işlevlerinde ve davranışlarındaki değişmeler için hız sağlamıştır. Dünya tarihinde üretimi, tüketimi, gündelik yaşamı ve hatta inanışları şekillendiren pek çok teknolojik gelişmeden bahsedilebilir (Sunar, 2018, s. 34). Teknolojinin ilerlemesiyle

birlikte kitle iletişim araçları ortaya çıkmış ve dijital çeşitlilikler meydana gelmiştir. Haberleşme ve ulaştırma araçlarının gelişmesiyle kapalı ev ekonomisinden pazar ekonomisine geçiş hızlanmıştır (Kaya, 2003, s. 37). Teknoloji kültürün maddi yönünü oluşturan insani bir faaliyettir. Bu sebeple internet denilen bir olgu toplumsal yaşama girmiştir.

Teknoloji ile sanayi toplumunun gelişimi ve değişimi 1950'lere gelindiğinde modernleşme ile arasında doğrudan bağ kurulması sosyoloji de yaygın bir görüş olmuştur. Buna göre "azgelişmiş toplumlarda gelişme, ancak, Batı'nın tarihsel tecrübesini aydınlattığı yolda sebat edildiğinde gerçekleştirilebileceği düşünülen ve endüstrileşme, teknolojik ilerleme, ekonomik büyüme ve yüksek üretim" (Altun, 2000, s. 141) ile gerçekleşecektir.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, teknolojik gelişmelerin en belirgin özelliğidir. Gelişen teknoloji sonucu kitle iletişim araçlarının da etki alanları genişletmiştir. Radyo ve televizyonun etkinlik alanlarının hızla genişlemesiyle, geniş kitlelerin tutum ve davranışları değişmeye başlamıştır. Kitle iletişim araçları, kitlelere kendi hayatları dışında bir hayat biçimi sunmaktadır. Böylece kitlelerin yenilikleri benimsemelerinde, toplumsal ve kültürel yaşantılarında farklı bakış açıları kazanmalarında etkili olabilmektedir.

2.1.1.4 Ekonomi

Toplumsal değişmenin yönünü ve hızını etkileyen en önemli faktörlerden biri de ekonomidir. Toplumların ekonomik gelişimleri, diğer faktörlerle birlikte toplumsal değişmelerin yönünü etkilemektedir. Ekonomik etkinlikler insanlığın tarihsel gelişim sürecinde, toplumsal değişmenin yönünü belirleyen en temel faktör olarak diğer bütün etkinliklerin çıkış noktası durumundadır (Yeşilyurt, 2019, s. 113).

Ekonomik istikrarı sağlayarak, gelişmek ve toplumsal sorunlarla baş edebilmek bütün ülkelerin ana hedefidir. Emeğin nitelikli hâle getirilmesi, sermaye birikiminin artırılması, yaratılan ekonomik değerlerin toplumun bütün üyelerine üretime katkısı oranında ve dengeli biçimde bölüşümünün sağlaması, kişi başına düşen milli gelirin artırılması ekonomik büyümenin göstergeleridir. Ülkeler arasında ekonomik rekabetin yol açtığı dengesizlikler bazı ülkelerin gelişme yönünde bazı ülkelerin ise gerileme yönünde

değişmede etken olabilmektedir. Toplumda işsizlik oranlarının yüksekliği ve gelir adaletsizliği şüphesiz sosyal sorunların büyümesine neden olmaktadır. Ekonomik yapıdaki değişimin genel olarak toplumsal yapıya etkisini anlamak için son dönemlerde yaşanan küreselleşme süreci iyi bir örnektir. Günümüzde toplumun daha fazla ekonomik merkezli bir hale geldiği, bu faktörün yaşama biçimini derinden etkilediği görülmektedir.

2.1.2 Değişmenin hızı

Toplumsal değişimin hızı, toplumun bu değişime verdiği tepkiye bağlı olarak değişmektedir. Değişimin hızı aslında değişimin kaynağı ile de bağlantılı bir konudur. Bir toplumsal sistem kendi sorunları ve ihtiyaçlarını kendi kendine iyileştirip, doğal bir mekanizma sergiliyorsa bu değişim genellikle hızlı olduğu söylenmez. Yavaş ve düzenli ilerleyen, toplumsal yapının kendi içsel süreciyle değişim geçirmesine evrimsel değişim denir. Değişimin hızlı olmaması toplumda kaos ortamının oluşmamasına ve dengeli bir ilerleme ortamını yaratır. Başka bir deyişle evrim, daha iyiye ve mükemmele doğru giden, basitten karmaşığa doğru oluşan değişmelerdir. Örneğin tarımda makineli üretime geçilmesi gibi. Fakat toplumsal yapının değişim kaynağı kendi iç sürecinden değil de dışsal bir etki ile değişime zorlanıyorsa hızlı bir değişim sergiler. Toplumsal sürecin içinde dışardan müdahale, genelde toplum tarafından kabul edilmeyeni yeniliğe açık ve hazır olmayan bir etki olarak algılanır. Bu nedenle hızlı değişimler genelde toplumda huzursuzluğa ve kırılmaya neden olur. Değişimin hızı ve kaynağı ile ilgili diğer bir sorun ise değişimin barışçıl veya şiddetli olmasıdır. Bir değişimin barışçıl olması aynı zamanda yavaş ve aşamalı bir biçimde doğal etkenlere dayalı kendiliğinden gerçekleşmesi ve şiddetli olması da hızlı, ani ve yapay etkenlere dayalı olması anlamına gelmektedir (Sunar, 2018, s. 7-10).

Şiddetli değişimler toplumun temelini derinden sarsarak değişimi sadece ekonomik ve siyasi olarak değil değerleri, duyguları ve düşünceleri de değiştirir. Dışarıdan kaynaklı şiddetli, hızlı, radikal ve en önemlisi zorla olan toplumsal değişimlere devrimsel değişimler denir. Bu tür değişimler toplumun yararına da olsa toplum için zor ve tartışmaya açık bir konudur. Çünkü uzun tarihsel süreçlerden geçen ve kendini oluşturan toplumu birden baştan aşağı değiştirmek oldukça zordur.

2.1.3 Değişimin Yönü

Toplumsal değişim konusunda önemli olan alt başlıklardan biri de değişimin yönüdür. Değişimin ilerleme veya gerileme olduğuna yönelik olan yargı, incelemeyi yapan sosyal bilimcinin bakışına bağlı olsa da neredeyse sosyolojide başlangıcından beri tartışılagelen meseledir (Strasser ve Randall, 1981, s. 18). Böylece değişimi ilerleme ve gerileme olarak görmek öznel bir değerlendirme olmaktan öteye geçememiştir.

Evrimsel bir değişmeyle tarihte modern toplumun oluşması ilerlemeci bir yön olarak bilinmektedir. İlerlemecilik tarihin bir yönü ve çizgisi olduğu fikrinden hareket eder. Toplumların siyasi, sosyal ve iktisadi geleceğe doğru değişmesi ve gelişmesi gerektiğini savunur. Toplumun tecrübe ve uygulamalarının birikimi neticesinde ilkel bir halden daha gelişmiş medeni bir hale doğru mütemadiyen ilerlediği fikri sosyolojik düşüncelerinin doğduğu çağlarda merkezi öneme sahiptir (Dellaloğlu, 2008, s. 129).

Genel olarak bakıldığında ilerlemeci bakışa göre toplumsal değişme modernleşme ile aynı değeri taşımaktadır. Toplumsal değişme toplumun yeniliklere ve değişime kapalı olan, belirli bir yönde gitmesi gerektiğine inanan siyasi bir kavramdır (Nisbet, 1990).

Diğer taraftan ilerlemecilik ile karıştırılan bir diğer kavram da gelişmedir. Birbirleriyle benzeyen bu iki olguda gelişmeyi kavramsallaştırıp bütünüyle ayırt etmemiz gerekmektedir. Gelişme belirli değişimleri anlatan daha dar ve anlam yüklüdür. Toplumda var olan yaşam koşullarını daha da iyileştirmeyi temsil eder. Örneğin sağlık sektöründe tedaviler daha iyiye gidiyorsa, ekonomi kurumları belli bir süre sonra ihtiyaçları daha iyi karşılar hale gelmişse bunlar gelişmedir. Yani bu tanıma göre eğer bir değişim topluma faydalı, uyumlu ve düzenli bir şekilde uygulanıyorsa gelişmedir. Fakat toplumsal bütünlüğe bir yararı yoksa bozulma olarak adlandırılır.

2.1.4 Toplumsal değişme kuramları

Toplumsal değişmeyi açıklayan farklı teorileri ve sosyal bilimcilerin görüşlerini derleyen birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bu kuramlar ilk kuramcıların görüşlerini ve bunlara karşılık daha sonra gelen sosyal bilimcilerin toplum ve insan konusundaki bilgilerinin artmasıyla yeniden düzenlenmiştir. 700'lerin Avrupası'nda kişiler bir toplumsal sınıfta doğar, büyür ve yaşam sürecini tamamlayarak ölürdü. İnsanlar bu

durumu değiştirmek amacıyla herhangi bir eylem gerçekleştirmemekteydi. Doğdukları sınıfın getirdiği sosyal statü ve rolleri kabul etmekteydi. Endüstri Devrimi'yle birlikte toplumda birçok şey değişmeye başlamaktadır. En başta insanlara sağlanan iş imkânları onları köylerinden, topraktan koparmıştır. Bilim ve teknolojideki gelişmeler, ulaşım olanaklarını, ticareti ve iletişimi kolaylaştırdı. Bu gelişmeler ise değişimi ileri yönde kolaylaştırıcı imkânlar sağlamaktaydı. Böylece, toplumsal değişme güncel bir olgu olarak kabul edildi. Bu modeller kısaca söyle gruplandırabilir:

2.1.4.1 Büyük boy kuramlar

Bütün insanlık tarihini kapsayan evrensel kuramlardır. İnsanlığın varlığında günümüze kadar meydana gelen değişmeler büyük boy kuramlar tarafından ele alınır. Bu kuram kendi içinde üç kola ayrılır.

a) ***Organizmacı modeller*:** Bu yaklaşım kültürleri ve uygarlıkları canlı bir organizma gibi doğan, büyüyüp gelişen ve ölen bir yapı olarak görür. Bu yaklaşımı benimseyip inceleyen düşünürlerden biri de İbn Haldun'dur. İbn Haldun (1332-1406), toplumların ilk dönemlerde göçebe yaşadıklarını, zamanla yerleşik yaşama geçtiklerini söyler. Ona göre her varlığın belirli bir ömrü olduğu gibi, devletlerin de bir ömrü vardır. Bir devletin ömrü, onu kuran ailenin niteliklerine bağlıdır. İbn Haldun'a göre bir kuşağın ömrü yaklaşık 40 yıldır. Şahıslar gibi devletlerin de tabii ömürleri vardır. Devletlerin de her ne kadar kuranlara göre değişmekte ise de ekseriya üç neslin ömrünü aşmaz. Ortada üç nesil vardır ve üç neslin ömrü 120 senedir. Devletin ihtiyarlaması ve gerilemesi bu süre içinde olur. Ailenin nitelikleri kuşaktan kuşağa zayıflar, yozlaşır (Mukaddime, akt. Uludağ, 2007).

b) ***Evrimci modeller***: Bu modellere göre insanlık doğrusal bir çizgi üzerinde gelişir. Gelişme çizgisi sapmadan izlenirse, insanlığın gelecekte de alacağı şekil belirlenebilir. Evrimci modeller insan-doğa ilişkisine önem vermiş ve bugün ki toplumsal bilimleri etkilemişlerdir. Herbert Spencer (1820-1903), toplumu bir organizma olarak görür. Bu organizma zamanla evrim geçirir. Toplum, bu evrim sırasında gittikçe karmaşıklaşır, toplumsal yapıyı oluşturan parçalarının işlevlerindeki farklılaşma artar. Bu gelişmeler, sanayileşmeyle birlikte gerçekleşir. Sencer'e göre evrim, yalnız gitgide artan bir çeşitlilik ve farklılaşmaya değil, aynı zamanda henüz ulaşılmamış bulunan bir mükemmelleşmeye doğru da gidiştir. "Toplumlar, belirsiz düzenlerden, belirli düzenlere doğru giden bir ilerleme gösterir" (Özkalp, 2014, s. 319-321).

b) ***Diyalektik modeller*:** Diyalektik anlayış tarihsel süreçte hareket ve değişmeye bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, evrimci modellerin özel bir şeklidir. Evrim sırasında ortaya çıkan her aşamanın kendisini ortadan kaldıracak ve tam tersini yaratacak ögeleri de beraberinde getirdiği fikrine dayanır. Karl Marx (1818-1883)'a göre toplumdaki değişmenin nedeni, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmadır. Toplum, art arda gelen çeşitli aşamalardan geçerek değişir. Son aşamada çatışan güçler ortadan kalkar ve bir denge durumu ortaya çıkar. Marx'a göre üretim biçimi ve toplumsal sınıflar arasındaki çatışma, değişmeyi doğurur. Her toplumda, çıkar ve düşünceleri birbirinden farklı olan iki sınıf vardır. Bu sınıflar arasındaki mücadele ve uyumsuzluk sosyal değişmeyi oluşturur (Kongar, 2018, s. 121-123).

2.1.4.2 Orta boy kuramlar

Toplum birimlerini ayrı ayrı inceleyerek değişmeyi gözlemlemiş ve sonra geliştirdikleri modeli bütün insanlığa genellemeye çalışmışlardır. Orta boy kuramlar; ekonomik, siyasal ya da kültürel değişmelerin sonuçlarını ve etkilerini 30, 40, 50 yıllık dönemler içinde ele almışlardır. Kendi arasında iki modeli temel almaktadır. (Gurur, 2022)

a) ***Yapısal-İşlevci Model*:** Bu yaklaşım bir nevi büyük boy kuramlara karşı olarak ortaya çıkmıştır. Orta boy kuramcılara göre, bütün insanlığı kapsayan bilgilere ve değişimlere ulaşamayacağımızı belirtirler. İlgilendikleri ve inceledikleri alan daha çok içinde yaşadığımız toplum birimleri ve değişimleridir. Toplumu, birbirine bağımlı ve her biri, meydana getirdiği bütünün uyumunu daha iyi sağlamak için belli işlevlere sahip olan unsurların bütünü olarak görür. Bu unsurlar, işlevsel bir bütünlük içinde toplumu meydana getirir. Yapısal işlevselciliğin kurucusu olan Parsons, geliştirdiği teoriler çerçevesinde tüm toplumların sonunda modern olma ve Amerikan toplumunu örnek almaları gerektiğini düşünmektedir (Gurur, 2022). Aynı zamanda Parsons gibi yapısal işlevselciliği benimseyen bir Türk sosyolog ise Mübeccel Belik Kıray'dır. Mübeccel Belik Kıray, toplumların gelenekselden moderne ya da feodaliteden moderne doğru geliştiğini savunur. Ona göre, her toplumsal yapı bir bütündür. Bu bütün, insan ilişkilerinden ve ilişkilerin doğurduğu değerlerin etkileşiminden meydana gelir. Toplum, her zaman aynı olmayan bir hızda değişir. Toplumsal yapının unsurları birbirine bağlı olduğu için değişme rastgele olmaz. Yapısal İşlevci kuramcılar arasında Parsons, Merton, Ogburn ve Mübeccel Kıray gösterilebilir.

b) ***Çatışmacı Yaklaşım***: Bu yaklaşıma göre toplum, birbirleriyle çatışan birimlerden ve ögelerden kuruludur. Toplumsal değişme toplumun kendiliğinden oluşan doğal özelliğidir. Çatışma modelinin temelinde yatan çıkar çatışması sonunda ulaşılan denge, arada kalmış bir denge durumudur. Mevcut denge, çatışan çıkarlar arasındaki uzlaşma sonunda ortaya çıkmıştır. Fakat bu uzlaşmaya isteyerek ulaşılmaz, otorite sahiplerinin güçlerini kullanmasıyla ulaşılır. İşçi, hiçbir zaman işverenle anlaşamaz, aralarında yalnızca işverenin zorlamasıyla oluşan bir uyum vardır.

2.1.4.3 Küçük boy kuramlar

Bu kuramlara göre kişi ve grupları baz alırlar. Toplumsal değişmeyi grup etkinliklerine ve psikolojik öğelere bağlayan kuramlardır. Bu kuramlara göre toplumsal değişme, birey-grup - toplum çizgisini izler. Ayrıca ilgilendikleri birimler daha küçük olduğundan gözlemden çok, deneysel teknikleri kullanmayı tercih ederler (Kongar, 2018, s. 203-206).

2.1.4 Türkiye'deki toplumsal değişme

Türkiye geçmişten günümüze görkemli tarihiyle, geçiş dönemleri, yaşanılan içsel ve dışsal olaylarıyla sürekli ve hızlı bir değişim gerçekleştirmektedir. Gerek siyasi, sosyo-ekonomik, gerek aile yapısıyla değişimin her boyutunu ve her yönünü barındıran Türkiye aslında değişim sosyolojisi için iyi bir örnek olsa da Türk sosyolojisinde konunun gerektiği önemi ve literatüre sahip olmadığı görülmektedir. Türkiye toplumsal değişmesini ve gelişimini devam ettirirken bu değişmenin temeli olarak modernleşmeyi baz almaktadır.

Türkiye'de toplumsal değişime baktığımızda Osmanlı'nın son dönemlerinde başladığını, devamında Osmanlı'nın yıkılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla modernleşme adı altında daha çok adım atılmıştır. Türk toplumu için en önemli, köklü ve güçlü kurumu olan ordu ve askeriyeyi, gelişen çağı yakalamak için modernleştirme çabası içine girilmiştir. Böylece modern ve düzenli ordu kurmak amacıyla Yeniçeriler kaldırılmıştır. Yeniçerilerin kaldırılmasının ardından, İmparatorluğun siyasi ve ekonomi yapısını daha ileriye dönük, modern hale getirmeye yönelik çabalar başlamıştır (Onulduran, 1974, s. 30).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün ilke ve inkılapları modernleşme sürecine bir giriş sağlamıştır. Öncelikle toplumda düzen ve otoriteyi

sağlayarak, ulusal kimlik konusunu ele almıştır. Atatürk inkılapları doğrultusunda siyaset, hukuk ve eğitim kurumlarında çağdaş topluma ulaşmak için güçlü adımlar atılmıştır. Çağdaş bir ulus devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuyla Türk toplumu da bambaşka bir değişimin içine girmiştir. İlk önce din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak saltanat ve halifeliği kaldırmıştır. Ardından 1926 yılında "Türk Medeni Kanunu" hazırlamıştır. Ardından okuma yazma oranını kolaylaştırmak ve arttırmak adına Harf Devrimi'ni getirerek toplumsal ve kültürel açıdan büyük bir değişikliğe imza atmıştır. Türk kültürü ve toplumunda öncelikle kadının önemini ve yerini vurgulamak amacıyla birçok batı ülkesinden önce kadına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Böylece toplum içinde kadının statüsünü ve anlamını bambaşka bir yere taşımış, çağdaş yaşamda ileri bir seviye atlatmıştır. Yapılanlar bununla da sınırlı kalmamıştır. Hayatın her alanında giyimden tartıya, alfabeden yaşam şekline kadar, hemen her alanda toplumsal reformlar birbirlerini takip etmişlerdir (Arslan, 2005, s. 170-172). Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan her dine ve dile sahip bireylere hoşgörüyle ev sahipliği yapmıştır. Atatürk'ün bahsi geçen ve diğer pek çok reformu modern, çağdaş, eğitimli ve seçkin insanların var olabileceği bir toplumsal hayatın zemin hazırlamıştır.

Türkiye toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerden olan coğrafi, iktisadi, nüfus, göç vb. birçok yapıdan etkilenmektedir. Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrili olması coğrafi ve siyasi açıdan önemli bir konuma sahip olmasına olanak sağlamaktadır. Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Türkiye'nin boğazlara olan hakimiyeti, komşu ülkeleri ile olan ilişkileri siyasi ve jeopolitik konum açısından önemli bir yer edinmektedir. Ayrıca denizlerle çevrili olması, kıyı kesimlerinin çokluğu gelişmeye ve yeniliğe açık ticaret alanlarını olanaklı kılar. İşlek boğazlara sahip olan Türkiye aynı zamanda Anadolu'yu da içinde barındırmasından yüksek, dağlık ve ovalara sahiptir. Böylece kendi içinde de bölgeler arası yaşam ve toplumsal değişime iyi bir örnektir. İki kıtayı birleştiren Türkiye bir geçiş, köprü ülkesi olduğundan göç alan bir ülke haline gelmiştir. Tarım ülkesi olan Türkiye'de sanayi sonrası makineleşme ile kırsal yaşamdan kentlere gerçekleşen bir göç olgusu vardır. Bu göçler beraberinde gecekondulaşmayı, çarpık kentleşmeyi, sosyo-ekonomik sorunları doğurmaktadır. Ekonominin tarımdan endüstriye, oradan da hizmetlere doğru kayışı, yeni sınıfların ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak toplumsal yapıda değişikliklerin meydana gelmesine neden olmaktadır (Sunar, 2018, s. 13).

Türkiye'de toplumsal dönüşümün kendine has bir yapısı, özellikleri, etkenleri ve değerleri vardır. Bu değişim devam etmekte olup gelecek nesillere aktarılmaktadır. Türkiye'nin bu kendine has değişimini aile yapısında incelemek mümkündür. Toplumsal değişme ile ilgili Türkiye sosyal bilimler dünyasında sosyologlardan ziyade siyaset bilimciler ve tarihçilerin daha çok ilgisini çekmiştir. Bu alanda Türk sosyal bilim dünyasında nitel ve nicel araştırmalar yapan, teoriler, kuramlar ve modeller kurarak Türkiye'deki toplumsal değişmenin etkilerini analiz eden akademisyenlerden biri de Mübeccel Kıray'dır. Türkiye'nin toplumsal değişmesini hızlandıran en önemli etkenlerden biri, ülkenin doğusundan batısına gerçekleşen emek göçüdür. Emek göçü sonucu batıda gerçekleşen hızlı nüfus artışı mekânsal, idari, siyasi ve iktisadi değişimleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'de gerçekleşen bu değişimlerin her birini İstanbul/Maltepe ilçesinde görmek ve analiz etmek mümkündür.

2.1.5 Maltepe'nin tarihsel serüveni

Maltepe ilçesi geniş çerçevede baktığımızda küçük bir sahil kasabasında varlıklı ailelerin oturduğu, deniz, demiryolu ve karayoluna sahip, üst kısımlarda göç yoluyla köyden gelenlerin yerleşim alanı olan, topraklarında tarım yapılan aynı zamanda da ilçe merkezinden uzak sanayileşme oluşumuna en iyi örneklerindendir.

Tarihte Maltepe ile ilgili bilgilerin Bizans Dönemine kadar uzandığını görülmektedir. Bilinen ilk ismi Bryas'ı, Küçükyalı'da eski Akduman Pınarı yakınlarında bulunan Bryas Sarayı'ndan aldığı belirtilmekte olsa da buna ilişkin kesin kanıt yoktur (https://ab.maltepe.bel.tr/tr/sayfa/1147/maltepe-tarihi: 21.05.2022). Bizans döneminde küçük bir sahil kabası olan Maltepe ve çevresi birçok din adamına ev sahipliği yapmış, manastırları ile bilinen bir yerdir. Bir tepe ve eteklerine uzanan sahil kesimine sahip olan Maltepe hazine bulunan tepe anlamı taşımaktadır. Anlatılan efsaneye göre hayali bir hazine ve hazineyi koruyan ejderhadan bu ismi almaktadır. Tarihçesi Bizans dönemine kadar dayansa bile günümüz Maltepe ilçesinin temelleri 16. yy atılmıştır (http://www.maltepe.gov.tr/: 21.05.2022).

Osmanlı imparatorluğu kurulduktan sonra Türklerin himayesine geçen Maltepe'nin Bağdat yolu üzerinde olmasından dolayı önemi daha da artmıştır. Osmanlı ordusunun birinci durak yeri olan Üsküdar'dan sonra ikinci durak yeri Maltepe olmuştur.

Osmanlı'nın küçük bir kasabası sayılan Maltepe'ye, Kazasker Feyzullah Efendi tarafından bir külliye inşa edilmiştir. Maltepe askeri konaklama için önemli bir yerdir. Ordugahın kurulduğu, askerlerin dinlendiği ve konakladığı yer olan Maltepe'de, günümüzde askerlerin aileleriyle beraber yaşam sürmesi için Küçükyalı Mahallesinde askeri lojmanlar bulunmaktadır. Aynı zamanda 23. Komando Tugay Komutanlığı'na ev sahipliği yapmaktadır. Böylece Maltepe için askeri faaliyetlerin yok olduğunu söylenemez. Kazasker Feyzullah Efendi ve çalışmaları ile Maltepe'nin somut tarihçesi şekillenmeye başlamıştır. Yaptırdığı külliye, inşa ettirdiği camiler ve hamamların yanı sıra 1728-1729 yıllarında Maltepe sahiline Kayışdağı'ndan künklerle su getirmiş ve adının verildiği çeşmeyi yaptırmıştır. Yaklaşık 300 yıldır Maltepe'de bulunan çeşmeye en son 2015 yılında restorasyon gerçekleştirilmiştir. 1950 yıllarına kadar çeşme aktif olarak Maltepe'ye su taşımıştır (Forum Maltepe, 2016, s.22).

Bölgede ilk belediye meclisinin toplanması ve çalışmalara başlanması 1928 yılında olsa bile Maltepe'nin Kartal İlçesi'nden ayrılıp müstakil ilçe olması 1992 yılında gerçekleşmiştir. Aynı yıl içerisinde 1 Kasım'da ara yerel seçimleri neticesinde Maltepe'de belediye kurulmuştur. Maltepe ilçesinin simgesi ve belediye logosunda kullanılan Bakireler Anıtı ilçe için önemli bir semboldür. Deniz kısımları betonlar ile doldurulmadan önce açıklarda bulunan bakireler anıtı aynı zamanda yüzenlerin bir süre ilerleyip dinlendiği yerdir. Yunan mitolojisinden esinlenerek yapılan anıtın içinde Venüs heykeli bulunmaktadır. Bekar olup zamanında evlenemeyen kadınların anıta kadar yüzerek gidip evlenebilmek için dua ettiği rivayet olunmaktadır (Ürgir, 2019). Süreyya Paşa plajında yer alan anıt şimdilerde ise betonların ve kalabalığın arasında kalmıştır. Eski ihtişamı kalmayan anıt bir otoparkın içinde korunmaksızın durmaktadır.

İsmini Osmanlı Hava Kuvvetleri'nin kurucusu Süreyya İlmen'den alan anıt aynı zamanda kıyısında bulunan 300 metrelik plajında ismidir. İlmen askerlikten sonra ticaretle uğraşmış aynı zamanda milletvekilliği yaparak siyasette de adını geçirmiştir. İlmen sadece Maltepe için değil batı kültürünü, kentsel çağdaşlaşmayı İstanbul'a benimsetmek istemekteydi. İlmen Maltepe için modernleşme yolunda sahil kısmında bulunan sebze bahçesini yıkarak plaj yapmıştır. Süreyya Paşa plajı, çevresi ve denizin güzelliği ile dönemin İstanbul'u için çekici bir haldedir. Bu ilginin bir diğer nedeni ise tren yolu üzerinde bulunmasıdır. İlk başlarda ziyaretçiler için geçici bir istasyon oluşturulduktan

sonra kalıcı hale gelerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bir zamanlar ilçenin dikkat çeken sembolü hatta İstanbul'un denize girilecek sayılı yerlerinden biri olan plaj ve anıt geçmişe yüz tutmaya bırakılmıştır.

İlmen çağdaşlaşma amacına yönelik birçok kalıcı hizmetlerde bulunmuştur. Maltepe'ye yaptırdığı plaj, simgesel olarak yaptırdığı bakireler anıtı ve insanların ulaşımı için demiryolu inşa etmesi Maltepe'yi turizm, ulaşım, çevresinde meydana gelen otel ve gazino sektörüyle ilgi odağı haline getirmiştir. Bunların yanında sağlık sektöründe de günümüze kadar gelen İstanbul'un hatta Türkiye'nin en önemli ve seçkin hastanesi olan Süreyyapaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi için, 1950 yılında 1800 dönümlük Narlıdere Çiftliği'ni İşçi Sigortalarına hastane olarak kullanılması için hibe etmiştir. Böylece 1951 yılında açılmıştır. Açıldığı sıralarda 20 yataklı küçük bir hastane olarak hizmet veren yer, yapılan restore çalışmaları ile 1976 senesinde 1600 yataklı hasta kapasitesi ile Türkiye'nin en büyük hastanelerinden birisi olmuştur. Böylece inşa edilen hastanede Maltepe'nin tanınmasında çok etkin bir rol oynamıştır. Maltepe ilçesinin yanında birçok başka İstanbul semtine okullar, tiyatrolar, opera binaları, kurduğu Kızılay cemiyetleri, Kadıköy-Üsküdar arası elektriği getirerek teleferik hizmetini sunması vb. gibi birçok yararlı faaliyetler gerçekleştirmiştir (İlk Haber, 2016).

Maltepe bölgesi Cumhuriyet dönemine kadar Rumların ağırlıklı olduğu bir nüfusa sahiptir. Kurtuluş Savaşı sonrası sürgüne uğrayan Rumların yerine Selanik, Drama, Kavala ve Serez yöresinden Türkiye'ye gelen Türklerin bir kısmı Maltepe'ye yerleşmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde sanayi ve tarımsal faaliyetleri geliştirmek, ekonomik gelir kaynağı oluşturmak amaçlı 1931 yılında Maltepe'de Tütün Deneme Evleri kurulmuştur. Maltepe ve çevresi dönemin tütün için verimli topraklarını oluşturmaktaydı. Tütün Deneme Evleri'nden sonra, Kartal ile Maltepe arasında ve şu an Maltepe'ye bağlı olan Cevizli 'de satın alınan araziye, içinde laboratuvarları da bulunan Tütün Enstitüsü binası yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sigara Fabrikaları yetersiz kaldığı için tahsis edilen arazi kamulaştırılıp, 1967 yılında üretime açılan Sigara Fabrikası kurulmuştur. Fabrikanın inşa edildiği yıllarda bölge ağırlıklı olarak bağ-bostan ve tütün tarlaları ile doludur. Bu tarlalarda tarım ile geçimini sağlayanlar harici nüfusun bir kısmı da balıkçılık yaparak geçimini sağlamaktadır. Maltepe ilçesinde bulunan Tekel fabrikası aslında sadece üretimin yapıldığı ve iş imkânı sunulan yer değil, aynı zamanda bölgenin tarımdan

sanayiye geçişinin de en güzel göstergesidir. Fabrikaların işçi açığını doldurmak için bölgede tarım işiyle uğraşanlar harici Anadolu'nun birçok yerinden mevsimlik olarak köylüler gelmektedir. Tekel Sigara Fabrikasında çalışan yüzlerce insan zamanla daimî olarak yerleşerek burada Cevizli mahallesini oluşturmuşlardır.

Maltepe Belediyesi'nin kurulması ile Maltepe için yeni bir imar planı ihtiyacı doğmuştur. Bağımsız bir ilçe haline gelen Maltepe için yerleşim ve imar planı demiryolu üzerine inşa edilmiştir. Bölgeye baktığımız zaman yerleşim planı demiryolunun alt (sahil) ve üst (dağlık) bölge olarak ikiye ayırmaktadır. İnsanların su kaynaklarına yakın olma ihtiyacından Maltepe bölgesinde de ilk yerleşim alanları denize yakın sahil kesimlerinde olmuştur. Fakat 1960 sonrası artan nüfus ve göç sebebiyle yerleşim alanları E5'in üst kısmına kaymaya başlamıştır. Sahil ve tepelik alanları Karayolu ikiye ayırmaktadır. Yerleşim birimi olarak Maltepe 18 mahalleye ayrılmıştır. Ek4'te konuyla ilgili harita bulunmaktadır. Bunlar; Bağlarbaşı, Feyzullah, Cevizli Yalı, Başıbüyük, Büyükbakkalköy, Zümrütevler, Girne Mahallesi (1995 yılında Zümrütevler Mahallesinden ayrılmıştır). Esenkent, Altayçeşme, Gülensu, Gülsuyu, Küçükyalı, Altıntepe, Aydınevler, Çınar, Fındıklı, İdealtepe' dir. Bunlardan E5'in alt kısmında sahil kıyısına sahip olan 5 mahalle (Altıntepe, Küçükyalı, Çınar, İdealtepe, Yalı), sahile komşu olan 4 mahalle (Feyzullah, Altayçeşme, Bağlarbaşı, Cevizli), E5 Karayolunun üst kısmında ise yer alan 8 mahalle (Aydınevler, Girne, Zümrütevler, Gülsuyu, Esenkent, Gülensu, Fındıklı, Başıbüyük, Büyükbakkalköy) bulunmaktadır (https://www.maltepe.bel.tr/, 23.02.2022). Marmara Denizi'nin kıyısında yer alan, İstanbul Anadolu yakasının uzun bir geçmişe ve tarihe sahip olan Maltepe ilçesi nüfus bakımından İstanbul'un dokuzuncu, Anadolu Yakası'nın dördüncü büyük ilçesi konumundadır. Türkiye İstatistik Kurumu 2021 nüfus verilerine göre İstanbul Maltepe ilçesinin nüfusu 525. 566, toplam erkek nüfusu 262,663, toplam kadın nüfusu 262,903'tür. Mahalle bazında en az nüfusa Büyükbakkalköy 11.266 iken, en çok nüfusa sahip 88.042 kişi ile Zümrütevler mahallesi olmuştur (TÜİK, 2021). Maltepe içerisinde sanayileşme, fabrikaların kurulması, gecekondu yaşamına uygun yerleşim alanlarının olması, göç alan ilçe haline gelmesine ve nüfusun sürekli artış göstermesine sebep olmuştur. Nüfusun sürekli artış göstermesi konut ve yerleşim alanı ihtiyacını arttırıp Maltepe'nin Karayolu'nun üstüne doğru genişlemesine neden olurken aynı zamanda eğitim açığını da ortaya çıkarmıştır. Bölge içerisinde bugün resmi ve özel olmak üzere

toplamda 45 anaokulu, 41 ilkokul, 47 ortaokul, 52 lise, 4 üniversite bulunmaktadır (MEB, 2022).

2.2 Aile

Toplumun en küçük yapı taşı olarak bilinen aile, sosyolojinin en önemli konularının arasında yer almaktadır. Çünkü aile insanlık tarihinin en eski ve en temel kurumudur. Aile her ne kadar evrensel bir kurum olsa bile evrensel bir aile tanımı yapmak oldukça zordur. Aile yapısı, işlevi, rolleri, değeri, tecrübe ve yaşam şekline göre zaman içerisinde değişime uğrayan bir olgudur. Bundan dolayı ailenin belirli yönlerini ve özelliklerini içeren bir tanım yapılabilir: "Aile, insan soyunu sürdürmek üzere iki ayrı cins arasında kurulan evlilikle başlayan, birincil dostluk ilişkilerine ve bu arada cinsel ilişkiye meşruiyet sağlayan, çocuk yetiştirmek, soy ve akrabalık olgularıyla toplumu yeniden üreten, soyut davranış ve görüntüleri ifade etme bakımından bir kurum, karşılıklı nesnel ilişkileri ihtiva etmesi açısından ise sosyal bir gruptur." (Aydın, 2013, s. 26-27 akt. Aydın, 2019). Başka bir tanıma baktığımızda "Doğum, evlilik veya evlatlık edinme yoluyla bir ilişkisi olan ve bir hanede birliktelik yaşayan iki veya daha fazla kişinin oluşturduğu bir küm olarak tanımlanmaktadır (Cohen, 2005, akt: Canatan K, Yıldırım E, 2013). Bu tanımda görüldüğü üzere herhangi bir karşı cinse vurgu yapmamasıyla birlikte evlat edinme kavramı ile aile kavramına yeni bir boyut kazandırılmıştır. Aile birliğinin oluşumu için kan bağı ve biyolojik bir gereksinim olmaması aile tanımını genişletmiştir. Böylece tek bir aile biçimi olduğunu varsaymak sınıf, toplumsal cinsiyet ve yaş bağlamında birçok önemli farkı reddetmektir (Gittins, 2011, s. 15). Birçok farklı aile tanımının olması farklı kültürlerin yaşam şekillerinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda evrensel bir tanımın olmaması aile kurumunun toplumsal değişmeyle birlikte değişime maruz kalmasındandır. Toplumsal değişmenin yaşandığı yerde ailenin değişimi de kaçınılmazdır. Toplumsal değişme aileyi, aile ise toplumsal değişmeyi etkilemektedir. Aile ile ilgili her alt konu yapısı, işlevi, akrabalık ilişkileri, evlilik, cinsellik vb. konularda toplumsal değişme ile paralel olarak değişim göstermektedir. Bu değişim aile sosyolojisine ve toplumsal değişmeye yeni konular katmaktadır. Artan boşanmalar, beraber yaşama, gey ve lezbiyen birliktelikleri, evlenme yaşının artması vb. gibi alanlar aile sosyolojinin konularını oluşturmaktadır. Her ülkenin gelişimine bağlı olarak toplumsal değişme aileye yeni bir yön katmaktadır.

2.2.1 Ailenin tarihsel süreci

İnsanlık tarihi boyunca var olan aile kurumsal, yapısal, işlevsel ve tarihsel olarak birçok evreden geçerek günümüze ulaşmaktadır. Aile her toplumda farklı şekillerde açıklansa bile bütün toplumlarda var olması ortak bir değerdir. Aile ile ilgili sadece sosyoloji biliminde değil siyaset bilimi, antropoloji, tarih, hatta ekonomi gibi çeşitli bilim alanlarında teori ve yaklaşımlar öne sürülmüştür. Ailenin tarihsel serüveni ve gelişimini en baştan ele alırsak yazının icadından önce yeterli bilimsel bilgi bulunmamaktadır. Özellikle ilk insanların mağaralarda yaşadığını düşünürsek duvarlara çizilen resimler bizlere somut bir gerçeklik sunmak için yeterli gelmemektedir. Yazının icadından önce toplumu yönlendiren ve liderlik eden din adamları öncelikli durumdadır. Bu yüzden aile ile ilgili ilk bilgilerimiz dinle bağlantılıdır. İnsanlık tarihinin başladığı yerde ailenin de başladığını söylemek mümkündür. Aile günümüzdeki konumunu alana kadar birçok evreden geçmiştir. Aşağıda ailenin tarihsel süreç içerisindeki evreleri açıklanarak yer verilmiştir.

2.2.1.1 Avcı ve toplayıcı aile (ilkel aile)

İnsanlığın ilk yaşam biçimi olan avcı ve toplayıcılık, yani ilkel toplumlar bizlere aynı zamanda ilk aile yapısını da ortaya koymaktadırlar. Avcılık ve toplayıcılıkla ilgilenen toplumlar ortak mülkiyet alanına sahip ve basit aletler kullanan insanlığın en yalın halini yansıtmaktadır. Bu toplum ve aileler ile ilgili bilgiler arkeoloji biliminin yardımıyla sınırlı sayıdan öteye geçememiştir. Tarımın gelişiminden önce geçimini avcılık ve toplayıcılıkla sağlayan toplumlarda kadınlar çoğunlukla toplayıcı, erkekler ise avcıdır. Buradan ilk insan topluluklarının iş bölümünü benimsediklerini söyleyebiliriz. Kadının doğurganlığından kaynaklı getirdiği sorumluluklar bebeği emzirme, bakma vs. avlanmaktan çok toplayıcılık yapmasına sebep olmuştur. Kümeler halinde otuz veya kırk kişi kadar belirli bölgelere yayılmış halde yaşamaktadırlar. Hayat tarzlarının genellikle benzediği, amaçlarının geçim ve besinlerini sağlamak olduğu, ortak mülkiyete sahip bir iş bölümü söz konusudur. Ailenin ilk örneği olan avcı ve toplayıcı toplumlarda kadınlar da iş bölümüne dahil edilmiştir hatta bu toplumlar anaerkil bir yapıya sahip oldukları kabul edilmektedir. Burada anaerkil toplumda kadının toplum içindeki rol ve statüsüne vurgu yapılmaktadır. Soy bağının anneye dayandığı, annenin aile reisi olarak sayıldığı, otorite ve gücün kadının elinde bulunması anaerkil bir toplum yaratmıştır. Toplanan veya

avlanan yiyecekler ortak mal sayılmakta ve eşit dağıtılmaktadır. Artan yiyecekler için henüz topraktan veya ağaçtan saklama kabı yapılmasını keşfetmedikleri için atık yiyecekleri toprağa gömüyorlardır. Aynı zamanda toplumda her şey ortak mülkiyete dayanıyorken cinsellik konusunda da bireylerin serbest ilişki yaşamaktadır. Herhangi bir kural, yaş veya kan bağı gibi etkenler bu duruma etki etmemiştir. Böylece çocukların bakımı toplumda ortak sorumluluk olarak sayılmıştır. Soy bağının anneye dayanmasının sebebi de buradan gelmektedir. Bir kadının birden çok erkekle cinsel ilişkisi sonrası dünyaya gelen bebeğin biyolojik babası bilinmemektedir. Bu yüzden soy bağı anne olarak esas alınmaktadır (Adak, 2016, s.17-24).

İlerleyen süreçte bilgi ve deneyimlerle tecrübelerin artması, basit aletlerin yapımı ve geliştirilmesi toprağı işlemeye olanak sağlamıştır. Buda ilkel toplumlar için yeni bir dönemin başladığının göstergesidir. Önceleri kümeler şeklinde dağınık ve göçebe yaşayan insanlar tarımın ortaya çıkışı ile yerleşik hayata geçiş sağlamıştır. Yerleşik hayatın getirdiği bir diğer durum ise klana dayalı toplumun oluşmasıdır. Klan topluluğu, kendi içinde belirli gelenek ve göreneklere sahip, inançları, amaçları ve sorumlulukları doğrultusunda aileyi bir kurum niteliğinde görmektedir. Yani artık toplum ve aile içinde ilkel yaşamın getirdiği doğal düzenden çok kurallara, disipline, yasak, yanlış ve doğru hareketlere dayanan bir aile düzeni, klan topluluğu kurulmuştur. Geçmiş düzenden farklı olarak basit aletlerin geliştirilmesi ile ev yapabilme olanaklarının sağlanmış olmasıdır. Bu da mağaralarından çıkan klanların, köy yaşamının temelini atma noktasında farklı ve ayırt edici bir boyutunu ortaya koymaktadır (TİB, 2006, s. 19-20 akt: Adak, 2016). Kadının toplayıcı olmasındaki en önemli etkenlerden birinin doğurganlık olmasından kaynaklıyken yeni yerleşik hayatlarında fiziksel güçten kaynaklı kadının toprağa bağlı bir iş ve ev düzeninin kadın tarafından sağlanması beklenmektedir. Fiziksel güç göz önüne alınarak yapılan yeni iş bölümlerinde yaşlı ve çocuklardan emek gücü az gerektiren, fazla güç ve efor isteyen işlerin ise sağlıklı erkek bireylerin yapması beklenmektedir. Kadının doğurganlığı, ev düzenini ele alması, düzenli besin kaynağı getirmesi kadını toplum içinde daha saygın bir konuma getirmiştir.

Basit aletlerin geliştirilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi, tarım tekniklerinin gelişmesi ve madenlerin bulunması üretime hızlı bir geçişe sebep olmuştur. Bu fazla üretim bir süre sonra kadının bahçeden topladığı besinlerin önüne geçer nitelikte olmuştur. Üretim

yapmayanlar da üretime katkıda bulunacak yeni aletler yapmaya başlamışlardır. Bu da yeni meslek gruplarının önünü açmıştır. İnsan gücünün ön plana geçmesinden kaynaklı eşitlikçi yapı iyice bozulmuş, kadın ve yaşlılar güçsüz sayılarak ikinci plana atılmıştır. Fazla ürünün ortaya çıkması ortak mülkiyet değil kişiye özel olarak sayılmaya başlanmıştır. Bu özel mal varlığı soydan soya aktarım gösterdiği için artık kadının çok eşli olma durumu ortadan kalkmaya başlamıştır. Böylece anaerkil dönemden fazla üretim, özel mülkiyete geçiş, soyun erkeğe bağlanmasından dolayı ataerkil yapıya yavaş yavaş geçiş sağlanmaktadır. Artık ataerkil toplum ve tarım toplumu devri başlamıştır (Adak, 2016, s. 24).

2.2.1.2 Tarım toplumunda aile

Aile, tarihsel süreç içerisinde çağın gerektirdiği koşullara uygun hale evrimleşmiştir. Tarım için gerekli icatların bulunuşu, tarıma elverişli ortam oluşturulması, çapalama ve icat edilen saban ile aile için yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreçteki önemli noktalardan biri avcı ve toplayıcı ailenin tersine iş bölümü değişime uğramış ve eşitlikçi yapı yerine ataerkil bir yapıya geçiş başlamıştır. Bu durumun başlıca sebeplerinden biri kadının toplayıcılık emeğine gerek duyulmadan erkeğin tarım için emek gücüne ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır. Böylece kadının toplum içinde statüsü azalmıştır (Aydın, 2019, s. 65-67).

Ataerkil döneme geçilmesinde iş gücünün yanı sıra zamanla ortaya çıkan yeni buluşlar ve icatlardır. Tarım için buluş ve icatları çıkaran erkekler otoriter gücünde sahibi olmaktadır. Erkeğin üretim araçlarını elinde tutması siyasi gücü de elinde tutmasına, ekonomik olarak egemen bir sınıf oluşturmasına sebep olmuştur. Avcı ve toplayıcı ailelerde gıda, barınma hatta çocukların bakımı bile ortak sayılırken bu durum ile ortak mal statüsünden çıkılmaya başlanmıştır. Böylece erkeğin gelecek kuşaklara aktarabileceği serveti ortaya çıkmıştır. “Böylelikle toplum kendi içerisinde, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır” (TİB, 2006, s. 23).

Anaerkil düzende kan bağının kadından geçmesi üzerine artık miras düzeninin sağlanması amacıyla babadan oğula kan bağı önem kazanmıştır. Avcı toplayıcı ailelerde kadının birden fazla erkek ile cinsel ilişkiye girmesinden dolayı doğan çocukların

biyolojik babaları bilinmemektedir. Bu durumun önüne geçmek, mirası ve soyun devamı için aile üzerine birtakım yasalar getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece çok eşli aileden tek eşli aileye geçilmiştir. Kadınların toplum içerisinde statülerinin azalması, emek güçlerine ihtiyaç duyulmaması, anneye olan kan bağının öneminin kalmaması vb. sebepler kadını ev içi bir düzene itmiştir. Artık kadınlar ev içinde çocuk bakımına ve ev işleriyle ilgilenmeye mecbur bırakılmıştır. Tek eşli aile kadınlar için böyle ilerlerken erkeklerde ise başka kadınlar ile ilişkiye girilmesinde sınırlılık getirmemiştir. Ayrıca evlilik dışı cinsel ilişki erkek için olağanken kadın için ahlaki normlarla sınırlandırılmıştır.

Tarım toplumu ataerkilliğin yanında bir diğer önemli kıldığı konu ise topraktır. Toprak artık en önemli üretim aracıdır. Böylece toprağa sahip olanlar aynı zamanda üretim gücüne sahiptirler. Üretim gücüne sahip olanlar beraberinde statü, sosyo-ekonomik güç ve siyasi gücü de getirirler. Toprağın önem kazanmasıyla birlikte yeni bir düzen "feodal toplum'' oluşmuştur. Bu düzene göre toprağa sahip olanlar soylu sınıfı, toplumun en alt tabakasını oluşturan toprağa sahip olmayan fakat toprağı emekleriyle işleyenler yani köylüler (serfler) üretimi gerçekleştirmektedir. Ataerkil düzen sadece aile içinde değil toplum içinde de feodal düzende görülmektedir. Erkeğin sadece kendi ailesi üzerinde değil, toprağında çalışan köylüler üzerinde de ekonomik, siyasi ve ideolojik bir baskı oluşturması ile karşımıza çıkmaktadır. "Hem ekonomik, politik, toplumsal ve dini bir birim hem de bir tür geniş aile olan malikanenin reisi" (Gittins, 2011, s. 44) olan soylular kendileri için çalışan ailelerin kız çocuklarının kiminle evleneceğine bile karar vermektedir. Çünkü soyluların toprağında köylüler ailesi ile birlikte çalışmaktadır. Aileden birinin başka bir toprak sahibinde çalışan köylülerden biriyle evlenmesi emek gücünün bölünmesine ve azalmasına neden olabilir. Bu da toprak sahibi için üretimin azalması olarak nitelendirilir. Tüm bu değerlendirmelere baktığımızda tarım toplumunda ataerkil yapı kurulmuş, kadına "anne" rolü daha çok yüklenmiş kadının arka planda kaldığı statüsün azaldığı, erkeğin siyasi gücü ve otoriteyi elinde bulundurduğu, ortak düzenden feodal topluma geçilerek yeni çağ olarak adlandırılan döneme girilmiştir.

Tarım ilerlemeye devam ederken toprak dayalı üretimin yanı sıra yeni üretim biçimleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Köylü ailelerinin yanı sıra yeni esnaflar ve meslek grupları

oluşmaya başlamıştır. Sanayinin ortaya çıkması ve gelişmesiyle toplum ve aile için yeni bir geçiş süreci başlamıştır.

2.2.1.3 Sanayi toplumunda aile

Tarihsel süreçte en zor geçiş ve dönüşümlerden biri de sanayi toplumuna geçiştir. Avcılık ve tarımdan sonra geleneksel düzenden modern düzene geçiş başlamıştır. Bu geçiş beraberinde birçok değişime sebep olmuştur. Artık üretim için gerekli ve önemli olan şey toprak değil fabrikadır. Öncelikle toprağın önem kaybetmesi feodal düzenin yok olmasına zemin hazırlamıştır. Üretim şeklinin değişmesi makineleşmeyi beraberinde getirmiştir. Artık yeni kurumlar, değerler, inanışlar, kentleşme ve göç ortaya çıkmıştır. Bu düzenin aile için etkilerinden biri de feodal dönemde üretimi gerçekleştiren geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakmasıdır (Adak, 2016, s. 28-31).

Sanayileşmenin getirdiği modernleşme köklü değişimlere neden olmuştur. Feodal düzende toprak sahibi ve çalışan/çalışmayan tüm aile fertleri aynı toprak üzerinde yaşamaktaydı. Sanayileşme ile ayrı iş kolları oluşmuş, ev ile iş yerleri birbirinden ayrılmıştır. Ev artık akşamları tüm ailenin toplandığı bir alan olmuştur. Ev ve iş yerlerinin birbirinden ayrılması, geniş aileden çekirdek aile düzenine geçişte ailenin büyük fertleri yerine, çocuklar üzerinde anne ve babanın sözü geçerli olmaya başlamıştır (Aydın, 2019, s. 68).

Köylüler feodal yapının bozulması ile topraklarından göç ederek kent etraflarına ve fabrika yakınlarına yerleşimler artmaya başlamıştır. Böylece sanayi kentleri göç ile gelen yeni bir yaşam kurmaya çalışan aileler ile oluşmuştur. Bu göç sadece bir yer değiştirme değil aynı zamanda aile yapısında da bir değişim meydana getirmiştir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesine yeni sosyal ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur. Bu yeni ve farklı düzen aile yapısını toplumsal ve ekonomik olarak zorlayan bir sistem haline gelmiştir. İşçi sınıfı kent yaşamında geçinmek ve kira ödemekte zorluk yaşamaya başladığından tüm aile fertleri fabrikalarda veya hizmet sektöründe işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Böylece kadınlar ve çocuklar da kendilerine uygun işlerde yer edinmişlerdir. Düşük ücretlerle çalıştırılan kadın ve çocuklar ev bütçesine katkı yapmak için çalışmaya başlamışlardır. Kadınların tekrardan üretimde yer alması kadınların sosyal alanda daha etkili olmalarına imkân tanırken güç ilişkilerinde eşitlikçi bir yapıya zemin hazırlamıştır.

Kadın sadece anne rolünü gerçekleştiren değil çalışan, ekonomik özgürlüğünü eline almış, toplum içinde söz hakkına sahip bir birey haline gelmiştir. Bunun beraberinde kadınların rolleri ve statüleri değiştikçe aile içinde birtakım problemler de ortaya çıkmıştır. Ev ve iş yerlerinin ayrılmasıyla gündüzleri ayrı olan evli bireyler, çocuklar üzerinde ortak söz hakkına sahip olmaları, ilgi ve beklentinin değişmesi aile sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Böylece sanayi toplumunda aile, kent hayatında yaşam çabası ve modernleşme arasında sıkışıp kalmıştır. En köklü dönüşümü sanayi toplumunda yaşayan aile üretimden çok tüketim birimi haline gelmiştir (Aydın, 2019, s. 68-73).

2.2.1.4 Sanayi Sonrası toplumlarda aile

Sanayileşme ile değişime itilen ve maruz kalan aile sanayi sonrası da teknolojinin ilerlemesi, iş gücüne ihtiyacın azalması, bilgisayarın hayatımıza girmesi gibi gelişmelerden etkilenmiş ve yeni bir süreç başlamıştır. Her dönem bir sonraki dönemin sosyal sınıflarını kırarak yeni bir çağ oluşturmuştur. Sanayi sonrası toplum ve aile de bu dönüşümden etkilenerek yeni sınıflar ve sosyal yapılar oluşturmuşlardır. Öncelikle aile kurma ve aile içi iletişim değişim göstermiştir. Eş seçme konusunda ailelerin değil bireylerin ön planda olduğu, akraba ilişkilerinin azaldığı, kadınların erkek egemenliğinden sıyrıldığı yeni bir döneme adım atılmıştır (Adak, 2016, s. 31-33).

Bu yeni adımlar muhafazakârlar için "bozulma" olarak adlandırılırken toplumun bir diğer kesimi için modernleşme olarak görülmektedir. Aile kent yaşamında daha dinamik ve değişken bir yapı halini almıştır. Örf ve geleneklerini kent yaşında sürdürmeye çalışan aile kendi yapısını korumaya da çalışmıştır. Fakat ailenin toplumda olan değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. İkili ilişkilerde kadının sosyal hayatta etkin rol oynaması birçok tartışmaya sebebiyet verirmiştir ve sanayi sonrası ailelerde boşanmaların da arttığı gözlemlenmiştir. Tüm bu dengelerin değişmesi ve toplumun değişim göstermesi, aileden beklentinin değişmesine, rol ve statülerin farklılık göstermesine, ataerkilliğin önemini kaybetmesine, bireyselliğin ön planda olduğu yeni bir yaşam tarzını ortaya çıkmıştır (Aydın, 2019, s. 73-75).

2.2.2 Aile türleri ve sınıflandırılması

Aile, sosyolojinin en önemli konularından olduğu kadar aynı zamanda en derin konularından biridir. Çünkü insanlığın varlığından beri aile her zaman var olmuş, değişim

ve dönüşümlerle uğrayarak toplumun en küçük yapı taşını oluşturmaya devam etmiştir. Toplamsal ve ekonomik yapı değişmeleri aile yapısında ve buna bağlı olarak işlevlerinde çeşitli değişmelere neden olmaktadır (Özbay, 1984). Tarihsel süreç içerisinde aile birçok aşamadan geçmiş, fazlasıyla değişime şahit olmuştur. Ailenin değişimi toplumsal değişim sürecinde kaçınılmazdır. Bu yüzden sosyal bilimciler değişik perspektiflerden aile türleri ve sınıflandırması yapma gereği duymuşlardır.

Aile her toplumda işlevi, ilişkileri, ekonomisi, kültürleri, gelenek ve görenekleri gibi konularda farklılık gösterse de bu sınıflandırılma yapılırken ortak noktalar ele alınmıştır. Ailenin tanımını yapmak kadar aile sınıflandırılması da bir o kadar zordur. Aile sınıflandırılması ana hatlarıyla aşağıda açıklanmıştır.

2.2.2.1 Ailenin büyüklüğüne göre sınıflandırma

a) Geniş Aile

Birçok aile üyesinin aynı çatı altında bir arada yaşadığı aile türüdür. Genellikle sanayi öncesi toplumlarda görünen geniş aile, geleneksel veya büyük aile olarak da bilinir. Örf ve adetlerine bağlı, akrabalık ilişkileri kuvvetli bir aile türüdür. Ailenin en yaşlı erkeğinin evin reisi sayıldığı, ortak ekonomi ve mülkiyete sahip bir yapıdır. Aile içinde yaşa ve cinsiyete bağlı roller ve iş bölümü vardır. Geniş aile aynı zamanda kalabalık kaynaklı aile fertlerinin kendilerini güvende hissettikleri bir ortamdır (Özkalp, 2011, s. 124).

b) Çekirdek Aile

Çekirdek aile bir diğer adıyla küçük aile olarak da bilinir. Çekirdek aile eşler ve çocuklardan oluşan başka herhangi bir aile üyesini içinde barındırmayan aile türüdür. Sanayi sonrası kentte yaşayan aile türü olarak bilinmektedir. Ev içinde sadece anne ve babanın olmasından kaynaklı kararların sadece onların verdiği, diğer aile üyelerinin söz hakkının olmadığı, ikili ilişkilerde birbirlerine vakit ayırdıkları, üreme ve doğan çocuğun topluma faydalı bir birey olmasını amaç edinen aile türüdür. Çekirdek aile kentin içinde doğmuş bir aile türüdür. Kent hayatında yaşamaya çalışan ekonomik olarak güçlü kalmaya çalışan bir aile türüdür. Toplumsal değişmeyle beraber sanayi toplumlarında boşanmaların arttığını söylemek mümkündür. Çekirdek ailelerde bu boşanma sonucu aile üyelerinin yetersizliğinden dolayı parçalanmış aileye dönüşür (Karataş, 2001, s. 95).

2.2.2.2 Ailenin yerleşim yerine göre sınıflandırma

a) Kırsal Aile

Kırsal kesimde yaşayan aileler genellikle geniş aile yapısını benimsemiş ailelerdir. Kırsal bölgelerde yaşadıkları için geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadırlar. Böylece aile üye sayısı arttıkça iş gücü de artış göstermektedir. Bu yüzden akrabalık ilişkileri kuvvetlidir (Kızılaslan, 2006). Kırsal aile, ailenin büyüklüğü, doğurganlık, ailede karar verme yetkisi, otoritenin dağılımı, aile içi statü ve rolleri, erkek ve kız çoğuna verilen değer gibi aile içi ilişkiler içinde belirleyici konularda kırsal aile geleneksel bir yapı izlemektedir.

b) Kentsel Aile

Kentsel aile, kırsal aileden tamamen farklı ortam ve şartlarda doğmuş bir aile türüdür. Tarımdan kopmuş işçi, esnaf ve zanaatkarların oluşturduğu genellikle çekirdek ailelerdir. Aile üyeleri arasında iş bölümü yapılarak kendilerine uygun yerlerde çalışılmaktadır. Böylece kadınlarda ev ekonomisine katkıda bulunmaktadır (Özkalp, 2011, s.140-141).

c) Gecekondu Ailesi

Geniş ve çekirdek aile yapısını içinde barındıran aile türüdür. Kırsal aile ve kentsel aile arasında bir köprü, geçiş ailesidir. Kır-kent yaşamında arada kalmış ailelerden oluşmaktadır. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte kent hayatında birçok yeni meslek kollarına imkan sağlanmıştır. Kırsal kesimde tarım ve hayvancılığın önem kaybetmesiyle iş bulma ümidi ile aileler kentlere göç etmişlerdir. Göç eden aileler kentlerin belirli ücra semtlerine yerleşerek yeni bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Gecekondu ailesi, gelenek ve göreneklerinden kopmadan, toplumsal değişmeye maruz kalarak kent yaşamına uyum göstermeye çalışmışlardır. Bu uyum süreçlerinde gecekondu ailelerine "geçiş ailesi" de denilmektedir (Merter, 1990, s. 30).

2.2.2.3 Otoriteye göre sınıflandırma

a) Anaerkil Aile

Aile içerisinde kadının kan bağının ve soyunun üstünlüğü üzerine kurulmuş ailedir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumlarda görülmektedir. Ortak yaşam alanında

kadının ailesiyle oluşturduğu geniş aile ile yaşam sürdürülmektedir. Kadınların baskın ve yönetici konumunda olduğu aile türüdür. Gücü elinde bulunduran kadının mirası anneden kız çocuğuna geçmektedir. Yerleşik tarıma geçilmesi ile anaerkil toplum yavaş yavaş önemini yitirip ataerkil topluma geçilmiştir (Canatan ve Yıldırım, 2013, s. 77)

b) Ataerkil Aile

Ataerkil aile de sorgusuz tüm hakimiyet babanındır. Anaerkil toplumun tam tersine soy babadan devam etmektedir. Ataerkil aile de miras babadan çocuklara geçmektedir. Geniş aile içerisinde kadının akrabaları yerine artık babanın akrabaları yer almaktadır. Ortak mülkiyet yerine tüm mülkiyet babaya aittir (Aydın, 2016, s. 95).

c) Eşitlikçi Aile

Günümüzün modern yaşam tarzına uygun, görev ve sorumlulukların bireyler arasında eşit olarak paylaşıldığı aile türüdür. Çekirdek aileden oluşan eşitlikçi aile kent yaşamında hayatını sürdüren, karşılıklı ikili ilişkilerin önemli olduğu, bireylerin kendi özel alanlarının olduğu, çocuğun toplumsallaşması amacı güden aile türüdür (Adak, 2016, s. 47).

2.2.3 Türkiye'de aile yapısı

Toplumun yapı taşı ve Türk toplumunun da temeli olan ailenin tanımını yapmak bir o kadar zor ve karışıktır. Aile insanlığın varlığından beri her toplumda işlevselliğini devam ettiren bir kurumdur. Dünya, üzerinde çeşitli birçok toplum ve kültür barındırmaktadır. Bu kültürlerin gelecek nesillere aktarımı o toplum ve kültürdeki aileler sayesindedir. Her toplumun sahip olduğu farklılık, ekonomik düzeyleri, koşulları hatta tarihsel gelişimleri bile kendilerine özgü aile yapısı yaratmıştır. Bu sonuca bakarsak içinde çeşitli kültürler barındıran Türkiye'nin de kendine has bir aile yapısı vardır. Aile, Türkçe Sözlüğüne göre birçok anlam barındırmaktadır (TDK, 2022):

1)Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.

2)Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü.

3)Halk ağzında: Eş, karı

5)Aynı gaye üzerinde anlaşan ve birlikte çalışan kimseler bütünü.

6)Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya

Zengin Türkçe dağarcığına Arapçadan geçen aile sözcüğü Türk kültüründe birçok anlamda yer edinmiştir. Öncelikle Türk kültüründe aileyi ilişkilendirebileceğimiz şey kadındır. Çünkü ailenin temelini kadının oluşturduğuna inanılmaktadır. Türk aile yapısında kadının önemli olması yine de Türk kültüründe ataerkilliğin önüne pek de geçememiştir. Kadın, aile için bir temel niteliğinde olduğu kadar kadın ve aileyi birleştiren yer ise evdir. Dilimize aile sözcüğü literatüre geçmeden önce eski Türkler 'eb' veya 'ocak' sözcüklerini evlilik ve aile manasında kullanıldığı bilinmektedir. Bunun birçok örneğini atasözü ve deyimlerimizde karşımıza çıkmaktadır. "Ev açmak'', "evi dişi kuş yapar" gibi deyimlerde ev ve kadın ilişkisini görebiliriz (Canatan, 2013, s. 67: akt. Aydın, 2016, s. 227).

Geleneksel ve ataerkil olan Osmanlı toplumu içinde ev, aile hayatı için mahrem ve güvenli bir alan şeklindedir. Osmanlı toplumunun yerleşim mekanına bakıldığında özellikle islam mimarisine uygun olarak evlerin fiziki yapısı ailelerin mahremiyetini ön planda tutularak, ev içini dış dünyadan soyutlamak için geniş avlulu evlerden oluşmaktadır. "Bu yüzden avlulu evlerin pencereleri sokağa değil, avluya bakmaktadır" (Can, 1995, s. 139). Böylece ev içinde daha çok vakit geçiren kadın ve çocuklar "yabancılardan" uzak, güvenli ve mahrem bölgede sayılmaktadır. Ev, kadın ve aile üçlüsünü değerlendirdiğimizde Türkler için ev aileyi birleştiren, misafirlerin ağırlandığı, kadın ve çocuklara yüklenen büyük bir anlamdır. Evin içini derleyen, toplayan, ev içi düzeni sağlayan komşu ve misafirlerin ağırlandığı evin düzeni kadına aittir. Böylece kadının aile içindeki önemi evin ötesine geçememiş, kadın geleneksel bir rol üstlenmiştir.

Türk kültüründe ev, aile ve kadın bir bütün gibi görünse bile Arapçadan dilimize geçen aile kelimesinden sonra ev ve aile arasındaki farklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ev ve aile her ne kadar tarihsel süreçte aynı anlamı taşır gibi gözükse de aslında bir o kadar farklı anlamlara sahiptir. Ev bir barınma anlamı taşımaya, aile ise eşlerden ve çocuklardan oluşan bir grup olarak anlam kazanmaya başlamıştır. Tabi ki aile tanımı her geçen gün farklılık ve evrensellik göstermeye devam etmiştir.

Türkiye'nin aile yapısının gidişatını geniş aileden çekirdek aileye, kırsal yaşamdan kent yaşamına doğru bir yol aldığını görülmektedir. Günümüz Türkiye'si hala bir toplumsal dönüşüm içerisindedir. Türkiye geleneksel bağlarından kopamamış fakat batının etkisi ile modernleşme yolunda gelişim gösteren, arada kalmış bir aile tiplemesi çizer. Türkiye batı ülkelerinin standart ve denk seviyelerine gelebilmek adına birçok yapılandırmaya gitmiştir. Bir ülkenin gelişimi topluma, toplumun gelişimi ise aileye bağlı olduğundan öncelikli yaptırımlar devlet tarafından aile üzerine olmuştur. Bu yaptırımların en başında Mahmut Esat Bozkurt'un, "kanunların en önemlisi" ve "Türk'ün sosyal hayatında devrimin gereklerini ve durumunu anlatacak" (Goloğlu, 2009, s. 194) yasa olarak belirttiği 1926'da İsviçre Medeni Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle ile erkeğin çok eşliliği sona ermiştir. 1925 öncesi Osmanlı şeriata bağlı bir toplum ve aile modeli benimsemektedir. Osmanlı toplumu geleneksel, geniş aile ve ataerkil biçimde yaşam sürmektedir. Bu düzen ve islam hukukuna göre kadınların hakları sınırlandırılmış, erkeğe birden fazla eş tanınmıştır. 1926 Anayasa Reformu ile bu düzen yıkılmaya başlamıştır. Daha sonra 1930'da kadınlara verilen yerel seçim hakkı 1934'te genel seçimleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Kongar, 2002, s. 585). Devlet ailenin huzur ve refahı adına, gerekli özeni ve önemi göstermek için birçok tedbir almaya başlamıştır. Tüm bunlara bakıldığında devletin modernleşme yolunda yaptığı hukuksal reformlar kadının toplumsallaşmasına, erkekler ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasına böylece Türk aile yapısı adına köklü değişimlere neden olmuştur.

Osmanlı topraklarında yaşanılan tarihsel olaylar ve savaşlardan dolayı, halk kendilerini kurtarmak adı altında toplumsal değişimi ileri yönde taşımayı hedeflemiştir. Bu ilerlemeler batıyı baz alarak, aile hayatını olumlu etki edecek her adımın gelecek nesillere aktarmayı hedeflemiştir. Böylece ilerleme toplumsal açıdan yayılmış olacaktır. Gelecek nesillere siyasi, ekonomik ve kültürel aktarımların çocuktan geçeceği bilgisi Osmanlı toplumuna bir bakış açısı katmıştır. Çocuk eğitimi daha önce medreselere veya mahalle okullarına aitken artık devlet gözetimi altında resmî kurumlar ile devam edilmesine karar verilmiştir. Çocukların eğitimi önce ailede sonra ise eğitim kurumlarında devam etmektedir. Böylelikle çocukların gelişimi kadın ve devlete bırakılmıştır. Anne rolüne sahip kadınlar artık çocuk eğitimi konusunda daha özenli ve dikkatli olmak durumundadırlar. Böylelikle nesillere aktarılacak bilgi bir o kadar kaliteli olmaktadır. Bu durum kadınlar üzerinde de yeni bir toplumsal baskıya sebebiyet vermiştir. Okullaşma

oranının artması ve ilkokulun zorunlu hale gelmesinden sonraki atılan adımlardan birisi de 1940 yılında açılan ‘‘köy enstitüleri“ olmuştur. “Sıkı bir eğitimden geçirilen çocuklar daha sonra öğretmen olarak köylerine geri gönderiliyordu” (Ilgaz, 1999, s. 311). Böylece çocuklar ailelerinin geleneksel yaşam tarzlarından bir süre ayrılıp başka bir kurumun içinde kendilerini bulma fırsatı elde etmişlerdir. Cumhuriyet’in temel ilkelerine göre eğitim gören çocuklar görmüş oldukları modern yaşam tarzını ailelerine geri döndüklerinde kırsal alanda geleneksel değerlerle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Böylelikle geleneksel değerlerin bir sonraki nesle aktarımı çatırdamaya başlamıştır. Devam eden reformlar ile ailenin ev hayatı, kılık kıyafet, konuşma dilleri ve birçok alanda modernleşmeye gidilmiştir. Yapılan reformlar, kültürel aktarım, modernleşme yolunda atılan adımlar 1950 sonrası faydalarını göstermeye başlamıştır.

Ülkede sanayileşme ve kentleşmenin hızla büyümesi, kırsal alandan kentlere büyük bir göç olgusu başlamıştır. Kırsal alanda toprağın değer kaybetmesi, makineleşme ile insan gücüne gerek kalmaması, kent hayatında ise fabrikalaşmaya gidilmesi geleneksel ve geniş aileler için yeni bir geçim kaynağı gereksinimi demektir. Fakat bu yeni geçim kaynağı ailenin yapısını ve sosyo-ekonomik durumunu birçok yönden etkilemiştir. Kırsal alandan kente göç eden kalabalık aileler birden modernleşme ile yüz yüze gelmişlerdir. Bu yüzleşmenin en somut örneği ise göç eden ailelerin kent merkezinin uzağında “gecekondu” adı altında kendilerine yeni bir barınma yerleri kurmalarıdır. Göç eden aileler kalabalıklaştıkça kırsaldaki yaşam alanlarına benzer geleneksel bir hava taşıyan mahalleler oluşturarak çarpık kentleşmeyi meydana getirmişlerdir. Kendi sosyal ve kültürel yaşamlarını bu mahallelerde devam ettirmeye çalışan aileler, kentli yaşam biçimine aykırı olarak görülmüştür. Türkiye aile yapısının geleneksellik ve modernlik arasında kaldığı bu dönemde devlet için gecekondu mahalleleri bir sorundan çok siyasi oy çokluğu olarak değerlendirilmektedir.

Gecekonduda yaşayan ailelere bakıldığında aslında modernliğe ve kentli yaşamına karşı gelmiyor, uyum sağlamaya çalışıyorlardı. Çünkü yaşam şartlarının ve çocuklarının geleceklerinin iyi olacağı ümidiyle göç ettikleri kırsal topraklara dönmek istemiyorlardı. Aslında isteyerek değil geçim kaynaklarının tüketilmesi sonucu göçe itilmiş bu aileler, kentsel çevreye uyum sağlamak zorunda hissediyorlar. Evin erkeği fabrika ve hizmet sektöründe çalışmakta, çocuklar devlet okulunda eğitim görmektedir. Ailelerin katıldığı

bu yeni çevreler akrabaları dışında yeni insanlar tanımalarına ve sosyal çevrelerinin değişmesine imkân tanımıştır. Bu değişimler aile içi iletişim, evlenme, yaşama bakış açılarında, çocuklara aile içerisinde verilen eğitimde kendini belli etmektedir. Türkiye aile yapısının önemli ve hala devam eden yansıması gecekondu ailesinin modernleşmede bu kadar zorluk çekme sebeplerinden en önemlisi geleneksel bağlarından kopamamaları olmuştur. Bu bağları yeni hayat tarzlarına adapte etmeye çalışmışlardır.

Gecekondu mahalleleri, genelde kentlerin ücra köşelerine ve şehrin belirli tepelerine kurulan çarpık kentleşmenin sonucudur. Özellikle büyük şehirlerde artan bu çarpık kentleşme hem görüntü kirliliği hem de bulundukları yer bakımdan riskli alan olarak görülmektedir. 2012 yılında hükümetin depreme yönelik olarak hazırladığı 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ile "Kentsel Dönüşüm" kavramı gündeme gelmiştir (Kentsel Dönüşüm, 2022). Kentsel dönüşüm ile çarpık ve riskli alanların yıkılmasına, yerlerine sağlam zemin üzerine uygun konutların yapılması amaçlanmaktadır. Bir arada yaşamaya alışan gecekondu sakinleri, çevre ve komşuluk ilişkilerinin zarar görmesi nedeniyle bu fikre karşı çıkmışlardır.

Bir ailenin ve çocuğun sağlıklı bir kültür aktarımıyla ilerlemesi için bireylerin öncelikle psikolojik, sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan sağlam temeller üstünde gelişim göstermesi şarttır. Bu bağlamda anne ve babaya yüklenen rol ve ilişkilerde değişim yaşanmıştır. Kadın sadece anne olarak değil, toplum içinde çalışan, maddi özgürlüğünü eline almış, siyasi platformlarda yer alan, aynı zamanda çocuklarına vakit ayırabilen birey haline gelmiştir. Çekirdek ve modern aile tiplemesinin hayat beklentilerinin yüksek ve refah olması kadın ve erkek arasında tartışmalara da neden olmuştur. Aile içi iletişimde duygusallık ve bireysel düşünceler ön plana çıkmıştır. Türk toplumu hem modern hem de geleneksel özelliklerini kaybetmeyen, korumaya çalışan ve özünde taşıyan ailesini temelde korumaya devam etmektedir (Macit, 2020, s. 149-157).

2.3 Evlilik

Ailenin oluşumu ve cinsel birlikteliğin meşru kılınması için evlilik bağının kurulması gerekir. Karşılıklı iki cinsin onayı doğrultusunda birlikteliklerini yasal gerçekliğe kavuştururlar. Böylece ilişkiler toplum içinde geçerli sayılmaktadır. "Evlilik genellikle ailenin çoğalmasını sağlayan bir birlikteliktir. Başka bir söylemle, evlenen eşlerin çocuk

yapması ve bu çocukları yetiştirmesi beklenir" (Giddens, 2000, s. 617). Aile ve evlilik arasında iç içe geçmiş bir anlamsal bağ vardır. Fakat geçmişten gelen ve kabul edilen bu anlam bütünlüğü günümüz dünyasında değişmeye başlamıştır. Öncelikle evliliğin illa karşı iki cins arasında değil, birbirlerine duygusal bağ kuran eşcinsel bireyler arasında da olabileceğini dünya genelinde 28 ülke resmi olarak kabul etmiştir. Aynı zamanda son yıllarda artan, aile bütünlüğü sağlamak için illa resmi evliliğe gerek olmadan evliliğe alternatif olarak birlikte yaşama gibi farklı yapılar ortaya çıkmaktadır. Tabi bu yeni aile yapısı geleneklerine bağlı ve gelişmekte olan Türkiye'de tam kabul görülmemektedir. Evliliğin uygulanış biçimleri ve kuralları toplumsal değişmeden etkilenerek farklı kültürlerin normlarına ve inançlarına göre şekillenmektedir. Böylelikle farklı evlilik türleri ve yolları görülmektedir.

Evlilik sadece cinsel bir birliktelik ve çocuk büyütmek için değil karşılıklı iki insanın sevgi bağı kurması, anlaşması, ortak amaç ve sorumlulukların alındığı birlikte bir hayat kurma üzerine dayalıdır. Aynı zamanda evlilik; ekonomik, sosyal, yasal, ideolojik psikolojik belirli irade eylemler içerir ve belirli bir süreklilik taşır (Vatandaş, 2010, s. 45). Evliliğin ülkeler ve toplumlar arası değişiklik göstermesi yaşanılan dönemlerin inançları, değerleri, normları, farklı değer yargıları ve kültürel çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu farklılıkların somut en iyi örneği evliliğin sembolü olan düğünler ve ritüellerdir. Her toplum kendine ait kültürel ve dini inanışlara göre evliliklerini sembolize ederler. Her bireyin evlenme ve cinsel birliktelik hakkı olması herkesin sağlıklı bir evlilik veya cinsel birliktelik geçireceği anlamına gelmez. Aile tanımı her ne kadar değişiklik gösterse de evrenselliğini sağlayan tüm toplumlarda geçerli ortak normları vardır. Aynı şekilde bu durum evlilik içinde geçerlidir. Hemen hemen dünyanın her yerinde ve her döneminde belirlenmiş evlilik ile ilgili yasaklar bulunmaktadır. Evlenme, grup içi evlenme (endogamy) ve grup dışı evlenme (egzogamy) olarak iki temel kola ayrılır. Grup içi evlilik yasağının altında yatan temel mantık grup üyelerinin aynı kanı taşıması ve kardeş olarak sayılmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle gruptan kimse birbirleriyle evlenemez, grup dışı evlilik yapılması zorunludur. Grup içi evliliklerde ise ensest ilişkinin önüne geçebilmek amacıyla belli derecede evlenmek yasaklanmıştır. Ensest yasağı tüm dünyada istisnai durumlar dışında yasaklanmıştır. Birinci dereceden kan bağı ve akrabalık ilişkisi bulunan baba-kız, anne-oğul, erkek-kız kardeş arasındaki cinsel ilişki her türlü biyolojik, psikolojik ve inanç gereği toplum dışı bir hareket olarak görülmüştür. Bunun

yanında akrabalık gruplarındaki evlilik yasaklarının bazı dini gruplar ve sosyal sınıflar arasında da olduğu görülmektedir (Gökçe, 1990, s. 388).

2.3.1 Evlilik türleri

Çeşitli evlilik türlerini daraltmak amacıyla evliliğin belirli özelliklerine göre sınıflandırılmaya gidilmiştir.

2.3.1.1 Oturulan yere göre evlilik

Kendi içinde matrilokal, patrilokal ve neolokal olarak üç şekilde ayrılır. Halk diliyle iç güveysi olarak bilinen matrilokal evlilik erkeğin kadının ailesinin evinde oturmasına denir. Tersi olan kadının erkeğin ailesinin evinde oturmasına ise patrilokal denir. Son olarak her iki tarafında ailelerinin yanında değil, kadın ve erkeğin kendilerine özel açtıkları evde oturmalarına neolokal denir (Güneş, 2018, s. 30).

2.3.1.2 Eş sayısına göre evlilik

Kendi içine monogami ve poligami olmak üzere iki şekilde ayrılır. Tek eşli evlilik türüne monogami, çok eşli evlilik türüne poligami denir. Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine poliandri, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise polijini olarak isimlendirilir (Özkalp, 2011, s. 135).

2.3.1.3 Eşin seçildiği gruba göre evlilik

Kendi içinde endogami ve egzogami olmak üzere iki şekilde ayrılır. Evlilik yasaklarında belirtilen iç evlilik ve dış evlilik ile aynı anlamı taşımaktadırlar. Kişi kendi kast sisteminden, akrabalarından, sosyal sınıfından veya aynı dinden sahip kişi ile evlenirse endogami (iç evlilik) gerçekleştirmiş olur. Kişi kendi grubundan, kültüründen, dininden veya sosyal sınıfından farklı biriyle evlenirse egzogami (dış evlilik) gerçekleştirir (Güneş, 2018, s. 31).

2.3.1.4 Otorite ilişkilerine göre evlilik

Kendi içinde patriyarkil (ataerkil) ve matriyarkil (anaerkil) olarak iki şekilde ayrılır. Evlilik ve aile birliği içerisinde kocanın otoritesi üstünse patriyarkil, kadının üstünlüğü varsa matriyarkil olarak adlandırılır (Özkalp, 2011, s. 135-136).

2.3.1.5 Soy ve şecere ilişkisine göre evlilik

Soy ve şecere ilişkileri aile birliği içerisinde "mirasın nasıl bölüneceği ve aktarılacağı konusunda etkin bir role sahiptir. Erkek soyunun üstün sayıldığı ve miras paylaşımının baba soyuna göre yapıldığı sistem patriliniyal sistemdir. Kadın soyunun üstün olduğu ve mirasın ana soyuna göre bölüşülmesi matriliniyal sistemde görülmektedir. Bilateral sistemde her iki taraf mirastan eşit hak talep etmektedir. Patriliniyal sistemde ana soyundan gelen kişiler, matriliniyal sistemde ise baba soyundan gelen kişiler akraba olarak kabul edilmezler" (Güneş, 2018, s. 31).

Görüldüğü üzere aile kurumu olan evlilik birçok farklı türe sahiptir. Bu geniş evlilik yelpazesi geçmişten günümüze birçok farklı dönem ve toplumların inanç, değerler, yaşam standartları ve kültürlerine göre farklılık göstermektedir. Evlilik birliği bazı durumlarda sonsuza kadar devamlılık göstermez. Eşlerden birinin vefat etmesi evlilik birliğinin bozulmasına neden olur. Bu durumda geride kalan bir diğer eş ve çocuklar için bazı miras vb. konular için hukuki süreçler başlamaktadır. Evlilik kurumunun bozulmasında eşlerin vefatı doğal ve istenmeyen bir durumdan kaynaklı olduğu gibi, eşlerin hayatta iken isteyerek birbirlerinden ayrılması ve resmi olarak boşanma durumu da vardır. Hukuki şartlar altında gerçekleşen boşanma, yine yasal yollarla gerçekleştirilen evlilik birliğinin, eşler arasında çocukların hakları korunması koşuluyla bağların kopmasına ve tarafların başkaları ile evlenmesine olanak gösteren yasal bir durumdur (Eşsizoğlu, 2012, s. 127). Evlilik birliğinin kurumu için aranan şartlar ve koşullar olduğu kadar boşanma için de belli şartlar aranmaktadır. Modern ve gelişimini tamamlamış toplumlarda boşanma, evlilik kadar doğal bir süreç sayılmaktadır. Fakat gelişimini tamamlamamış, geleneksel toplumlarda boşanma aile için sarsıcı ve ayıp bir durum olarak değerlendirilmektedir. Aile ve evlilik kurumu da son dönemlerde artan toplumsal değişmeden etkilenmiş ve boşanma oranlarında artış göstermektedir. Bu durumu genel değerlendirdiğimizde sebep olarak kırsaldan kente göçen ailelerin geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, eşler arasında kent yaşamında beklenti ve ilginin değişmesi, kadınların ekonomik özgürlüklerini ellerine alarak eşlerine bağlı kalmaması, eşlerin sosyal çevrelerinin değişmesi gibi etkenler görülmektedir.

2.3.2 Türkiye'de evlilik

Toplumun temel taşı olan ailenin çekirdeğini de evlilik oluşturmaktadır. Evlilik kurumu, iki yetişkin insan arasında gerçekleşen, aynı zamanda toplum tarafından onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir (Gidddens, 2000, s. 148). Kültürel bir yapı olan evlilik geçmişten günümüze toplumların belirlediği kurallar çerçevesinde belirlenir. Öncelikle 1926 anayasası öncesi Osmanlı toplumunda çokeşlilik meşru olarak kabul edilmektedir. Osmanlı için evlilik birliğinin kurulması için resmiyete değil, toplumun onayından geçmesi yeterli olmaktadır. Evlilik için resmi bir belge tutulmadığından "imam nikahı'', bir tür dinsel formalite ve ritüel olmaktan ileriye gidememektedir (Ortaylı, 2001, s. 29). Evlilik, biyolojik olarak üreyebilecek durumda olan herkesin uygun görülebileceği, büyüklerin seçim ve onayı ile sadece cinselliği meşru kılmak ve soyun devamı olarak kurulmaktadır. Evlendikten sonra kadının erkeğin ve ailesinin yanına taşınmasından Osmanlı toplumunun geleneksel bir aile ve evlilik hayatını benimsediğini görmekteyiz.

Osmanlı toplumunun ileriye dönük batılılaşma sürecine girmesiyle çokeşliliğin kalkması evlilik kurumu için köklü bir değişime zemin hazırlamıştır. Evlilik konusunda, dikkat çekici ilk düzenlemelerden biri de nikah ve nişanın birbirinden ayrı tutulmasıdır. Nişan, evliliğe giden yolda çiftlerin birbirlerini tanıması ve birlikteliğin ihtiyaç duyduğu duygusal durumun yaşanması için "flört" aşamasının toplum gözünde meşru olarak tanınmasıdır (Ortaylı, 2001, s. 158). Evlilik artık devletin gözetimi altında gerçekleştiğinden, geleneklerine ve dinine bağlı Osmanlı toplumu için imam nikahı önem arz eder olmuştur. Türkiye'deki evlilik ilişkileri 1950 sonrasında eğitim oranının artmasına paralel olarak evlilik yaşının artması gelişim ve modernlik yönünde eğilim göstermiştir.

Köklü geleneklere sahip Türk aile yapısı, modern etkileri eş seçmede de göstermiştir. Ortalama evlilik yaşlarının artması bireylerin duygusal olgunluğa erişmesine, aşk, sevgi, saygı ve sadakat gibi manevi duygularla evlilik birliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Evlilik artık aileler arası ekonomik, sosyal ve üreme aracı olarak değil bireylerin duygu ve paylaşımlarına yönelik bir bağ olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde eş seçme ve evlilik biçimlerine birkaç örnek verilmiştir (Alpkaya ve Duru, 2012, s. 305-306).

Görücü usulü evlilik: Eş seçimi, erkeğin ailesi tarafından yapılmaktadır. Erkeğe ve aileye uygun bir adayı eş olarak önerirler. Daha sonra erkeğin ve ailenin onayı ile evlilik birliği kurulur. Görücü usulü evlilik hala devam etmektedir. Fakat bu evlilik biçimi de toplumsal değişmeden etilenmiş olup sadece erkek tarafının onayı ile değil, her iki ailenin çocukları için uygun bulduğu eş adaylarını önermeleri ve görüşmelerine vesile olmasıyla devam etmektedir.

Taygeldi Evliliği: Evlilikte bir diğer eşin vefat etmesi sonucu dul olarak nitelendirilen kadın veya erkeğin, çocuklarını da beraberinde götürüp kurulan evlilik türüdür.

Kaçarak/Kaçırarak Evlenme: Ailelerin onayının olmadığı durumlarda, kadının erkek ile anlaşarak kaçması durumudur. İstisnai durumlar olan kadının izni olmadan erkeğin zorla kaçırması ile geçekleşmesi de bu tür evliliklere dahildir.

İçgüveysi Evliliği: Erkeğin ekonomik durumunun yetersiz olmasından kaynaklı, erkeğin kadının ailesinin yanında yaşaması durumudur.

Leviratus Evliliği: Evlilik birliğinde erkek kardeşlerden birinin vefatı üzerine, sağ kalan kardeşin geride kalan eşle ile evlenmesiyle oluşan evlilik türüdür (Alpkaya ve Duru, 2012, s. 306). Burada ki amaç çocukların başka bir ailede büyümesini istememek ve mirasın bölünmesine engel olmaktır.

Çıkma Yoluyla Evlilik: Daha çok kentli ve modern bireyler arasında görünen, bireylerin karşılıklı uyum ve sevgi yakalamasıyla evlilik vaadi olmadan beraberlik yaşamasıdır. Evlilik kararı tamamen bireylere bırakılmış olan, aileleri daha sonradan devreye sokup evlilik süreci başlatılır.

Ayrıca yapılan araştırmalar diğer batı ülkelerine göre Türkiye'de evlilik oranının daha yüksek, boşanma oranının ise daha az olduğu görülmektedir. Türkiye geleneklerine bağlı ataerkil bir yapı çizdiğinden ülkemizde hala boşanmanın ayıp olduğuna dair bir olgu vardır. Bu yüzden kadınların üstünde her konuda olduğu gibi evlilik içinde de ne olursa olsun boşanmanın baskısı vardır.

2.4 Mübeccel Belik Kıray

Türkiye'nin önde gelen sosyologlarından Mübeccel Belik Kıray, 1923 yılında İzmir'de doğmuştur. Kıray, Cumhuriyetin ve ulus devlet anlayışının içinde büyümüştür. Babası mühendis annesi bir dönem öğretmenlik yapmış olan üç çocuklu modern bir ailenin en küçüğü olan Kıray, çocukluk ve gençlik dönemi, Cumhuriyet'in coşkulu yaşantısı içerisinde modern felsefi ve sosyolojik tartışmaların yapıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir (Sınar, 2017, s. 7). Kıray çocukluğundan beri modernleşme, ilerleme ve değişmeye dair fikirlerin içinde yetişmiştir. Bu değişime doğrudan tanık olan Kıray bunu çalışmalarına yansıtmış, modernleşme ve toplumsal değişmeyi temel almıştır. İlk ve orta okul eğitimini tamamladıktan sonra lise eğitimine İzmir Kız Lisesi'nde devam etmiştir (Kurtuluş, 2008, s. 78). Kıray'ın liseyi bitirdiği yıllarda (1939-1940) İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Kıray'ın ailesi savaşın etkisi ve maddi imkansızlıklardan dolayı Ankara'da üniversite okumasını ister. O dönemler Ankara'da Kıray'ın istediği biyoloji ve tıp bölümlerinin aksine Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilimler, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi vardır. Böylece Kıray kısıtlı seçenekleri arasından Felsefe okumaya karar verir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi ve Mediha Berkes sosyoloji bölümünde ders vermeye başlamışlardır. Bu durum 1940 yılında okula kaydolan Kıray için akademik ortamdan beslenmesine, fikir ve düşünce yapısının oluşmasına, sosyolojik düşünce açısının oluşmasında büyük etki etmiştir. Kıray için rol model olan bu hocalar arasından en çok düşünce yapısından etkilendiği Behice Boran'dır. Boran'ın alanında kendine özgün toplumsal yapı araştırmalarını, ilerleyen yıllarda Kıray devam ettirecektir. Kıray Türkiye'de sosyoloji bölümünü bir kürsü olarak tanınmasında etkili olan ilk kadın sosyologlardan biridir. Türkiye'nin toplumsal yapısını gözlem ve araştırmalara dayanarak analiz etmiş, sosyoloji literatürüne kendine özgü kavram ve çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunmuştur.

Başarılı bir üniversite hayatından sonra Kıray 1944'te Ankara Üniversitesinden mezun olur. Mezuniyetinden sonra vakit kaybetmeden Boran'ın danışmanlığında 1946 yılında "Ankara Tüketim Normları" başlıklı doktorasını tamamlar. Sonrasında Behice Boran ve Muzaffer Şerif'in desteğiyle ABD'de ikinci doktorasını tamamlar (Sınar, 2017, s. 9). Eğitimi bitince ülkesine dönen Kıray kendine sosyoloji alanında akademik bir yer

aramaya başlar. Ancak iyi eğitim almış ve yabancı dile sahip olmasına rağmen akademik alanda kendine iş bulamaz. Gazete sayfasında gördüğü iş ilanıyla Amerika Haberler Bürosunda çalışmaya başlar. Kendi alanından iş yapamaması Kıray için yıldırıcı bir durum değildir. Türkiye'nin siyasi açıdan sıcak gelişmelerin yaşandığı dönemlerde Kıray düşünce ve fikirlerinin iktidara ters olmasından dolayı 1952 yılında evlendiği İbrahim Kıray ile bir süre tutuklu kalmışlardır. Tutukluluk sonrasında iş alanında değişiklik yaparak ilaç firmasında çalışmaya başlar (Sınar, 2017, s.10).

Kıray'ın sosyolojiye ilgisi devam etmekte ve kendini geliştirmek istemektedir. Dışarıdan yabancı dil ve doçentlik çalışmalarına devam etmektedir. Kıray herhangi bir akademik çalışma hayatı olmadan doçentlik çalışmaları yapması, sosyoloji alanında bilimsel çalışmanın önemini ve bilimsel bilgiyi üretmenin farkındalığını sağlayarak kendini ileri bir seviyeye taşımıştır. Sosyolojiye olan bu ilgisi ve düşünce yapısı, yaptığı başarılı çalışmalar Kıray'ı ODTÜ'de akademik kariyer hayatına başlatır. Yıllarını ve emeklerini vereceğini birçok araştırmasıyla sosyolojiye ışık tutacak olan Kıray ODTÜ'de işe başlar. Böylece Kıray için hayatının en verimli dönemi başlar. Yıllarca ODTÜ'de ders vererek sosyal bilimlerin gelişmesine ve sosyoloji bölümünün kurulmasına liderlik etmiştir. Bir süre sonra Kıray ODTÜ'de Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığına gelerek idareci olarak devam etmiştir. Kıray bölümündeki meslektaşları ve öğrencileri ile durmadan Türkiye'nin farklı yerlerinde saha çalışmaları ile teoriler ve kuramlar kuruyor, bilimsel bilgi üretmeye ve ürettirmeye devam ediyordur. Bu çalışmalar Türkiye'nin bir yansımasını bizlere sunmaktadır. Kıray'ın Türkiye'de sosyoloji alanı oluşturması ve yaygınlaştırmasının yanı sıra, Türkiye'nin birçok önemli yerlerinde örneğin Ereğli'de, Adana'da ve İzmir'de saha çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Çalışmalarını bir kitap altında birleştirerek sosyoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur (Tüzün, 2002, s. 15).

12 Mart 1971 darbesi sadece siyasi değil, toplumsal değişim ve gelişimin de etkilendiği bir tarihsel olaydır. Kıray sonrasında kısa bir süreliğine İngiltere'ye gider ve döndüğünde akademik olarak sosyolojiden beklediği ilgiyi göremez. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde kent ve konut sosyolojisi alanında lisansüstü eğitimler vermeye başlar. Akademik hayat ve araştırmalarına farklı yerlerde devam ederken, sağlığının bozulmasıyla emekliliğe ayrılmak durumunda kalır. ODTÜ Mustafa Parlar Ödülü, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fahri Doktor unvanı ve Aydınlanma Kadınları Ödülü'nü

alır. 1994'te Türkiye Bilimler Akademisi (TUBA) şeref üyeliğine seçilir (Alican, 2008) İlerleyen yıllarda eşi Dr. İbrahim Kıray'ı kaybeder, 7 Kasım 2007'de Kıray hayata gözlerini yumar.

2.4.1 Mübeccel Kıray'ın sosyoloji anlayışı

Kıray'ın doğduğu büyüdüğü ortamın, aldığı eğitimlerin ve etkisinde kaldığı eğitmenlerin onun sosyoloji anlayışının ve sosyolojik bakış açısının oluşumunda büyük etkisi olmuştur. Toplumsal değişme ve aile konularını Kıray'ın gözünden anlamak için onun sosyoloji anlayışını kavramak gerekmektedir. Kıray, diğer bilim dalları gibi sosyolojiyi de toplumun bir ürünü olarak görür. Değişmenin her dönemimde toplumlar, insan ve toplum hakkında yeni bilgiler üretmektedir. Her yeni dönemde değişen şartlara göre değişim gösteren toplumlar yeni deneyimler ekleyerek devam etmiştir (Kıray, 1999, s. 36). Kıray Türk sosyolojisinin 1965-1980 döneminde daha da üzerinde durulan Amerikan sosyolojisi ekolüne mensuptur. Sosyolojiyi felsefi düşünme tarzı ve teorik araştırmadan daha çok saha araştırmasına, araştırmanın çözümlenmesine, matematiksel istatistiklere, pratik çözüm anlayışına dayandırmaktadır. Ampirizmin temsilcisi olarak bilinen Kıray, pozitivist anlayış çerçevesinde yapısal işlevci ve evrimci bir sosyoloji anlayışı benimsemiştir. Başta Behice Boran, Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim olmak üzere birçok sosyologdan çeşitli yönlerden etkilenen Kıray, sosyal antropolojinin araştırma tekniklerini farklı kültürlere sahip toplumları karşılaştırma olanağı veren anlayışı dikkate almıştır (Kıray, 2002, s. 206). Kıray etkilendiği, görüşlerini benimsediği sosyal bilimciler ve düşünürleri takip etmiş fakat birebir tekrarlamak yerine kendi kuram ve sınırlarını da oluşturmuştur. Esinlendiği sosyal bilimcilerden farkını, sosyolojiye olan katkısını ve kuramcı yapısını şöyle anlatmaktadır:

"İster Marksist analiz yapın ister Weberian analiz yapın. İkisi de ara formları vermezler. Günden geceye değişme nasıl yer alıyor hiç açıklamazlar. Benim derdim bu ara yeri bulmaktır. Ve onun için bu patronaj meselesinin üzerinde duruyorum. Ara formlardan ya da tampon mekanizmalardan ilk defa ben söz ettim. Bu ne Weber'dir ne Marx'tır" (Kıray, 2002, s. 206).

Kıray, teorik ve saha araştırmalarında öncelik olarak toplumsal değişme ve etkilerini ele almıştır. Kıray sosyal bilimlerde deney yerine gözlem yolunu savunmuştur (Kıray, 2005,

s. 29). Bu yolla Kıray araştırmalarını köy ve şehir hayatı arasında gözlemler yaparak, değişmenin yönünü, hızını ve dinamiklerini, neden kaynakladığını, kırsal ve kentin çarpışması sonucu ortaya çıkan toplumsal değişme ve etkilerini araştırmıştır. Bu alanda dikkat çekmek isteyen Kıray için Türkiye çok çeşitli bir araştırma sahası sunmaktadır. Kıray kentleşme ve sanayileşmeye, coğrafi yerleşim alanına, kırdaki demografik yapıya dikkat çekmiş, birçok etkeni gözlemleyerek değişimin evrensel mi devrimsel mi olduğunu saptamaya çalışmıştır.

Kıray ayrıca, Batı dünyasının veri toplama ve ölçme tekniklerini, yapısal-işlevci kuramlarını Türkiye'de başarılı bir şekilde uyarlamıştır. Bunun en iyi örneklerinden biri olarak ilk makro ölçekli araştırması olan 1964 yılında yayımladığı, "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası" kapsamlı bir saha çalışmasıdır. Bu çalışmada Kıray Türkiye'nin temel sorunlarının belirlenmesi ve verilerin toplanıp analiz edilmesinin yanı sıra yapılan analizlere tarihsel ve mekânsal çözümlemeler getirmiştir. Kıray'ın çalışmaları da Ankara ekolü içerisinde değerlendirilmektedir (Kaçmazoğlu, 2015, s. 156).

Kıray'ın eğitim aldığı dönemde Türkiye, sosyal antropoloji dersleri çok yaygın değildi. Fakat ikinci doktorasını ABD'de yapan Kıray sosyal antropoloji eğitimini almış ve bu alanda fikir oluşumlarında çok etkili olmuştur. Kıray'ın sosyolojik araştırma ve analizlerinin arka planında disiplinli bir tarih bilgisi yatmaktadır. Kıray'a göre iyi bir araştırma sunmak için genel gözleme dayalı, sağlam bir sosyal birikim gereklidir (Kıray, 1999b, s. 54). Kıray için iyi bir sosyal bilimci sadece iyi bir eğitim alan ve belirli bir alanda uzmanlaşan değil aynı zamanda bilgi üretebilendir. Sosyolog diğer sosyal bilimlere bütüncül bir gözle bakabilmeli, sosyoloji alanında disiplinler arası bilgi aktarımı ve yardımlaşma olmalıdır (Kıray, 1999b, s. 43-45).

Bu değerlendirmelerin sonucunda Kıray, yapısal-işlevsel ve evrimci sosyoloji yaklaşımını, pozitivist-ampirist anlayışı, disiplinler arası bilgi alışverişini, sosyal antropolojinin veriye dayalı çok katmanlı ve bütünü ele alarak sosyolojik bilgi üretme şeklini benimsemektedir. Türkiye'nin toplumsal sorunlarını bu anlayış çerçevesinde tarihsel ve mekânsal analizler sonucu inceleyip açıklamaktadır (Kaçmazoğlu, 2017, s. 385-391).

2.4.2 Mübeccel Kıray'ın toplumsal değişme yaklaşımı

Türkiye'de daha çok nicel sosyoloji alanına katkıda bulunan Kıray toplumsal değişme ve gelişmeye neden olan öğeleri derinlemesine analiz etmiştir. Kıray'ın araştırmalarının temeli olan toplumsal değişmeyi, Türkiye'de başarılı bir şekilde uygulamalı ve teorik olarak yansıtan çalışmaları onu "Değişmenin Sosyoloğu" yapmıştır. Kıray'a göre toplumların sürekli bir değişim içerisinde olması gerektiği ve gelişme için ilerlemeyi savunması, çalışmalarının temelinin değişme hususunda olduğunu göstermektedir (Altun, 2008, s. 587). Kıray'ın bunun da etkisiyle çalışmalarında kentli profili çıkarmaya çalışmasından dolayı modernleşmeyi benimsediği söylenebilir. Toplumsal yapı kavramı Kıray'ın görüşlerine göre belli bir noktada, yerleşme modelini yürüten topluluğun, kendine has bir yapı ve değerler bütünü oluşturması şeklinde genellenebilir. Kıray ortaya çıkan modelin, toplumsal ilişki ağları, "sanayileşme, modernleşme ve ilerleme" olarak gerçekleşeceğini ileri sürmektedir (Kıray, 2006, s. 21).

Kıray makro düzeyde evrimci bir değişmeyi benimser. Osmanlı toplumun yapısını inceleyen Kıray, sanayi öncesi üretim tarzının aynı olduğunu toplumların süreç içinde aynı aşamalardan farklı zamanlarda geçtiğini düşünmesi evrimci anlayışının yansımalarını göstermektedir (Akşit, 2012, s. 84). Toplumlar ve toplumsal yapılar her zaman, mutlaka değişecektir. 1950 yılından sonra Türkiye hızlı bir değişime maruz kalmıştır. Siyasi yapının çok çalkantılı olduğu bu dönemde, sanayileşmeyle ve kentleşmenin ilerlemesi ile değişme yaygın bir biçimde görülmüştür. Değişmeye ayak uyduramayanlar toplumsal yapıda bozulmaya sebebiyet vermektedirler. Bu bozulmanın sebebi olarak Kıray değişmenin yeteri kadar hızlı gerçekleşmemesinden veya eksik şekilde gerçekleşmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu sonuca varmak için toplumsal değişmenin kaynakları, dinamikleri ve biçimiyle ilgilenmiştir. Toplumsal değişmenin yetersiz kaldığı ve yapıda bozulmalara yol açmasından dolayı toplumlar iç bütünlüğü dengede tutmak için tampon mekanizmalar (ara formlar) oluştururlar (Tekeli, 2012, s. 236).

Kıray'a göre Türkiye'de toplumsal değişmenin sorun olmasının sebebi, kırsalda nüfusun artış göstermesi, makineleşme ile insanların boşta kalması ve dolayısıyla iş gücü fazlalığının ortaya çıkmasıdır. Bu yüzden kente hızlı ve kalabalık bir şekilde göç eden

aileler kent yaşamının tam ortasında kalmıştır. Bu ailelerin kentin düzenini ve yaşam tarzını benimsemekte zorluk çekmeleri bir sorun haline gelmiştir. Kıray'a göre değişme toplumlarda derece derece meydana gelmektedir. Toplumsal yapının dönüşüm gerçekleştirmesi için önce yapının etkilenmesi gerekir. Toplumların değişimden etkilenme hızına göre dönüşüm bazı dönemlerde daha yavaş, bazılarında ise daha hızlı görülmektedir. Toplumlar arasında görülen değişimler söz konusu toplumlarım farklı seviyelerde değişimi deneyimlemelerinden kaynaklanmaktadır (Kıray, 1998, s. 8; Tekeli, 2000, s. 21-22).

Araştırmalarının temelini toplumsal yapı ve değişim üzerine dayandıran Kıray toplumsal yapıdaki değişimi yapısal işlevselci kuramı bazı yönlerini esneterek ele almıştır. Kıray için her toplum, birbirlerine bağlı kurumların, ilişkilerin ve değerlerin denge halinde olduğu ve her zaman değişme halinde olan bir sistemdir (Kıray, 2000, s. 18-20).

Değişmenin sosyoloğu Kıray toplumların gelenekselden moderne, feodaliteden kapitalizme doğru geçiş yaptığını savunurken, bu çalışmalarında tarihsel farklılıkları da ele almıştır. Ona göre insan- doğa ilişkisinin değişmesiyle başlayan toplumsal değişme, gelişme ve ilerleme ile sağlanır. Kıray'ın benimsediği ve ele aldığı toplumsal değişme modeline göre her ne olursa olsun toplumsal yapı bir bütün halinde kalmalıdır. Her zaman aynı olmayan hızda değişen bu bütün, insan ilişkilerinin ortaya çıkardığı değerlerin etkileşiminden meydana gelmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan öğeler birbirlerine bağlı oldukları için, değişme rastgele şekilde gerçekleşmez. Toplumsal yapı içerisinde bir öğenin değişmesi tüm toplumsal yapının değişmesi demektir. Toplumsal yapının bütün öğeleri birçok sebepten aynı yönde ve hızda değişmediği için, arada boşluklar ortaya çıkmaktadır (Kongar, 2002, s. 451-455).

Kıray özellikle büyük kentlerin toplumsal değişme süreçlerini değişme ve ilerleme anlayışına uygun olarak, değişim anlayışını "Modern Sanayi Toplumu Kuramı"na dayandırmaktadır. Kıray'a göre Türkiye'nin toplumsal yapısındaki en büyük değişme sıçrama olarak nitelendirdiği Cumhuriyet dönemi ile gerçekleşmektedir. Bu dönemde üretim ve yaşam tarzına direkt etki eden reformlar, hukuk, eğitim, ekonomi ve siyasal yapıda birçok yeniliğe ve düzenlemeye gidilmiştir (Kıray, 1998b, s. 7, 139).

2.4.3 Tampon kurum

İşlevselci sosyologlar için toplumun dengede kalması önemlidir. Böylece toplum dengede korunurken bir yandan da düzen ve değişme içerisindedir. Toplumlar iç ve dış etkenlere bağlı olarak değişmenin hızına ve yönüne göre değişim gösterirken birtakım bozulmalar ve aksaklıklar görülür. Tam bu sırada Kıray'ın "tampon kurum" kavramı devreye girer. Toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirine bağlayan ve eksiklikleri dolduran tampon mekanizmalar özellikle Türkiye gibi geleneklerinden kopamayan toplumlarda gerek yapı gerekse işlev bakımından eski ve yeni yapıya ait öğeleri birlikte barındırmaktadır (Kıray, 2002, s. 215; Kongar, 1981, s. 166-167).

Toplumsal değişimi açıklarken Kıray, işlevselci yaklaşımdaki sosyal düzensizlik veya bozuk sosyal işlevler yerine "tampon kurum" kavramını kullanmaktadır. "Tampon kurum" Kıray'ın sosyoloji literatürüne yaptığı en önemli teorik katkılardan biridir. Tampon kurumlar, toplumların geçiş süreçlerinde toplumsal değişmenin sorunsuz olmasını sağlamaktadır. Aslında burada temel amaç değişmeye başlamış, dengesi bozulan toplumu hiç hasara uğratmadan dengeye oturtmaktır. Feodal toplumlardan kapitalist toplumlara, geleneksel toplumlardan modern topluma geçişte hatta aile içinde bile kırdan kent ailesine geçiş sürecinde çıkan pürüzleri çözümlemeyi amaçlar. Toplumsal değişmede bütünleşmeyi sağlayamayan yapılar kaybolur ve yerine tampon kuramlar ile doldurulur. Böylece değişimde aksaklıklar olmadan orta hızda ilerleme görülür. Eğer değişme çok hızlı veya çok yavaş olursa Kıray'a göre tampon kuramlara ihtiyaç duyulmaz ve ortaya çıkmazdır. Toplumun dengede ve orta hızda değişim geçirmesi tampon kuramları ortaya çıkarıyor.

Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere baktığımızda Kıray'ın bu kuramı çözümlenebilir. Azgelişmiş ülkeler, dış öğelerden etkilenerek başlayan değişme sürecinde birçok tampon kurama ihtiyaç duyarlar. Sadece azgelişmiş veya gelişimini devam ettiren ülkeler değil gelişmiş ülkelerde de her toplumda olduğu gibi değişmenin yarattığı uyumsuzluklar ve bozulmalar görülmektedir. Ancak Kıray (2006, s. 202) *"Temel yapısal değişmeyi kendi iç dinamiği ile gerçekleştiren tek toplum İngiltere'dir"* diyerek İngiltere dışındaki tüm gelişmiş ülkelerin dış etkenlerden etkilenerek değişime uğradığından bahseder.

Tampon kuramlar temelde iki prensibe dayanır. Bunlardan ilki toplumun her düzeyde ve her an işlevsel bütünlüğe sahip olmasıdır. Bir diğeri ise toplumsal yapı ve öğelerin aynı zaman ve aynı hızda değişmediğidir. Bu iki temel birleştiğinde aynı hız ve zamanda değişmeyen unsurlardan meydana gelen toplumsal yapı, işlevsel bütünlüğü korumak için tampon kurumları oluşturur. Değişme sırasında tampon kurumlar eski ve yeni yapı arasında köprü görevi görerek yeni ilişkiler, değerler ve işlevler ortaya çıkarır. Değişim içinde ortaya çıkan tampon kuramlar aslında düzensiz toplumları ifade etmez. Toplumsal yapı değişirken iç bütünlük korunmaya çalışılır.

Kıray, tampon kurum kavramını ilk olarak Ereğli'de yaptığı araştırmalar sonucunda kuramsal hale getirir. Bir sahil kasabası olan Ereğli'de toplumsal değişme sürecinde geçici ve denge vazifesi gören tampon kurumları Kıray, toplumsal bütünlüğün bir parçası olarak belirlemektedir. Kahvelerle ilgili çıkarımda bulunan Kıray, Ereğli'de bulunan kahvelerin bir nevi toplanma yeri olduğunu hatırlatır. Kentleşme sürecinde yeri olan kahveler Ereğli halkının gerginliğini azaltmakta, köy ve kentli arasında ortak haberleşmeyi sağlamakta ve bu işlevleriyle bir tampon kurum görevi üstlenmektedir (Kıray, 2006, s. 53 akt. Sınar, 2017, s. 42-45). Kıray çalışmada ikinci olarak tüccar-esnaf ilişkisi üzerinde durur. Ona göre Ereğli'de tüccar ve köylü arasında başka kurum ve kişiler yoktur. İlişkiler bizzat yüz yüze yapılmaktadır. Ereğli'de tüccarlar halk için belirli gereksinimlerini sağlayan gruptur. Tüccarların köylülere açtığı krediler, kişisel ilişkiler ve yardımlaşma tüccarlara hizmet olarak dönmektedir. Kıray araştırmada üçüncü olarak ailede anne ve kız çocuğunun etkileşimini anlatır. Aile içerisinde babadan sonra evin reisi erkek çocuktur. Her ne kadar erkek çocuk babadan sonra söz hakkına sahip olsa bile kız çocuğun aile içinde konumu ve önemi daha ön plandadır (Kıray, 2006, s.144; akt. Sınar, 2017, s. 42-45).

Kıray Ereğli çalışmasına ek olarak birçok saha çalışması yaparak köy, kasaba ve kentsel alanlarda toplumsal değişme süreçlerini incelemiş ve literatüre büyük bir katkıda bulunmuştur. Sanayileşme ve modernleşme ile ara formların da ortadan kalkacağını söyleyen Kıray, toplumsal değişmeyle ortaya çıkan uyumsuzlukları toplumsal, mekânsal ve tarihsel bağlamında analiz ederek kavrama geniş bir alan yaratmıştır. Kıray, tampon kuram ile toplumsal değişmeye karşı eksiklikleri, yetersiz kalan açıklamaları ve yanlış anlaşılmaları gidererek sosyolojiye yeni bir kavram katmıştır.

2.4.4. Saçaklanma

Mübeccel Kıray'ın araştırmaları ve analizleri sonucu sosyoloji sözlüğüne kendine özgü kattığı kavramlardan biri de "saçaklanma"dır. Türkiye'de 1950'li yıllarda, kente göç, teknolojik gelişme ve üretim artışı, iletişim ağlarının kuvvetlenmesi ile metropol düzeyine ulaşan kentleşme meydana gelmektedir. Kıray, Türkiye'de kentleşmenin daha iyi kavranması ve analiz edilmesi için birçok saha araştırmaları yapmış, görüşler ve kuramlar ortaya çıkarmıştır. Azgelişmiş ülkeler ve daha hızla gelişen modern Batı dünyasının farklarını dereceli bir şekilde sosyo-mekansal ve tarihsel analizler yaparak ortaya koymuştur. Kentleşmenin bir ileri seviyesi olan metropoller ülkenin yaşam ve refah seviyesini de etkilemektedir. Metropolleşme ile kentsel yaşamda tüm işlerin doğru ve eğitimli kişiler tarafından yapılması beyaz yakalıları daha da artmasına vesile olmuştur. Böylece metropollerde karar, koordinasyon, üretim ve iletişim ağlarının oluşması kaçınılmaz hal almıştır. Sonuç olarak metropoller düzenli yenilikçi bir ağ sistemine sahip yerleşim yerleridir.

Kıray'ın saçaklanma olarak kavramlaştırdığı, sanayilerin kent merkezlerinin dışına çıkarılmasıyla, özgün mekânsal dönüşüm sürecinde, metropolün çevresine düzensiz bir şekilde yayılan farklı boyuttaki sanayi kuruluşları ve bu kuruluşlarda çalışanların düzensiz ve çarpık konut bölgeleri ile sarılmış olmasıdır. Kıray'ın saçaklanma kavramı ile açıklamaya çalıştığı daha yalın bir dille, asıl yerleşim alanının dışına daha çok geleneksel köylere yakın sayılabilecek alanlara yapılan, geniş çaplı fabrikalaşma ile etrafında oluşan konutlar ve işyerleridir. Sanayi bölgelerinin etrafında az gelişmiş metropoliten alanlar alt kentleri ortaya çıkarır ve kendi etraflarına saçaklanma yaratır. Ancak bu saçaklanma da toplumsal değişmeyle beraber bir süre sonra değişikliğe uğrar. Artan nüfus ile yerleşim alanı ihtiyacını doğurur. Düşük kaliteli konutlar yanında üst orta tabaka konutları, apartman ve site yerleşmeleri bu değişim ve dönüşüm süreci içinde ortaya çıkar (Kıray, 1998, s. 165; Kurtuluş, 2008, s. 89-90; Tekeli, 2000, s. 32-33).

Metropolitenleşme olgusunun Türkiye'deki en belirgin örneği İstanbul'dur. İstanbul, yıllar içinde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan dönüşmüştür. Bu değişim gerçekleşirken, sanayiler kentin dışına çıkmış, İstanbul'a bağlı orta büyüklükteki kentlere veya küçük yerleşkelere kurulmuştur.

2.4.5 Köylülüğün çözülmesi

Mübeccel Kıray, toplumları analiz ederken temel olarak baz aldığı konu değişmedir. Değişmenin etrafında zaman ve mekânı kullanarak analizlerini derecelendirmiştir. Sanayileşme, kentleşme ve metropollerin ortaya çıkma süreçleri, kırsal alanlarda toprağın değer kaybetmesi ile köy hayatının sekteye uğraması, göç olayları ile nüfustaki hareketlilik ve bunların sonuçları Kıray için önemli konulardır.

Tarım toplumu olan Osmanlı için 20. yüzyılın çeyreğine kadar hâkim kent İstanbul'dur. Tabi Osmanlı toprakları içinde birçok köy ve kasaba barındırmaktadır. Geleneksel yaşam ve üretim araçlarının olduğu Osmanlı döneminde meydana gelen savaşlar ve göçler sebebiyle nüfusta azalma görülmektedir. Bu sebeple köylerdeki nüfusun toplumun diğer bölgelerindeki (kasaba, kent) nüfustan fazla olduğu varsayılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne köylü nüfusunun fazla olduğu, geçimin tarımla sağlandığı bir halk bırakılmıştır. Öncelikle köylü insanını ve köylü hayatını anlamamız için birbirleri arasındaki ilişkileri, komşuluk ve akrabalık bağlarını, inanış biçimleri çerçevesinde ortak amaçlarını, ekonomik stratejilerini, evlilik süreçlerini bir bütün olarak görmemiz gerekmektedir.

Devletin toprak sahipleri için yaptığı reformlar ve krediler ile toplumsal değişmenin dışsal etkiler ile değil, değişme ve dönüşmenin evrimsel süreçten geçerek köylülüğün çözümleneceğini savunan Kıray, zaman ve mekânsal analizleriyle değişmeyi etkileyen noktaları belirleyerek ve pozitivist, ilerlemeci anlayış ile ilerlemektedir. Mülksüzleşen ve topraktan ayrılan tarım işçileri köylülüğün çözülmesinin ardından, tarım dışı meslek arayışına girmişlerdir. Köyün itici özelliklerinin ortaya çıkması, şehirlerin üretim ve hizmet alanının geniş bir yer sunması şehri daha cazip ve çekici bir hale getirmiştir. Kent yaşamı aslında her zaman var olmakla birlikte, köyün itici göçüyle daha çok istenilen ve arzu duyulan bir hal almıştır (Akşit, 2012, s. 85).

Topraklarından kopmayan köylüler tarımsal faaliyetlerini artık çiftçi olarak devam etmektedir. Büyük toprak sahipliğinin yaygın olduğu yörelerde makineleşmeyle birlikte tamamen ücretli tarım işçiliğe geçilmiştir. Tarımdaki modernleşmeye paralel olarak pazarlama ve kredi sorunlarını çözecek modern örgütlerin yeterince gelişmemesinin yarattığı boşluğu ise aracı-tüccar ilişkileri doldurmuştur. Bu niteliğiyle köylü-tüccar

ilişkisi, yeni bir patronaj biçimi ortaya çıkarmış, geçiş dönemi olarak yeni tampon mekanizma görevi görmüştür (Tekeli, 2000, s. 25-26).

Türkiye'nin modernleşme adına, Osmanlı'dan bu yana Batı ile kurduğu yakın ilişkiler ve Batı'yı örnek almaları Türkiye adına istenilen sonucu vermemiştir. Bunun sebebi olarak Kıray'a göre köylü sorununun tam olarak çözülmemesinden kaynaklanmaktadır (Kıray, 2002, s. 260).

2.4.6 Kentleşme

Yarattığı kavramları kullanarak Türkiye'deki değişmeyi analiz eden ve araştırmalarda bulunan sosyologlardan biri Kıray, İstanbul'u metropoliten kent olarak incelemiştir. Sanayileşmenin etkisiyle toplumların yerleşme alanlarında saçaklanma kavramıyla açıkladığımız yerleşim tipolojisi oluşmuş, çarpık kentleşme, şehir düzenlemesi ve büyük tek şehir stratejisi gözlemlenmiştir. Kıray'ın kentleşme diye adlandırdığı yapı sanayileşmenin temel göstergesidir. Kent bölgeleri, toplum içerisinde herkesin görev ve sorumluluk bilincinde, uzmanlaştığı alanlarda iş sahibi olduğu, bilgi ve hizmetin üretildiği, sunulduğu bölgeleri temsil eder (Kıray, 1998b, s. 141-142).

Metropolitenleşme ile iletişim, üretim ve ulaşım alanlarında uzmanlaşmak gerekmektedir. Metropoliten etrafında saçaklanma ile çevre kentlerinde gelişim süreçlerine etki edilmektedir. Kentler, tarım dışı üretimin gerçekleştiği, dağıtıldığı, kontrolün sağlandığı, belirli teknolojik gelişme düzeyine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme seviyesine ulaşmış yerleşim alanlarıdır.

2.4.7 Gecekondu

Türkiye'deki gecekondulaşma sadece fiziki bir yerleşim alanından çok arkasında göç, ekonomi, sosyal sınıflar, eğitim düzeyi, sanayileşme vb. birçok etkenle oluşmaktadır. Köylülüğün çözülmesiyle beraber artan nüfus ile kentlerde konut yetersizliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Konut yetersizliğin yanı sıra, kent yaşamında hayat pahalılığından dolayı köylülerin yaşamlarını sürdürebileceği bir alan ihtiyacı doğmuştur. Köyden gelen aileler bu ihtiyacı, kendi geleneklerini, değerlerini ve yaşam tarzlarını yaşatabileceği gecekondu bölgelerinde gidermişlerdir. Gecekondular imkansızlıklardan doğmuştur. Gecekondu şekilde kavramsallaşmasının sebebi kent dışında hatta kentten uzak sayılacak

ücra yerlerde, köylünün barınmak ve yerleşmek amacıyla bir gece içinde toplama ve ucuz malzemeler ile apar topar yapılan konut, yerleşim alanı olmasından kaynaklıdır.

Gecekondu ve kent yaşamı arasında sosyo-ekonomik durum, eğitim, giyim ve benimsedikleri değerler arasında birçok farklılık görülmüştür. Gecekondular her ne kadar kentten uzak yerlere yapılsa bile artık kentliler ile birçok yerde kesiştikleri için, kent yaşamını da benimsemeleri gerekmektedir.

Gecekondular Kıray'ın tampon mekanizmalarına çok iyi bir örnek niteliğindedir. Türkiye'de tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte gecekondular tampon görevi görmektedir. Kentlerin çekici gücüyle, geçim derdinden kurtulmak, iş bulmak için hızla akan göçle gelen aileler aslında bekledikleri iş ve hayata ulaşamamışlardır. Şehir içlerindeki konut sayısının sınırlı olması, var olan evlerde kiraların yüksek olması gecekondulaşmayı tercih edilir hale getirmiştir. Kentli olmakta zorlanmış fakat ilk köyden geldikleri durumlarında da kalmamışlardır. Küçük, dağınık ve farklı işletmelerde çalışarak üretime az da olsa katkı sağlamış ve kendilerine geçim kaynağı oluşturmuşlardır. Gecekondular kentin bir parçası haline gelmiştir.

Kıray, bir kent bölgesinin nasıl bir gecekondu bölgesine dönüşeceğini ve bu bölgelerin sosyokültürel durumlarını, şu şekilde özetlemektedir:

"Yeni bir gecekondu yerleşmesi, kent çevresindeki boş bir alana aynı köyden ya da aynı semtten birkaç ailenin gelip konut yapması ile doğmaktadır. Daha sonra, bu yerleşenlerin ataları ve tanıdıkları onlara katılırlar… Zaman geçtikçe yerleşme, yurdun her yanından gelen insanlarla heterojenleşmektedir. Ayrıca yoğunluğun artması ile birlikte kent hizmetlerinin kıtlılığı ya da kısıtlılığı iyice belirir ve bu alan bir yoksulluk semtine dönüşür" (Kıray, 1969, s. 564).

Gecekondu toplumu üretim ve hizmetlerden uzak bir alanda yerleşim kurduğu için yoksulluk daha çok hissedilmiştir. Kendilerini kent yaşantısından soyutlayan, dışlanan olarak nitelendirirler. Böylece aileler kendi yerleşim alanlarında komşuları ve hemşehirlileri ile bağ kurma eğilimindedirler. Kıray, gecekondudaki güven duygusunu sağlayan etmenin gecekondunun bizzat kendisi olduğunu dile getirmektedir. Gecekondu, temel bir gereksinim olan barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla Kıray,

’başımızı sokacak bir delik gerek’ şeklinde ifade edilen bu ihtiyacın, gecekondu insanının endişeli ve güvensiz duygularının göstergesi olduğunu dile getirmektedir (Kıray, 1969, s. 571). Köylüler kent yaşamının ortasında yaşadıkları hayal kırıklığı onları geri gitmelerini sağlayacak kadar değildir. Kent yaşamının çocukları için iyi bir eğitim sunması, sağlık hizmetlerinin daha gelişmiş olması kalmaları ve geleceğe dair ümitlenmeleri için yeterlidir.

2.4.8 Mübeccel kıray ve aile

Makro bir düzeyde evrimci yaklaşımı benimseyen Kıray Türkiye’deki toplumsal değişmeyi ele alma tarzıyla alanında kendinden söz ettiren bir sosyologdur. Benimsemiş olduğu metodolojik yaklaşımlara bağlı olarak aile konusunu da yapısal işlevselci görüşlerine göre şekillendirmiş ve analiz etmiştir. Kıray’a göre iktisadi yaşamda meydana gelen değişimlerin, modernleşme yolunda atılan adımlar, kentleşme süreci, köylülüğün çözülmesi, kente olan göçün artması, işçi sınıfının ve yeni mesleklerin ortaya çıkması vb. gibi birçok unsur aile yapısını geri dönülmez bir değişim yoluna sokmuştur. Sanayileşmeyle beraber ailelerin kentte yeni bir yaşam alanı oluşturmaya çalışması geleneksel aile yapısında çatırdamalara sebep olmuştur. Mübeccel Belik Kıray, “Değişen Toplum Yapısı” adlı eserinde (s. 38) başlıca tampon kurum olarak aileyi göstermiştir.

Kıray’a göre, tampon kurumlar toplumsal değişmenin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi için ortaya çıkan geçici çözümlerdir. Değişme sürecinin içinde yaratılan ve ortaya çıkan tampon kurumlar yeni ilişkiler ve değerlerde ortaya koyar. Değişmekte olan toplumda da bir ailenin değişimi kaçınılmazdır. Birbirlerini tetikleyen bu değişimde aile, makro düzeyde tampon mekanizma görevi görmektedir. Toplumsal değişmede ailenin bu denli önemli olmasının sebebi ailenin toplumsal yapının destekleyici birimi olmasından kaynaklıdır.

Tampon kurumlar, aileyi toplumun bütünlüğünü sağlayan bir kurum olarak görür. Bunun aile yönünde en iyi örneğini Kıray’da görürüz. Kıray’ın çalışmalarında kullandığı ve kavramsallaştırdığı bir aile tipi olan genişlemiş aile ne geleneksel ne de modern toplumların bir kurumudur. Hane içerisinde evin reisi olarak sayılan babanın otoriter gücü çocukları ile ilişkilerinde mesafeye neden olmaktadır (Kıray, 2000, s. 154).

Aile birliğinin kurulması için iki bireyin bir araya gelmesi, farklı yapıların ve kültürlerin bir araya getirerek karıştırılması demektir. Aile ve toplumlarda meydana gelen değişimler bireylere yansımaktadır. Bu değişimle beraber toplum ve aile içerisinde annenin statüsü yükselirken, babanın otoritesi sarsılmaya başlamıştır (Kaçmazoğlu, 2017, s. 408).

Toplumlarda uyumun sağlanması ve sürdürülmesi, toplumsal değişmenin aile içi ilişkilerine de paralel olarak yansımaktadır. Değişen toplumsal koşullara uyum sağlamada en önemli rolü anne üstlenmektedir. Sanayileşme sonucu iş bulma ümidi ile köyden kente göç eden evin erkeği ilk başlarda iş ve işe yakın konaklayabileceği küçük ev arayışına girmektedir. İş imkanına sahip olduktan sonra, iş yeri çevresindeki evler ve ev kiralarının yüksek maliyetli olmasından dolayı gecekondulaşmaya gidilmiştir. Devamında ailenin de kente gelmesi ile kente uyum süreci ve yer edinme mücadelesi başlamıştır (Kaçmazoğlu, 2017). Bu mücadele sırasında toplumsal yapıya ve kente uyum sürecini tampon mekanizma olan aile kurumu sağlamıştır.

Köyden kente göçün başlamasıyla, köy hayatında geleneksel geniş aile yapısından ayrılıp, kentleşme ile çekirdek aileye evrimleşme süreci başlamıştır. Bu denli yaşanan keskin değişimlerde aile içi roller ve bu rollerin çocuklar üzerindeki etkisinde de değişimler yaşanmıştır. Aile içerisindeki, bireylerin üstlendiği rolleri de Kıray, yine tampon mekanizma bağlamında ela almıştır (Kıray, 2000, s. 274; 1999b, s. 107-117).

3. YÖNTEM

Araştırma konu ve literatür açısından iki temel koldan ilerlemektedir. Araştırmanın birinci adımında araştırmanın temel konusu olan 'toplumsal değişmeyi' analiz etmek için literatür taraması yapılmıştır. Aynı zamanda daha önce yapılan çalışmalar hakkında fikir sahibi olunmuş hem de araştırmanın ikinci adımını oluşturan saha çalışmasında kullanılacak olan derinlemesine görüşmelerde görüşülen kişilere yöneltilen sorular ortaya çıkmıştır. Maltepe ilçesinde yaşanan toplumsal değişme ve aileyle ilgili toplanan veriler, katılımcıların görüşleri haricinde gözlem ve dokümanlar ile desteklendiğinden niteliksel araştırma yönteminin benimsendiği bir araştırmadır.

Niteliksel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve diğerleri, 2010, s. 302). Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2012, s. 101). Böylece katılımcıların konu ile alakalı sorulara duygu ve düşüncelerini rahat bir biçimde anlatması beklenir.

Derinlemesine görüşme formu demografik sorular hariç, toplamda dört ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık yaşadıkları yer olan Maltepe ile ilgili, ikinci başlık altında oturdukları mahalle ve mahalle kültürüyle ilgili, üçüncü başlık bulundukları toplum ve toplumsal değişmeyle ilgili, son başlık aile ve evlilikle ilgili sorulardan oluşmaktadır. Ekler bölümünde EK1'de derinlemesine görüşme formu verilmiştir.

Araştırma İstanbul ili, Maltepe ilçesinde yaşanan toplumsal değişmenin aile içi ilişkilere ne gibi etkisi olduğu ve yıllar içerisinde aile kurumunda meydana getirdiği değişimler açıklanmıştır. 20 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler görüşülen kişilerin izni ile kayıt altına alınmıştır. Derinlemesine görüşme belirli bir konuda, detaylı bir şekilde yapılan yüz yüze görüşmelerdir (Kümbetoğlu, 2015, s.35-37). Niteliksel araştırma tekniği olan derinlemesine görüşme, yüz yüze yapılan görüşmenin verdiği tatmin edici cevaplar nedeni ile alan araştırmalarda sıkça kullanılır.

Öte yandan, katılımcıların yaş aralıklarının dengeli olmasına özen gösterilmiştir. Medeni durum olarak evli ve bekar katılımcı sayısının eşit olması, statü olarak kamu ve özel sektörde çalışan bireylerin yanı sıra çalışmayan bireylerle de görüşülmesi, sosyoekonomik statü olarak ulaşabilirlik açısından orta gelirli ailelerle görüşülmesi dikkate alınmıştır. Katılımcı bilgileri ekler kısmındaki EK1' de gösterilmiştir.

Yapılan bu araştırmada önce araştırma, konusu belirlenmiş, tez önerisi Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne Eylül 2020'de teslim edilmiştir. Görüşme çerçevesi belirlendikten sonra 2021 Aralık ayına kadar derinlemesine görüşmeler tamamlanmıştır. Bu süreçte literatür taramasına devam edilmiş ve yapılan görüşmelerin deşifreleri ve veri analizleri yapılmıştır. Araştırmanın bulguları 2022 Ocak ayı ile 2022 Temmuz ayı arasındaki dönemde analizleri tamamlanmıştır. Elde edilen bulgular tartışılmış, yorumlanmış ve sonuç bölümünde özetlenerek sunulmuştur.

Yapılan görüşmeler sırasında katılımcının rızası dahilinde alınan ses kayıtları senaryolaştırıldıktan sonra çözümlenmiştir. Yapılan senaryolaştırma sürecinde ortamdaki dış etkiler dikkate alınarak, katılımcının görüşlerini değiştirecek şekilde müdahale edilmeden olduğu gibi yazılmıştır. Her görüşme için sayısal kod verilerek karışıklığın önüne geçilmiştir. Literatür taraması, gözlem ve görüşmelerin sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Yapılan görüşmelerin ve araştırmaların sonucu olarak toplumsal değişme ve aile ile ilgili bulgular elde edilmiştir.

3.1 Araştırma Modeli

Maltepe'de yaşayan 20 kişi ile niteliksel araştırmanın derinlemesine görüşme yöntemi ile veri toplanarak, toplumsal değişme ve aile üzerine etkileri analiz edilmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmede kullanılan Derinlemesine Görüşme Formu EK1'de yer almaktadır. Aynı zamanda görüşmelerden bağımsız bir şekilde Maltepe ilçesinin toplumsal değişimini araştırmak için belediye, kütüphane ve Maltepe Belediyesi arşivi gibi kurumlara başvurulmuştur. Derinlemesine görüşme yöntemi ile yapılan konuşmalar sırasında katılımcının jest ve mimikleri not alınmıştır. Aynı zamanda katılımcının onayı ile ses kaydı alınmıştır. Alınan ses kaydı ile yapılan görüşmeler Word programı ile senaryolaştırılması yapılmıştır. Senaryo sosyal bilimlerde niteliksel araştırma yöntemlerinde yapılan görüşmeleri somut hale getirmek ve daha iyi analiz etmek için

kullanılan bir tekniktir. Yapılan görüşmenin mekânı ve ortamı dikkate alınarak yazılan bu senaryo, moderatör ve katılımcı arasındaki konuşmaları birebir yazı haline dökülmesiyle oluşur. Sadece konuşmalar ile değil katılımcının her bir soruya verdiği tepkisi, jest ve mimikleri, ortamda katılımcıyı harekete geçirecek her bir detay düzeltilmeden olduğu gibi aktarılır. Senaryodan sonra bir diğer basamak ise veri analizidir. Veri analizinde ise yapılan görüşmenin genel bir değerlendirilmesi yapılarak özetlenir. Katılımcının kişisel özellikleri dikkate alınarak bir yorumlama yapılır. Senaryonun aksine veri analizinde araştırmacının kendi yorumları eklenir ve görüşmecinin bu konuya ilişkin önemli cümlelerini tırnak içinde, italik ve bir font küçülterek yazılır.

Görüşmelerden bağımsız bir şekilde yapılan araştırmalarda ise veriler kodlanır ve sınıflara ayrılır. Problem ve alt probleme uygun bir şekilde veriler analiz edildikten sonra, onlar sıkıştırılır, bir araya getirilir, organize edilir ve birleştirilerek sonuç çıkarılır. Bu hale getirilmiş veriler daha kolay anlaşılır. Daha çabuk ve doğru kararlar verilip yorumlar yapılır. Verilerde katılımcıların cinsiyet dağılımı ve yaş grubunun dengeli olmasına dikkat edilmektedir. Sorular demografik bilgiler sonrasında Maltepe'deki toplumsal değişme, toplum ve son olarak aile ile ilgili olmak üzere üç temel başlık altında oluşturmaktadır. Elde edilen literatür çalışması ve bulgular ışığında sonuca varılmıştır.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmada toplanan veriler analiz edilerek, sonuçların geçerli olduğu ve yorumlandığı grup olarak İstanbul/Maltepe ilçesinde yaşayan bireyler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evrenin hacim olarak büyük olması ve geniş bir coğrafi alana yayılması durumunda örneklem grubu seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini 'Küme Örneklem' tekniği ile uzun süre Maltepe'de yaşamış, 20-60 yaş arası, evli veya bekar kişilerden oluşan 20 kişilik bir grup oluşturmaktadır. Küme örnekleme tekniği kullanılarak büyük bir evren daha küçük ve çalışılabilir parçalara ayrılmaktadır (Patton, 2005, akt. Baltacı, 2018, s. 242-243). Küme örnekleme yöntemi, evrende yer alan tüm öğeleri içermese de bu öğelerin benzer özelliklerine göre gruplandırılması ve alt kümelerde yer alan öğelerin listelenebilmesine olanak sağlaması sebebiyle kullanışlıdır (Morgan ve Morgan, 2008, akt. Baltacı, 2018, s. 243).

Araştırmanın güvenilir sonuçlar vermesi için örneklem grubunun özenle seçilmiş olmasına dikkat edilmiştir. Küme örneklem tekniğini kullanılma sebebi ise, Maltepe'de uzun süre yaşamış, 20-60 yaş arası her kişiye ulaşılamayacağından bölge üzerindeki her mahalleden bireyler seçilmiştir. Görüşülen kişiler ile ilgili detaylı bilgi ekler bölümünde, EK1'de yer almaktadır. Kişilerin Maltepe'nin farklı mahallelerinden seçilmiş olmasına dikkat edilmiştir. Her ne kadar Maltepe'nin farklı mahallelerinden kişiler ile görüşülse bile söz konusu araştırma evrenini genellenemez boyuttadır.

3.3 Veriler ve Toplanması

Çalışmanın verilerini, niteliksel araştırmanın derinlemesine görüşme tekniği sonucunda elde edilen bulgular ve kurumlardan toplanan belgeler oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucu veriler senaryo haline getirildikten sonra somut hale dönüştürülmüştür. Görüşmeler konuya uygun toplumsal değişme ve aile ile ilgili sorular ışığında ilerlemektedir. Katılımcının cevaplarına göre spontane sorular ortaya çıkmıştır. Spontane sorular ses kayıtlarında ve senaryolarda yer verilmiştir. Maltepe Belediyesi'nin tarihi ile ilgili belgeler, kütüphane dosyaları, Maltepe Belediyesi arşivi ve fotoğrafları derlendikten sonra konularına uygun sınıflandırılmıştır. Görüşmeler ve görüşmeden bağımsız yapılan araştırmalar araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.4 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Görüşmelerden elde edilen verileri çözümlemek için Word programı ile senaryo ve veri analizi oluşturulmuştur. Her bir katılımcı için oluşturulan veri analiz formuna EK2'te yer verilmiştir. Böylece mümkün olduğu kadar konu ile ilgili temel ve önemli noktalara vurgu yapılmıştır. Analiz edilen bulgular konuyla ilişkilendirilip yorumlanmıştır. Görüşmelerden bağımsız dışarıdan toplanan belge ve dokümanlar içeriklerine göre sınıflandırılmıştır.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Derinlemesine görüşme tekniğiyle yürütülmüş olan bu araştırmada, elde edilen bulgular temel kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. İlk olarak katılımcıların Maltepe'ye yerleşme nedenleri ele alınmış sonrasında Maltepe'nin toplumsal değişme içerisindeki kentleşme süreci, bu sürecin sonunda ortaya çıkan tampon kurum olan gecekondulaşma ve saçaklanma, meydana gelen mahalle kültürü, tüm bunların sonucunda ise toplumsal değişme bağlamında ailenin dönüşümü ele alınmaktadır. Yapılan tüm analizler Mübeccel Kıray'ın kavram ve bakış açısıyla yorumlanmıştır.

4.1 Maltepe'ye Göç

1950 sonrası Türkiye'de sanayileşme ve kentleşmeyle beraber toplumsal değişme hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşmektir. Makineleşmenin artması ile köylerde traktör kullanımı ve tarım sektörü üzerine teknolojik aletlerin kullanıma geçmesiyle geçim kaynağı elinden alınan köylülerde, iş gücü fazlalığı ortaya çıkmıştır. "Köylülüğün çözülmesi ile topraktan kopmalar başlamıştır" (Kıray, 1998b, s. 7). Katılımcılar da köylerinden iş bulma ümidi ile çıkmış, Maltepe ile yolları kesişmiştir.

"Dedem zamanında Sivas'tan Maltepe'ye gelmiş çalışmak için pazarcılık yapmaya başlamışlar o yüzden bizde burdayız."(DG2, E, 24).

*"Ailem zamanında buraya göç etmiş dedemler çok kalabalıkmış köyde herkese para yetmeyince iş için buraya gelmişler hatta dedem İstanbul'a geldi bir şekilde kendini kurtarır diye ona köyden hiç hak vermemişler. "(*DG6, K, 28).

"Akrabalarımız burdaydı bize iş imkanı sundular o yüzden geldik buralara."(DG10, E, 54).

"Sebebimiz kaynarca taraflarında geçim zor olduğu için İstanbul'a geldik. Burda iş yerleri bolluğu var diye geldik. Tabi kaynarca o zamanlar köydü şimdi İstanbulla bir nerdeyse."(DG14, E, 52).

"Köyde insan kalmamıştı giden ballandıra ballandıra anlatıyordu. Bizde İstanbul'un taşı toprağı altından sandık. Küçücük bi çanta elimde geldim çalışıcam cebimiz para görecek diye"(DG20, E, 65).

Kırsal hayatın bireylere, kapitalizmin gelişimiyle artık iş imkânı sunamaması, geçim kaynaklarının kısıtlı hale gelmesi şehir yaşamını çekici hale getirmiştir. Köyden kente göç süreci farklı aşamalarla gerçekleşmiştir. Öncelikle ailenin genç erkek üyesi veya baba mevsimlik işçi olarak, ilerleyen zamanlarda da tamamen kentlere girmesiyle "aile yapısı da yakından etkilenmiş ve ara formlarıyla yeni biçimler almıştır. Yine köyden kente göç süreci şehirleşme ve sanayileşme yolunda önemli bir rol oynamıştır" (Kıray, 2002, s. 226). Köyden kente göç sırasında öncelikle eve para getiren evin erkeği tek başına göç etmiştir. İlerleyen zamanlarda düzenini kuran bireyler ailelerini de yanlarını almışlardır. Bu sebeple kadınlar eş durumundan kente göç etmek durumda kalmışlardır.

"Evlendikten sonra eşim burda çalıştığı için geldim" (DG13, K, 46).

"Eşimin işinden dolayı Maltepe'ye geldik fabrikada işçi aranıyordu Tekirdağ'dan kalkıp geldik"(DG15, K, 50).

"*Eşimin ailesi burda yaşıyodu evlenince mecbur geldim"* (DG11, K, 45).

Maltepe'ye iş bulma ümidi ile gelen aileler köylerini, evlerini ve geçmişlerini bırakarak yeni bir hayat kurma hayali ile gelmişlerdir. Bu denli hızlı ve yoğun göç sonucu kentlerde yığılmalar meydana gelmiştir. Böylece Kıray'ın da çalışmalarında sıklıkla üzerinde durduğu önemli bir olgu olan kentleşme ortaya çıkmıştır.

4.2 Kentleşme

Kıray (1998, s. 141-142) kentleşmeyi; nüfusun büyük oranda tarımdan ayrılarak, tarım dışı alanlarda, sanayide, farklı mesleki yerlerde hayatlarını kazanmaları ve yaşamalarını sürdürmeleri olarak tanımlar. Maltepe bölgesi kentleşmenin oluşumu gösteren çok güzel bir tarih sunmaktadır. Maltepe ve çevresi dönemin İstanbul şehir merkezine uzakta fabrikaların inşa edildiği sanayi bölgesi olarak bilinmektedir. Katılımcıların Maltepe'ye geldiği ve karşılaştığı ilk görüntüyü şöyle ifade etmektedir;

"Geldiğimizde sokaklarda çamur içinde geziyorduk. Evlerde su yoktu mahalle çeşmelerinden alıyorduk tankerler geliyordu oralardan su alıyorduk."(DG9, K,48).

"Ben çok küçük yaşta evlenip geldim reşit bile değildim. Bana dediler ki artık şehire gidiyorsun. Sivas'tan geldim. Ama burası da aynı gibiydi. Her yer boş, tarla, dere akıyodu

evimizin önünden. Hiçbir şey yoktu ki. Dedim beni köyden aldılar köye getirdiler yine."(DG11, K, 45).

"Tarlamız vardı ekip biçiyorduk. Buğdayımızı bile kendimiz yapıyorduk domatesimizi işte biberimizi ne istersen vardı o kadar büyüktü tarla. Biz geldik buraya ama çalışıyorduk. Ha köyde ben öküz güttüm he burda tarla yaptım. Su da yoktu bide. Bidonlarla su taşıyoduk"(DG18, K, 68)

"Küçükken hatırlıyodum babam uzun yol şoförüydü. Onunla gider gelirdim Maltepe'ye geldiğimizi büyük bi Atatürk heykeli vardı onu görünce anlardım. Çünkü asıl o zaman ki merkez yerler asıl şeydeydi sahile yakın yerlerde oturuyodu insanlar."(DG19, E, 48).

Katılımcıların verdikleri cevaplardan görüldüğü üzere aslında Maltepe bölgesi onlar için bir köy niteliğindedir. Sanayileşme yolunda fabrikaların kurulması üzerine, kentleşme içinde ilk adımlar atılmıştır. Üretimin teknolojiye bağlanmasıyla dikiş makinesi markası olan Singer, ilk fabrikasını Maltepe'de açmıştır. Devamında tarım toprakları ve ürünleri için ilaçlama fabrikası, demir döküm fabrikası, tütün ve tekel fabrikalarının kurulmasıyla (Bekman, 2019) Maltepe köy statüsünden sanayi bölgesine geçmiştir. Böylece Maltepe geçim kaynağı arayan köylülerin göçlerine maruz kalmıştır. Artan göç ve nüfus ile Maltepe değişimine başlamıştır.

"Ne değişti? Daha sakindi bizim ilk geldiğimizde daha kalabalık oldu. Hep müstakil bahçeli evler vardı burda. şimdi bi siteleşme başladı."(DG15, K, 50).

"Sadece çok fazla insan arttı. İnsan artınca sığamamaya başladık. Bu sefer fazla fazla evler yapılmaya başlandı. Evler yapılınca yeşillikler yok oldu."(DG17, K, 36).

"Çok eskilere gidersek biz burda işte bomboş arazilerde yaşıyorduk geniş geniş. Şimdi o arazinin toprağın üstünde on hane yaşamak zorundayız. Kentsel dönüşümden memnun değilim."(DG14, E, 52).

> Şimdi ben yaklaşık 50 senedir burdayım. Çok şey değişti yok oldu. Ben burda küçük esnaftım ama o kadar gelen olmaya başladı ki gelen olunca hizmet sektörü büyüdü ben küçük esnaf olarak yok oldum gittim. İpini koparan merkezde yaşamaya parası yetmeyen Maltepe'ye geldi. (DG20, E, 65).

''Valla Maltepe'de çok binalar iç içe oldu otopark sorunlarımız var. Çocukların oynayacağı bi alan yok park yok sokaklarda oynuyorlar her yerden araba fırlıyor. Yeşil alan eksikliği var."(DG10, E, 54).

''Öncelikle ben çocukken iki katlı bahçeli bir evde oturuyorduk ve tüm komşularımızın evleri o şekildeydi. Şimdi hepimiz apartmanlarda oturuyoruz bu sebeple de komşularımızı artık görmez hale geldik. Önceden mahallemizde bir sürü ağaç vardı şimdi hiçbiri maalesef yok."(DG5, K, 25)

Katılımcıların görüşleri üzerine Maltepe ilçesinin artan nüfus ile kentleşme yolunda yeni konut yerlerinin ihtiyaç doğrultusunda arttığını görülmektedir. Bu ihtiyacın giderek artması sonraki dönemlerde konut yetersizliği ve çarpık kentleşme açısından büyük bir sorun haline geleceği tahmin edilmemiştir. Maltepe'deki nüfusun artışı ve konutlaşma açısından olumsuz düşüncelerin oluşmasının yanı sıra bu gelişmelerden olumlu etkilenen taraflar da vardır.

> Değişti yani şöyle faaliyetler olarak değişti sosyal aktiviteler arttı. Birazda çevreyle ilgili bakımlar falan değiştiğini düşünüyorum. Mesela arkadaşlarımızla ailelerimizle gidebileceğimiz piknik alanları oluşturuldu. Kendimizi geliştirebileceğimiz kurslar var belediyede en basiti ben ücretsiz yabancı dil kursuna gidiyorum. Konserler veriliyor. Başka saymam gerekirse hizmetler arttı. Alışveriş merkezleri mağazalar çoğaldı illa bir şey almak için uzak yerlere gitmemize gerek yok. Her şeyin ayağımızın altında. (DG7, K, 29).

"Sağlık sektörü genişledi. Buraya tren geliyordu zaten ama otobüs metro hatları olması iyi oldu. Sahil kenarları var ailecek piknik yapabileceğimiz. Yeşillik ihtiyacımızı orda görüyoruz."(DG14, E, 52).

"İyi yönde gelişmeler gösterdi tabi. Daha önce dediğim gibi çamurdu hep buralar. Yeni düzenli yollar yapıldı. Yakınımızda sağlık ocakları, okullar, marketler hepsi yakınlaştı. Herhangi bir yere gitmek zor değil artık. Her yerde minibüs, otobüs, metro var ulaşım çok kolaylaştı."(DG9, K, 48).

> İlk geldiğim Maltepe'den eser yok şimdi bakılırsa. Dere yatağından lağım geçerdi evlerde kokudan duramazdık. Hep oraları kapattılar sonra temiz temiz

> yollar yaptılar. Biz bir işimiz olurdu diyelim Maltepe'ye yürü babam yürürdük. Şimdi öyle değil her şey kolay. Hastalansan hastane bulamazdın. Şimdi arka sokağımda hastane var. Bir kere en başta su sorunu yok ilk geldiğimizde biz çeşmelerden su taşırdık. O alt yapı sağlam değişti. (DG18, K, 68).

Zaman içinde şehirden köye taşınanların ihtiyaçlarının artmasına "köyün itici özellikleri de eklenince şehre yönelik göç hareketleri başlamıştır" (Türkdoğan, 1977, s. 45). Nüfusun artması hizmet sektörünün de paralel olarak artış göstermesine neden olmuştur. Köyden gelen ailelerin, kent yaşamında zorlanmasına rağmen hizmet sektörünün hayatlarını kolaylaştırması kenti çekici hale getirmiştir. Maltepe'de artan nüfus ve getirdiği sonuçlara rağmen yaşadıkları mahalleden memnuniyetlerini şu şekilde dile getirmişlerdir.

"Memnunum burası sakin geniş bazı evler bahçeli insanlar anlayışlı ve saygılı."(DG16, K, 30).

"Burda yaşamaktan memnunum ulaşım olarak iyi bir konumda sevdiğim ve doğduğum yer olduğu için bi alışkanlığım var."(DG17, K, 36).

"Çok memnunum çünkü karşıda Avrupa yakasında da oturdum çok kötüydü binalar insanlar iç iç içeydi buraya gelince biz bi şaşırdık hem doğa hem sakinlik yönünden çok güzel"(DG15, K, 50).

"Memnunum şöyle hastane olsun ne bileyim sağlık hariç ulaşım olsun bu noktalardan dolayı memnunum."(DG14, E, 52).

"*Evet, memnunum. Çünkü ulaşım açısından rahat yerde oturuyorum, eczane, hastane, büyük marketler, avm gibi yerler hep çok yakın yürüme mesafesinde."*(DG5, K, 25).

"Memnunum, ormanlık alana sahile yakın olduğu için ulaşım konusunda bir sıkıntı yaşamıyoruz akbilin olduğu sürece tık tık gidiyoruz her yere."(DG19, E, 48).

Bireylerin memnuniyetlik seviyelerinde ulaşımın kolay olması önemli bir etken olmuştur. Maltepe ilçesi denize kıyısıyla vapur hattına, demiryolları ile tren hattına, yeraltı metro hattına, karayolları ile minibüs ve otobüs hattı ile geniş ulaşım ağlarına sahiptir. Bireylerin ulaşım hizmetlerine kolay erişim sağlaması kenti çekici kılan bir diğer etkendir. Kentin çekici özelliklerine, sunduğu hizmetlere, sağladığı iş imkanlarına ve

hayat tarzına rağmen bireyler memnuniyetliklerinin yanında başka bir yerde yaşama isteklerini şu şekilde belirtmişlerdir;

"İsterdim Ege tarafları hem havası hem doğası denizi güzel. Belli bi yaştan sonra bünye sakinlik istiyor." (DG15, K, 50).

"Başka yerde şöyle ormanlık bir yerde yaşamak isterdim. Çok severim ben huzur veriyor insana orman havası. Belki nasip olur."(DG13, K, 46).

"Tabi ki isterim daha güzel denizi ormanı yeşilliği bol olan bi yerde yaşamak isterdim. Şimdi tüm binalar iç içeyiz."(DG11, K, 45).

"Ege veya Akdeniz tarafında yaşamak isterdim. Oralar daha doğal olduğu için daha havadar olduğu için." (DG10, E, 54).

"Ben şimdi oğlum ve gelinimle burda yaşıyorum ama imkanımız olsa onlarda istese memlekete geri dönmek isterim. Kendi köyüm yerim topraklarım. Çıkıyorsun kapıya ormanlık temiz hava. Bu yaşta bu halde kaldırımda bile yürüyemiyoruz buralarda."(DG18, K, 68).

Köy yaşamının yetersizliği üzerine zamanında köklerini, kültürlerini ve evlerini bırakarak Maltepe'ye göç eden ailelerin kırsala özlem duygusu ortaya çıkmıştır. Kalabalık kent yaşamının yoğunluğundan bunalan bireyler doğaya geri dönüş arzusu yaşamaktadırlar. Kent yaşamının kalabalıklaşması, ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkması; köy yaşamındaki betonlaşmanın az olması, yerleşim alanlarının geniş olması ve nüfusun az olmasından dolayı kırsala geri göç eğilimi başlamıştır. Fakat bu eğilimleri sadece istek ve arzu olarak kalmaktadır.

"Nüfusu azaltmak isterdim aslında ilk eski haline döndürmek isterdim burayı tek katlı bahçeli evlerin olduğu."(DG17, K, 36).

"*Neyi isterdim neyi değiştirebilirdim evlerin daha düzenli hale gelmesini isterdim. Yapılaşmayı değiştirirdim yani. Biraz daha yeşil ağaçlı parklı olmasını tercih ederdim."*(DG9, K, 48).

"Daha tek düze binalar, belirli bir sokak mahalle planlaması yapardım herhalde. Mesela muhakkak her sokağa mahalleye ağaç ve park yeri zorunluluğu getirirdim."(DG7, K, 29).

"Çarpık kentleşmeyi değiştirmek isterdim çok fazla var çok yan yana binalar insanı boğuyor. Yani para kazanıcaz diye her yere bina yapmasınlar. Camdan bakıyorsun bina bina bina..."(DG3, K, 25).

"Öncelikle bu belediye gibi yerleri merkezden kaldırırdım trafiği azaltmak için. Mahallelere bisiklet yolları yapardım. Bazı yerleri trafiğe kapatırdım. Geniş kaldırımlar yapardım. Ne bileyim işte elimden gelse tüm evleri bahçeli yapmak isterdim milletin ayağı bir çimene bassın"(DG19, E, 48).

"Eski günleri hatırlamak için o evlere geri dönüş isterdim. Kalabalık azalırdı."(DG14, E, 52)ç

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda tekrar geri dönüşün mümkün olmadığı durumlarda kırsal alanda doğa ile kurulan bağı kente taşımayı istedikleri görülmektedir. Türkiye'nin tarihine bakıldığında kentleşmenin temel sebebinin ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğu görülmektedir. Geçmişlerini bırakıp, kültürlerini alan aileler göç sonucunda toplumda kendilerine yer açma, kimlik sorunları, aidiyet ve uyum süreci gibi problemlerle karşılaşmışlardır. Katılımcıların bu sözleri üzerine daha iyi bir yaşam hayali ile geldikleri Maltepe'de aynı zamanda kendileri ile de psikolojik mücadeleye girmişlerdir. Her ne kadar ilk zamanlar köy hayatının zorlukları görmezden gelinse de bu durum kırsalda yaşayanlar üzerinde etkiler bırakmıştır (Ceritli, 1995).

> İlk taşındığımızda yeni evliydik 18 yaşında vardım yoktum aldılar beni köyden bıraktılar buraya. Köyde biz tütün dizerdik malları güderdik buraya geldik tamam buralarda hep tarlaydı. Görümcelerim vardı alt katımızda tabi onlar İstanbul'da yaşıyodu ben sonra gelmiştim. Bana yeni entariler aldılar yeni gelinim ya bide köyden de geldim beni görmeye gelcekler. Ama giyemedim yakıştıramadım kendime eski o şeylerim elbiselerim o lastik ayakkabılarım bana dünyanın en güzelleri gibi geliyodu (DG18, K, 68).

> Köyden kalktık geldik işte ne yapsam ne yapsam burda dedim ben yemek yapayım en iyi bildiğim şey aşçılık mesleğim oldu sonradan zaten. Ama ilk

> geldiğimde elimde var iki kuruş para ne yapsam gidiyo gibiydi para. Beş çocukla karım köydeydi. Zar zor iş buldum işte yemek yapıyorum küçük bi yere akşamları içiyorum kazandığım para zıkkıma gitti. E ne para biriktirebildim ne çoluğa çocuğa yollayabildim para. Dedim böyle olmaycak geldiğim gibi geri gittim işi falan bırakıp. Tabi üç beş sene sonra döndük dolaştık geldik yine. (DG20, E, 65).

Kendilerini "kent yaşamı ortasında ayakta kalmaya çalışan bireyler" olarak ifade eden katılımcılar aynı zamanda hissettikleri yalnızlık duygusundan da bahsetmektedirler. Köy yaşantısında benimsedikleri değerlerine, kurallarına, gelenek ve göreneklerine tamamen aykırı olan kent yaşamında, kendi hayat tarzlarına yakın ve kendilerini kalabalıktan soyutlamak için kentin ücra köşelerinde yeni yerleşim alanları kurmuşlardır.

4.3 Saçaklanma

Maltepe bölgesi bundan 20 sene öncesine kadar konumu itibariyle kent merkezinden uzak sanayi bölgesiydi. Bu açıdan bakıldığında Kıray'ın saçaklanma kavramı ile ilişkiselidir. Kıray'ın (1998, s. 164) dağınık ve düzensiz yeni tür yerleşme biçimi olarak anlattığı saçaklanma kavramı kent merkezinin dışında oluşan sanayi etrafı yerleşim alanlarını işaret eder.

"İlk ben geldiğimde İstanbul'a eski Cevizli yoluna doğru fabrikada yemek yapmaya başladım. Hep tütündü her yer. Ev mev yoktu. İlk 40 kişilik yemek yaptıysam atıyorum ertesi aya 70 oldu sonra 100 oldu. Baya gelip orda tutunan oldu. Bir ben tutunamadım."(DG20, E, 65).

> Benim halam tekel fabrikasından emekli. Anlatırdı hep yeşilçamdan falan gelirlermiş. Reklam için mi ne için tam bilmiyorum. Ordan kazandığı parayla Pendik'ten arsa alıyor düşün köy gibiymiş çünkü hani çok şey düşünmemiş tarla niyetine almış. E tabi yıllar sonra yakınına hava limanı geliyor patlıyor. (DG8, E, 26).

> Rahmetli burda fabrikalara işçi taşıyıp getiriyodu. Sonra uzun yol şoförü oldu. Tangır tungur köy yolu gibi giderdik. Çok bir yol falan yoktu. Sonradan

> gelişmeye başladı. Boş olan yerler o balçık dediğimiz ayak basmadığımız yerler bile ev olmaya başladı. Üç beş ev derken doldu hep etrafları (DG18, K, 68).

Maltepe Cevizli bölgesinde bulunan tekel fabrikası ve diğer fabrikalar kentin dışında kurulmuştur. İşçilere geçim kapısı açan fabrika ve etrafı aldığı göçlerle yerleşim alanını genişleterek yeni bir mahalle yaratmıştır. Maltepe'nin E5 üstünde kalan bölgesi göç sonucu gelen işçilerin oluşturduğu gecekondu mahalleleri ile yerleşim alanı haline gelmiştir.

4.4 Tampon Kurum

İşlevselci sosyologlar için toplumsal değişmenin düzenli bir şekilde ilerlemesi için dengenin korunması gerekmektedir. Toplumsal değişme sırasında şartlar ve durumlar göz önüne alınarak değişmenin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi planlamaktadır. Fakat bazen değişmenin hızı ve yönü istenildiği gibi gitmez. "Değişmesini yeterli hızda gerçekleştiremeyen bir toplum iç bütünlüğünü sağlamak için tampon mekanizmalar yaratır" (Tekeli, 2012, s. 236). Kıray'ın literatüre kattığı tampon kurumlara en iyi örnek gecekondulaşmadır.

4.4.1 Gecekondulaşma

Kırsal topraklardan ayrılarak, kent merkezlerinin kenarlarında, ücra köşelerinde düzensiz şekilde ucuz konutlar inşa edilmesini Kıray, gecekondulaşma olarak tanımlar (Kıray, 1999b, s. 40). Ülkemizde göç sonucu oluşan gecekondulaşma ucuz konut sunmasıyla kentin ücra ve kenar kesimlerinde hızla büyüme göstermiştir. Özellikle modernleşme yolunda gelişim gösteren şehir ve ilçeler de konut fiyatlarının yüksekliği ve yaşam standartlarının farklılığı gecekondu kültürünün oluşmasında etkilidir. Böylece barınma sorunlarını geçici çözüm olarak gecekondulaşma tampon kurum örneği niteliğindedir.

> Bu taraf biraz daha ormana tepeye yakın olduğu için daha havadar. Çok içeri kısımda kalmıyoruz biz. Bizim evde akrabalarımızın da çevremizin evleri hep bir arada gibiydi. Bizim ev kentsel dönüşüme girdi mesela burda şimdi rezidansta yaşıyoruz. Ama yan komşumuz hala gecekondu da ama bakıldığında ikimizde aynı yerden gelmeyiz.(DG15, E, 52).

"Biz çıkmak sokakta oturuyoruz. Zaten bizim sokakta az apartman var. Bahçemiz var genelde öyle bizim etrafımızda ki evler sokakta çocukların oynadığı bizlerin oturduğu bir mahalledeyiz."(DG16, K, 30).

> İlk geldiğimizde bak rahmetlinin cebinde o zamanın parasıyla 48 lira parası vardı unutmam. Çok iyi para. Geldik buraya kaç dönüm tarla alabiliyorduk. Ben dedim bana kutu gibi yer yeter napıcam o kadar yeri ekemem dedim aldırmadım. Gözünün görebildiği yer ova gibiydi aynı. Burdan denizi görürdük. Ne bileyim ben böyle olacak yoksa aldırırdım. Üç parmağıyla ev yaptı. Toplasan bu mahallede 10 aile vardı yoktu.(DG18, K, 68).

"Bahçeli evimiz vardı. Kuyusu bile vardı. Biz yukarı kesimde kalıyoruz. E5in üstünde. Denize biraz uzağız. Önceden gecekondu şeklindeydi her yer. Hala da var zaten ama yavaş yavaş yok oluyor."(DG6, K, 28).

> Maltepe için genel olarak geçerli mi bilmiyorum. Sanmam Küçükyalı falan o taraflar biraz daha insanlar birbirinden bağımsız bence. Ya da aslında bu insanların birbirini ne kadar tanıdığı ile ilgili. Bizim oturduğumuz yerler akrabalarımda sizlerde dahil işte Zümrütevler olsun girde Aydınevler falan bu E5'in üstünde kalan taraf daha gecekonduydu. Bu yüzden burda farklı bi iletişim vardı. (DG1, K, 23).

Maltepe bölgesinde eski merkezi ve kent yaşamı sahil kesimi boyunca oluşmaktaydı. Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda Maltepe'de gecekondu bölgesi E5'in üst kısmına tepelere doğru oluşmuştur. Merkezden uzak, kırsal alandaki köy hayatlarına benzer bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Her ne kadar kendilerini kentten soyutlasalar bile zamanla artan nüfus yerleşim alanlarının genişletilmesine sebep olmuştur. Gecekondulaşma zamanla çarpık kentleşmeyi meydana getirmiştir. Ekonomik ve sosyal yönden kentle bütünleşme çabasında olan özellikle kırsal kökenli ve geleneksel aile bağlarına sahip göçmenler için diğer göçmenler ya da benzer sosyo-ekonomik statüden bireylerle aynı çevrede yaşamak kentsel yaşama uyum sürecinde bir tampon mekanizma işlevi görmektedir.

4.5 Mahalle Kültürü

Öncelikle bir kent yaşamının oluşması için mahallenin kurulması gerekmektedir. Mahalle bireylerin kendilerine yer açtığı, neredeyse en çok vakit harcadığı, ihtiyaçlarının çoğunun karşılandığı, komşuluk ilişkilerinin şekillendiği alanlardır. Bu durumda mahalle insan ilişkileriyle biçimlenen belli kültürel değerler ve inançları içerisinde barındıran yerleşim alanı olarak tanımlanmaktadır. Mahalle, mekânın insan eli ile şekil alması, o mekâna yaşana bilirlik katması ile işlevsellik olarak bir kimlik oluşturmasıdır (Alver, 2010, s. 118-119).

"Biz daha beş altı sene öncesine kadar gecekondu da oturuyoduk. Kentsel dönüşüme girince apartmana geçtik. Allah'ım küften kıyafetlerimiz kokardı. Köy gibiydi ki bizim oralar. Hep iki katlı bahçeli evlerdi. Sokaklarda büyüdüm."(DG1, K, 23).

"Daha çok orta yaşlıların olduğu mahalle. Samimi bi mahalle çıktığımda bakkalla fırınla selamlaştığım samimi sıcak bir ortamımız var."(DG4, K, 26).

"Biraz daha gecekondu kesiminde oturduğumuz için insan tipleri çok daha farklı ama onun dışında seneler içinde merkezileşmesiyle birlikte dükkanlar, mağazalar çoğaldı onların da artısı var elbet."(DG5, K, 25).

"28 senedir aynı mahalledeyim. Komşularımda iyidir. Sessiz bi mahalle. Ne kadar kabalık olsa da gündüzleri herkes bi yerde benim gibi ev hanımları evlerde."(DG13, K,46).

"Oturduğum mahalle nasıl diyeyim çok karışık aslında. Her kültürden insan var. Okumuşu da var okumamışı da var. Baskıcı bi toplumda büyüyüp burda olanda var ama kendini yetiştirmiş insanlarda var."(DG15, K, 50)**.**

Mahalleli arasında oluşan samimiyet, ortak değerler, inançlar, sosyoekonomik seviyenin denk olması mahallenin kimliği niteliğindedir. Aynı mahalleden yaşayan bireyler kurdukları sosyal ilişkiler ile kendilerine has bir kültürel ağ oluşturmaktadırlar. Özellikle kent yaşamında yer edinemeyen bireyler kendi akraba ve hemşehirlileri ile bir araya gelerek mahalle kurmaktadırlar.

> İlk babam gelmişti İstanbul'a ama o karşıdaydı. Sonra annem işte bi de biz beş çocuk babam oralarda yapamayız dedi. İşte napsak ne etsek dediler Maltepe'de Sinoplu bi aile var sizin gibi işte onlarda burdan gitti tanıdık topraksınız falan onların oralar sakinmiş. Bizde geldik öyle yerleştik. Eşimle de böyle tanıştım aynı mahalle de oturmaya başladık. (DG9, K, 48).

"Rahmetli eşimin kardeşleri buralardalardı. İkisi de gelin gelmişti. Bizde evlenince dediler işte gelin fabrikalar hep işçi arıyor köylerde durmayın diye. O şeyle gelmiştik bizde. Görümcemle altı üstlü oturmaya başladık."(DG18, K, 68).

"Koca boş İstanbul o zamanlar git istediğin yere ama bizim akrabalar hep Maltepe'deydi onların yanlarına yerleştik"(DG10, E, 54).

Maltepe'ye yerleşmelerinde iş imkanlarının yanında kendilerini güvende hissedebilecekleri ve kendi kültüründen insanların çevrelerine yerleşim alanı kurmayı tercih etmişlerdir. Böylece kente uyum sürecine karşılık kendi aralarında güven duygusuyla ortaya çıkan hemşehri dayanışması oluşmuştur. Bu dayanışma ve oluşturdukları kültür anlayışı, mahallenin ilk oluşumundan günümüze kadar ilk haliyle süregelmesi beklenmemektedir.

"Mahalle kültürü devam etmiyor. Kardeşlerim bana yakın oturuyor onlarla birbirimizi döndürüyoruz. Burası evlerin yıkılması işte site düzenine geçilmesiyle birden gelişmiş mir mahalle oldu. O yüzden mahalle kültürü falan yok."(DG15, E, 52).

"Eskiye göre o kadar yok. Eskiden daha çok yakındır. Şimdi herkes dağıldı bir yere. Çalışmayan komşularım çalışmaya başladı bazıları memlekete gittiler."(DG13, K, 46).

"Ediyo evet nasıl mesela cenazelerde herkes birbirine yardım ediyor yemeğini yapıyoruz. Valla bi şey olsa akrabalarımdan önce komşularım koşar yardıma. Düğün olur dernek olur birlik beraberlik var. Sokakta tanıdık birini görünce insan seviniyor ya."(DG9, K, 48).

"Eskisi kadar olduğunu düşünmüyorum. Bir şeye ihtiyaç olduğunda mesela karşıda ki dükkanın içeceği bitti bende ona veriyorum kendi aramızda hesaplaşıyoruz. Böyle yardımlaşmalar oluyor ihtiyaç dahilinde."(DG8, E, 26).

> Evet önceden daha çoktu. Düğünlerde bayramlarda cenazelerde hep bir aradaydık. Yardım edilirdi. Biz bide annem ananem iyi dolma sarar bayram yaklaşınca ev ev gezer komşularımıza bayram için sararlardı. Herkes aile gibiydi. Apartmanlara geçince hepimiz yukarlarda kaldı. Önceden ay sokaklar dolu olurdu çoluk çocuk. Şimdi bi boş. Birbirimizi anca yolda görürsek selam veririz. Ama önceden beri birbirini tanıyanlar hala kendi aralarında komşuculuk devam ediyor. (DG6, K, 28).

"Düşünmüyorum. Eskide kaldı biri evde ölse kalsa kimse eksikliğini fark etmez. Düşünsenize önceden bir toprakta bir aile hadi iki olsun iki aile oturuyordu. Şimdi toprak parçası üzerinde var on katlı bina. Kim kimi nerden tanıcak."(DG10, K, 54).

Kentin kalabalıklaşması ve konutların fazlalığı mahalle kültürünün eskiye nazaran azaldığını göstermektedir. Kıray çalışmalarında klasik analizlerin dışına çıkarak toplumsal değişmede zaman ve mekân kavramlarını da çalışmalarına yansıtmıştır. Mahalle bir mekân olmasının yanı sıra, incelendiği zaman dilimine göre farklılıklar sunmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların verdiği cevaplar neticesinde mahalle sadece bir mekân değil, duyguların, hoşgörünün, yardımlaşmanın ve güven duygusunun yaşandığı, aile hissiyatını karşılayabilecekleri alanlardır.

> Valla dediğimiz gibi eskiden vardı güzeldi o zamanlar. Babam yatalaktı o zamanlar ben çalışırken babamı komşularımız sırtlardı hastaneye götürülerdi gözüm arkada kalmazdı öyle bi şeyimiz vardı düşün. Babam sonra vefat ettiğinde komşularımızın ben faturalarımızı ödediğini bilirim. Ama şimdi dediğim gibi o kalabalıklaşma insanlara güvenemiyorsun ki yakınlık kurasın bide galiba hayat şartları da buna engel oluyo herkes kendini zor geçindiriyor kendi ailesine zor bakıyo bide komşusuyla mı uğraşıcak.(DG10, E, 54).

"Ya artıları bana hep daha fazla geliyor. Çok daha sıcak selam verebiliyoruz sıkıntı olduğunda hemen kapıdan çıkıp insana ulaşabiliyorsun."(DG4, K, 26).

"Eskisi kadar olmasa da birbirini tanıyan eski komşular devam ettirmeye çalışıyor. Benim ailemde buna dahil. Düğünlerde, bayramlarda ve cenazelerde birbirlerine yardım ediyorlar."(DG5, K, 25).

"Dediğim gibi yardımlaşma olarak çok artıları var. Artık aile gibi oluyosun bir süre sonra. Mesela annem yokken hasta olduğumda bana çorba getiren komşularımız vardı. İşte başka küçükken annem beni emanet ederdi ya düşünün çocuğunu."(DG6, K, 28).

"*Artıları olmaz olur mu ya, komşularımla biz çok iyiydik. Sokaklara masalar kurardık hep beraber yerdik bazen. O zamanlar arabamız yoktu adamın diyalize bağlanması lazım komşumuz kendi arabasıyla getirip götürürdü bak Allah var unutmam."*(DG18, K, 68).

"Artıları ihtiyacımız olduğunda birbirimizden yardım istememiz en önemlisi güvenebilmemiz. Evimizin anahtarını yeri geldiğinde teslim edilmemiz. Malımızı veya çocuklarımızı."(DG15, K, 50).

Mahalle kültürünün en önemli ilişki ağı olan komşuculuk yardımlaşma ve güven duygusu üzerine kurulmaktadır. Kentsel yaşam sürecinde oluşan bu duygular tampon mekanizma görevi de görmektedir. Maltepe ilçesinde de bu güven bağı çerçevesinde kurulan ilişkiler varlığını eskisi kadar olmasa da sürdürmektedir. Yok olmaya başlayan bu duygular tampon mekanizmanın yavaş yavaş eridiğini göstermektedir. Mahalle kültürünün olumlu yönlerinin yanında olumsuz yönlerini de katılımcılar şu şekilde belirtmiştir;

"Eksisi bir süre sonra müdahale olabilecek olması aynı akraba gibi arabalarda her şeye burnunu sokmayı severler."(DG16, K, 30).

"Eksiler olarak bu ilişkiler bazen çok laçka olabiliyor. Aile gibi karışmalar birbirine müdahale etmeler senin kızın böyle senin hayatın senin oğlun böyle gibisinden. O ayarı ince çizgiyi tutturmak lazım."(DG15, K, 50).

"Mesela dışardan geliyorum sokakta gördüğüm bi kadın bana nerden geldiğimi sorma hakkına sahipmiş gibi davranıyor anlamıyorum saçma sanane yani. Çok iyi çok hoşlar ama bazen insanlar bu komşuculuk olayını abartıyo."(DG1, K, 23).

"He eksileri vardır işte bir şey yapmak istesek veya bir olay başımıza gelse elalem ne der oluyor. "(DG9, K, 48).

> Ama bence eksileri de var. Mesela ben hava kararınca dışarı çıksam beni gören aileme haber uçuruyor. Erkek arkadaşım beni eve bıraksa kapı önünde inemiyorum. Aman görürler ne derler falan. Saçma yani. Ailem biliyor mesela

erkek arkadaşım olduğunu ama yine aman komşular görmesin kızım. (DG6, K, 28).

"*Eksileri ise ben kendi açımdan genç bir kızım, gittiğime ve geldiğime karışabilme haklarına sahip sanıyorlar kendilerini bazen komşularım tarafından iyi niyetli de olsa gözetlendiğimi düşünüyorum."*(DG5, K, 25).

"Eksi yönleri çok samimiyetin verdiği laubalilik mi denir belki o olabilir. Yada hayata müdahale etme beni samimi görüp benim hayatıma müdahale edebileceğini düşünüyo."(DG4, K ,26).

Burada devreye özel hayata müdahalenin girmesi her ne kadar gerçek ve samimi duygular barındıran mahalle kültürünün bir diğer yüzüdür. Bireylerin barındığı, ihtiyaçlarının karşılık gördüğü ve insan ilişkilerinin sık olduğu mahallelerde kendilerine özel alan yaratmak isteyen kişiler mahalle kültürünün olumsuz yönlerine dikkat çekmektedirler. Aslında modernleşen dünyada geleneklerinden bağımsız bireyci düşüncenin oluşmaya başlaması, bu kültürün etkisini sarsmaktadır. Bu etkiyi sarsan bir diğer etkende kentleşme ve modernleşme yolunda gidilen siteleşmedir. Artan nüfus ve kentleşme sonucu oluşan çarpık kentleşmeyi çözmek, yeni konut alanları açmak, kalabalığın getirdiği güvenlik sorunlarını çözmek ve kent düzenini sağlamak amacıyla site vb. gibi yerler inşa edilmiştir.

"Zaten artık oturduğumuz yerler apartman haline geldiği için sitede oturuyor gibiyiz. Çok fazla kimse birbirini görmüyor ama en azından site gibi yerler daha düzenli ve güvenli olur."(DG5, K, 25).

"Ya ben seviyorum. Daha sakin daha güvenli olur. Bizim evlere önceden tabi eski evimizde hırsız bi atlasa evdeydi. Sitelerde park yeri sorunu yok falan."(DG6, K, 28).

"İmkanım olsa tercih ederim. Evlerin içi dışı daha güzel. Site içinde parklar falan oluyor hatta daha büyük sitelerde sahalar oluyor. Bir kere hırsız girdi mi gelir mi korkusu olmaz."(DG2, E, 24).

"Elli senedir mahallede büyüdüğüm için çok yorum yapamıcam ama konut açısından hani ev şekli şuklu düzeni açısından daha iyidir tabi."(DG10, E, 54).

"Bence çağ atlıyoruz bazı şeylerin değişmesi gerekiyor. Güzeldir böyle şeyler. Gecekondularda oturdukta ne oldu. Böyle değişimlere mecburuz."(DG14, E, 52).

"Sıcak bakıyorum. Evet kalabalık ama sitelerde de bir süre sonra artık tanışıyorsun insanlarla. Atıyorum sitenin parkı varsa çocuklarını her gün indiren anneler bir süre sonra kaynaşıyor. Çocuklar için ayrıca daha güvenli."(DG16, K, 30).

Katılımcıların cevapları doğrultusunda site gibi yerleşim alanları çevre düzeni ve güvenlik açısından tercih edilmektedir.

"Ben tercih etmezdim oralarda yaşamayı. Kimin eli kimin cebinde belli değil. Kalabalık kimseyi doğru düzgün tanımazsın etmezsin. Gerek yok yani hiç oralara."(DG19, E, 48).

"Oralarda yaşamıyorum ama yıllardır o tip yerlerde çalışıyorum. İnsanlar birbirine günaydın bile demiyor. Adam kapıdan giriyor şeyin apartmanın kapısından mesela beni görüyor geldiğimi iki saniye tutmuyor bile."(DG11, K, 45).

"Bana uymuyor öyle yerler. Güzel değil komşu olmayan yer güzel değildir bence."(DG9, K, 48).

"Soğuk yerler. İnsanların sadece uyumak için girdiği sadece hazırlanıp işe gittikleri ruhu olmayan yerler."(DG4, K, 26).

"Türk kültürünü ve yapısını bozduğunu düşünüyorum. Gökdelen gibi sitelerde yaşayan aileler bence birbirlerini tanımıyor. Biri yardım istese birinin yardım edeceğini düşünmüyorum. İnsanları birbirinden uzaklaşıyor. "(DG8, E, 26).

Katılımcıların bir kısmının da siteleri tercih etmemesi, mahalleyi sadece bir mekan olarak değil ruhu ve kimliği olmasıyla tercih edilen hale getirmektedir. Fazla hanenin olduğu kalabalık yerlerde mahalle kültürünü yakalayamayacağını düşünen katılımcılar için asıl önemli olan komşuluk ilişkileridir.

4.6 Toplumsal Değişme

Toplumlar ve toplumsal yapılar sürekli değişim içindedirler. Yapısal-işlevci olan Kıray modernleşmeyi ve toplumsal değişimi olumlu yönde benimsemektedir. Kıray'a göre Türkiye'de toplumsal değişmenin sorun olmasının sebebi, kırsalda nüfusun artış

göstermesi makineleşme ile insanların boşta kalması iş gücü fazlalığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Kıray, 1998).

"Valla Türkiye'de de Maltepe'de de bu sokaklarda da aynı dert. Çok arada kalmışlık. Geride mi kalsak ileri mi gitsek böyleyiz yani. Biz onlara ayak uydurmaya çalışıyoruz onlar bize uydurmaya çalışıyo. Arada yuvarlanıp gidiyoruz."(DG1, K, 23).

> İçimde bulunduğum toplum işinden dolayı çok dezavantajlı. Yoksul kesim, maddi olanakları olmayan, şiddet görmüş, yani gelişimsel olarak eğitim seviyesi düşük bir toplum olduğundan dolayı çok fazla sabır fedakarlık getiren bi toplumdayız. Ee bu zamandaki insanların çok fazla tahammülü ve sabrı olmadığından dolayı insanları tatmin etmek çok zor. İnsanlarla bire bir iletişim kurduğum bi meslekte olduğum için çok fazla zorlukları var. Örnek olarak geçenlerde bi tane kadın geldi iş yerine görüşmede istismara uğradığını söyledi babası tarafından cinsel. Bunlar toplumumuzun gerçekleri. (DG3, K, 25).

> Saygısız gergin stresli yani böyle hayat mücadelesi vermeye çalışan bir toplum bu yüzden insanlar bence hayatlarını geçindirmek için sadece yemek yiyelim kira fatura ödeyelim sonraki aya bakalım mücadelesi veriyorlar. Hayattan keyif alamıyorlar. Kimsenin saygısı yok sabrı yok en basiti trafikte bu toplumda araba kullanmak çok zor on dakikalık yolda beş kere kavga edersin. Çok az gelişmiş yani az demeyeyim de orta düzeyde arada kalmış bir toplum. (DG4, K, 26).

"Herkes ayrı kafada yani oturduğumuz semtin bir parçası çok doğulu olan var. İster istemez farkına varıyorsun. Diğer taraftan Karadenizli Anadolu insanı var. Herkesin yaklaşımı farklı oluyor. Diğer türlü herkes iyi aslında herkes yardımlaşmayı seviyor."(DG8**,** E, 26).

"Yani her türlü kültüre sahip. İşte bazıları zamanında bizimkiler gibi iş bulmak için gelenler kürdü lazı kimi ararsan var hepsi para için gelmiş. "(DG10, E, 54).

"Genel olarak sevmiyorum özellikle şu sıralar toplum çok karıştı bu karışıklıktan hoşlanmıyorum. Belirli bir Türk toplumu geleneği kalmadı. Arabı burda kendi kültürünü kürdü burda Suriyelisi daha bir sürü herkes kendi kurallarına göre yaşıyor. "(DG16, K, 30).

Kıray kentleşme için "Modern Sanayi Toplumu Kuramı"nı benimsemektedir. Türkiye geleneklerine ve geçmişine bağlı modernleşme çabası içindedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar, içinde bulundukları toplumun aldığı göçlerle birçok kültürü barındırdığını düşündüklerini göstermektedir. Aynı zamanda sadece iç değil dış göçlerin de toplumsal yapının oluşumunda etkisi olduğu görülmektedir. Göçün gereğinden fazla olması bu seferde iş olanaklarının yetersiz kalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Artan sorunlar sonucu geçim kaynaklarının zorlanması bireylerde psikolojik baskılara, tahammül seviyesinin düşmesine ve yaşam doyumlarının azalmasına neden olmaktadır. Kalabalıklaşan kentte üstlerinde hissettikleri toplumsal baskıyı şu şekilde anlatmışlardır;

"48 yaşındayım evde bekleyen bir ailem var. Her gün düşünüyorsun yetebiliyor muyum diye. Çoluğumun çocuğumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek miyim diye, işte okul parası çıkacak mı Pazar parası bunlar özellikle erkeklerin kamburu"(DG19, E, 48).

> Tabi ki eskiden daha çoktu ama artık çok takmıyoruz. Mesela önceden bayanların çalışması ayıp karşılanıyodu şimdi öyle bi şey yok. Çünkü herkesin ihtiyacı var artık. Mesela ben tesettürlüyüm bu yüzden ister istemez bir tık daha davranışlarıma dikkat etmem gerekiyor ben kendimi bilsem bile başkalarının gözünde kötü gözükmemek için. (DG11, K, 45).

"Şeyi unutmam eşim benim uzun yıllardır çocuk bakıyor işte çalışmaya başladığında herkes beni garipsemişti karını mı çalıştırıyorsun diye zamanında üstümde bi yük hissetmiştim şimdi evdeki çocuğu bile çalıştıracak durumda insanlar"(DG10, E, 54).

> Evet. Özellikle kadın olunca. Ne zaman çalışacağımdan çok ne zaman evleneceğimi soruyorlar. E buldum adam bu sefer benden çok adamın şeyini çıkarıyorlar. Çok yargılayan toplumuz. Giyimime kuşamıma özellikle. Mesela babam tatil yerlerinde işte rahat giyinmeme izin verir ama yaşadığım yerde izin vermez. Neden acaba toplumdan. Etrafımızdaki insanlardan. Baskıyı bir tek ben değil ailem bile hissediyor. İşte Ahmet'in Mehmet'in Fatma'nın kızına bak derler diye. (DG6, K, 28).

> En azından bi yere giderken daha usturuplu giyinmek zorundayız. Hele yani Türkiye'de biraz daha geride kalmış bi mahallede yaşıyosanız mecbur bide

> kadınsan. Daha konuşmana dikkat et ne bileyim ondan bahsetme bundan bahsetme konuşacağımız şeye bile kızıyorlar. Mesela normal aile için konuştuğumuz her hangi işte siyaset mevzusunu ben başka birinin yanında konuşamam evdekiler kızar aman millet yanlış anlar falan. (DG1, K, 23).

"Genç olduğunda ama annem hep elalem ne dener sana öyle giyinme sakın erkeklerle konuşma düzgün otur hep başkalarına göre bizi şey yaptı. O elalem toplum oluyor herhalde."(DG15, K, 50).

> En basiti ben bi kadın olduğum için gece eve girdiğimde etraftakiler asiyenin kızı gece eve geldi nerdeydi acaba anneme babama nasıl anne babasınız oluyor. Ondan sonra ne zaman evlenicen evleniyorsun ne zaman çocuk yapıyorsun baskısı. Hala bu yılda çocuklarını okutmayan aileler var bu toplumda. Ataerkil olaylar. (DG4, K, 26).

Toplumsal baskı bireyler arasında değerlerine, yaşlarına, sosyoekonomik durumlarına ve cinsiyetlerine göre değişiklik göstermektedir. Katılımcılar toplumsal baskıyı hayatlarının birçok alanında üstlerinde hissederken özellikle kadın katılımcıların cinsiyet faktöründen olumsuz etkilendiği görülmektedir. Kadınların özel hayatlarından, giyimlerine kadar hissettikleri bu baskı mahalle kültürünün geleneklerine bağlı ataerkil yapıyı hala devam ettirdiklerini göstermektedir.

Toplumsal değişmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle bireylerin değişime ve yeniliklere açık olması beklenmektedir. Böylece değişim karşısında adapte olma sorunları ortaya çıkmayacaktır. Değişme sadece toplumun değil bireyin değişmesiyle başlamaktadır. Katılımcıların kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen toplumsal değişmenin olumlu etkilerini şu şekilde dile getirmektedirler;

"Memnun olduğum eski dönemlere göre daha özgür oluyor gençler. Kendi, hayat tarzlarını seçebiliyorlar. Herkes için geçerli bu insanlar bir şeylere bağlı kalmayı seçmiyor artık. Değişmek istiyorlar. He değişmek istemeyen kesimde ayak uydurmakta zorlanıyor."(DG15, K, 50).

"Bir işe adım atarken daha kendi düşüncelerime önem vermeye başladım. Çok fazla elalem ne der ne yapar başarısız olursam falan diye değil bir şeyi yaparken kendim için yapmaya çalışıyorum"(DG2, E, 24).

"Memnun olduğum da artık mesela ev hanımları içinde iş imkanı sunuyorlar artık eşimden iki kuruş alıcam diye gözünün içine bakmıyorum."(DG13, K, 46).

"Yani daha özgür hissediyorum memnun olmadığım konu yok gibi. Daha kendinden emin hissediyorum. Kızlar artık pasif değil ezilmiyorlar daha çok ses çıkarıyorlar artık. "(DG7, K, 29).

"He memnun olduklarım var tabi en azından kadınlar çalışmada daha hevesli. Mesela annem çalışmaya başladıktan sonra babama karşı daha güçlü durmaya başladı. Annemin görüşleri fikirleri değişti."(DG6, K, 28).

"*Aslında ben memnunum bi yerde herkes kendi düşüncesini yaşıyor. Eski dönemlerde baskı olduğu için insanlar içinde yaşıyordu bazı şeyleri. Ben normal karşılıyorum o yüzden."*(DG17, K, 36).

"Çocuklarımıza ayak uydurmak için ister istemez bazı şeylerden fedakârlık yapıyoruz. Bazen önceden karışacağım izin vermeyeceğim ya da kızacağım şeyleri normal karşılamak zorundayım. Ya da çocuklarım için yeni dünyayı anlamak onların gözünden bakabilmek için bizimde kendimizi değiştirmemiz gerekiyor iyi yönden "(DG10, E, 54).

Değişen dünya ile kendi içine dönen, kendi değerine, fikir ve düşüncelerine önem veren bireyler topluluğu oluşmaya başlamaktadır. Kendi istek ve doğrultularında yaşam tarzının oluşması toplumsal değişmenin olumlu sonuçlarındandır. Modernleşme süreci bireyci toplumların oluşmasını benimsemektedir. Yaşadıkları toplum içerisinde değişim göstermesini istediklerini, akıllarında oluşan toplum modelini katılımcılar şu şekilde anlatmaktadır;

> Ailelerimizin bizlere karşı daha farklı bir yapı da yaklaşmasını isterdim. Toplum baskısı ile değil bizim isteklerimize önem vermelerini isterdim. Diğer insanların ne söylediklerini bu kadar önemsemeseler daha iyi olur ama onlarda o şekilde yetiştiği için ailesinden öyle gördüğü için o şekilde davranıyorlar. (DG5, K, 25).

> Mesela benim şu an da en büyük fark ettiğim psikolojik olarak daha güzel eğitilmelerini isterdim hem gençlerin hem bizim. Eğitim var evet ama yetersiz nice okumuş insanlar var katil olabiliyor yada iyi bir anne baba eş olamıyorlar. Evliliğin nasıl kurulmasını gerektiğini bilmiyor. Bence bunlar için ortaokuldan itibaren eğitim olması gerekiyor. Yani biraz ruhi psikolojik eğitim şart. (DG15, K, 50).

"İnsanların daha mutlu olması için bir şeyler yapmak isterdim. Ne yaparım bilmiyorum ama insanların hayattan keyif aldığı her canlının mutlu olduğu toplum."(DG4, K, 26).

"Gerçekten eğitim seviyesi ilk. Eğitim iyileşirse tüm toplum iyileşir. Önce ev içi eğitim sonra okul. Gerisi çorap söküğü gibi gelir."(DG6, K, 28).

"Saygının hiç eksik olmadığı, insanların anlayışlı olduğu naif bir toplum isterdim. Geçim sıkıntısının olmadığı refah seviyesi yüksek olsun. Millet çoluk çocuğuna bakarken düşünmediği işte başka mutlu olan kısaca ya."(DG19, E, 48).

"Önyargıların bırakılmasını insanların daha saygılı olmasını isterdim hem düşünce açısından hem genel olarak."(DG7, K, 29).

"Önce kültürümü kaybetmek istemezdim. Gelenek ve göreneklerimiz kaybolmasın isterdim. Genç toplumu eğitimli geleneğimize göreneğimize bağlı daha sakin olsun isterlerdim."(DG9, K, 28).

"İnsanların önyargılarını kırmak değiştirmek isterdim. Her şeye karışmalarını değiştirmek isterdim. Bırak kardeşim kim ne giyiyor kim ne konuşuyor yapsın. "(DG12, E, 30).

"Düşüncelerini kesinlikle. Eski düşünen insanların biraz daha çağa ayak uydurmasını isterdim. Başkasının özgürlüğünü kısıtlamayacak şekilde daha rahat olmalarını isterdim. Önyargıları kırdırmak isterdim bakış açılarını değiştirmek isterdim."(DG16, K, 30).

Verilen cevaplar doğrultusunda katılımcıların toplumda değişmesi gerekenin somut yapıların, fiziki mekanların, ekonomik şartların, yerine soyut olan duygulara hitap eden değişimler olması gerektiğine inandıkları görülmektedir. İstenilen ve arzu edilen toplum tipinin eğitim ile şekillenen, önyargıların kırıldığı, bireylerin kent yaşamında huzur

seviyesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Toplum içinde psikolojik baskıdan uzak, memnuniyet seviyesinin yüksek, saygılı bir toplum modeli hayal edilmektedir.

4.6.1 Toplumsal değişmede teknoloji faktörü

Kıray'a (2000, s. 14-22) göre toplumlar daima değişim halindedir. Günümüz dijital ve küresel toplumunda teknoloji değişimin temel etkenleri arasında sayılmaktadır. Büyük kentleri değişmenin merkezi yapan temel faktörlerden biri sanayileşmeyse diğeri de teknolojidir (Kıray, 1998b, s. 19).

"Evet değişiyor tabi. Mesela ben 12-13 yaşındayken işte barbieli falan tişört giyerdim şimdikiler yirmi beş yaşında gibi. Çünkü öyle bi sanal dünya teknoloji var ki. Ellerindeki telefonla tüm dünyaya ulaşıyorlar. Ve çocuk olmaktan çıkıyorlar. Kendilerini gördükleri insanlara bürümeye çalışıyorlar." (DG6, K, 28).

> Evet değiştiğini düşünüyorum. Tamamen konuya göre memnuniyetim değişiyor mesela küçük yaşlardaki kızlarımızın internete erişimleri çok kolay bu sebeple de oradaki çok farklı kişileri örnek alabiliyorlar sanki hiç 13-14 yaşındaki kız çocuğu veya erkek çocuğu gibi giyinmiyorlar. Onun dışında konuşma tarzlarında da değişim var, artık kimse kiminle nasıl konuşacağını bilmiyor. Git gide kelimeler ve cümleler argolaşmaya başladı. Memnun olduğum konular ise kadınların daha çok eğitimine önem vermesi, çalışması. (DG5, K, 25).

> İnsanların artık sosyal medya da dikkat çekmek için giyindiğini dikkat çekmek için yiyip içtiğini farklı tarzlarda konuştuğunu düşünüyorum. Bir özenme toplumu olduk. Genci yetişkini herkes böyle. O evine bunu almış ben de almalıyım o böyle giyinmiş… Ben de ben de ben de… Hep böyle. Herkes birbirine özenmekten aynı tip giyiniyor aynı konuşma şekli hatta estetiklerle herkes birbirinin surat olarak da aynısı. (DG16, K, 30).

> Mesela teknoloji ilerleyince özellikle bu değişti bence. Gençler bir araya gelince bile habire telefonlarla meşguller. Yan yanalar ama telefondan iletişim kuruyorlar. Öyle bi dünya yaratmışlar kendilerine. Ya da evin ortamında akşam herkes biri bilgisayarda biri televizyona kitleniyor biri telefonda. Komşuluğun

yavaş yavaş bitmesi insanların kutuplaşmaya gitmesi hem siyasal hem de kültürel açıdan. (DG15, K, 50).

Toplumsal değişmenin günümüzde en büyük etkili faktörlerinden biri teknolojidir. Teknolojinin toplumsal değişmede olumlu yönlerinden daha çok olumsuz yönlerine değinen katılımcıların, cevapları doğrultusunda teknolojinin toplumsal değişmede en çok etkileri gençler üzerinde görülmektedir. Teknolojinin her yere kolay erişebilirlik sağlaması veya yanlış kullanımı sonucu iletişimsizlik oluşmaktadır. Bu iletişimsizlik davranışlardan giyim tarzına, konuşma dillerinden fikir ve görüşlerine kadar etki etmektedir.

4.7 Aile Bağları

Bireylerin doğup büyüdüğü, kültürel mirası öğrendiği ve aktardığı aile üzerine birçok tanım vardır. Toplumsal değişmenin başladığı ve etkilerini gösterdiği en önemli kurumlardan biri de ailedir. Yapısal işlevci bakış açısıyla, toplumu oluşturan ve bir arada tutan ailenin tanımın da yapı ve yapının işleyişi üzerinde durulmaktadır (Kasapoğlu, 2013, s. 197). Değişen toplumda ailenin tanımı ve yapısının aynı kalması beklenmemektedir.

"*Birliğin beraberliğin olduğu saygı sevgi fedakârlık gerektirendir aile. Sırt çevirmiceksin birbirine. Kötü günde iyi günde beraber olmaktır."*(DG20, E, 65).

"Bence bir aile için kan bağının bir önemi yok. İyi anlaştığın, sevdiğin, geçinebildiğin herkes aile." (DG5, K, 25).

"Birbirini seven sayan iyi veya kötü durumda her zaman yanında olan ailedir."(DG6, K, 28).

"Aile önemli bir şey ya. En yakın her şeyini bilen düştüğünde kalkmana yardım eden mutluluğunu paylaştığın onlar için her şeyi yapabileceğin ne kadar kızıp kavga etsen de kopamayacağın insanlar." (DG8, E, 26).

"Aile bir kere kocaman bir yürek. Sevgi saygı birlik beraberlik özveridir. Mutluluktur herkesin birbirine olan saygısı ilişkisidir. Mutluluğu da derdi de paylaşmaktır fedakarlıktır." (DG9, K, 48).

"Birbirinin hatalarını kusurlarını kapatan sevgiyle saran en çok sevgi bağı kurulandır." (DG11, K, 45).

"Aile birlik ve beraberliktir. Kenetlenmektir." (DG14, E, 52).

Katılımcıların aile tanımları üzerine, ailenin kişi üzerinde duygusal doyum sağlaması önemli etkendir. Aile tanımı yapan katılımcıların kan bağına, evliliğe ve çocuk kavramlarını geçirmeden anlamlandırması, geleneksel aile tanımından uzaklaştığını göstermektedir. Modernleşme sürecinin etkileri, aile kurumunun anlam, biçim ve işleyişini de etkilemektedir.

Ailelerin yaptığı göçler, kent hayatına uyum sağlama süreçleri ve sosyoekonomik durumları ailenin yerleşim yerlerinde ve üye sayılarında değişiklik göstermektedir. Geleneksel aile tipinde modern aileye geçiş sürecinde aileni geniş aileden çekirdek aileye evrilmektedir. Katılımcıların diğerlerine oranla yaşı daha büyük olanların yaşamak istediği aile tiplerini şu şekilde belirtmektedirler;

"Geniş ailede isterdim. Geniş aile demek her türlü sorunu sıkıntıyı halleder. İnsan kendini daha güçlü hisseder. "(DG14, E, 52).

"Geniş ailede o akraba aile ortamını seviyorum o muhabbet sohbet birliği seviyorum.'"(DG13, K, 46).

"Geniş ailede yaşamak isterdim ama galiba tanıma göre geniş aile yaşıyorum. Kardeşlerim de olsa fena olmazdı."(DG9, K, 48).

"Kalabalık masalarda oturucaksın ki aile olduğunu anlıcaksın. Geniş aile hep beraber mutlusun hep beraber bir şeylerin altından kalkıyorsun."(DG18, K, 68).

"Batı kültüründe bi aile de yaşıcaksam geniş aile de yaşayabilirim ama baskıcı bir aile de yaşıcaksam çekirdek aile tercihim."(DG15, K, 50).

Katılımcılar için geniş aile, samimiyet ve güven duygusunun olduğu aile tipidir. Duygusal bağların kuvvetli olduğu geniş aile katılımcılar için sorunların çözüldüğü, mutlulukların paylaşıldığı, bir olma duygusuyla hareket eden kurumlardır.

"Çekirdek aile iyidir. Her kafadan ses yok, daha rahat."(DG2, E, 24).

"*Çekirdek aileden memnunum nerde çokluk ortada…"*(DG3, K, 25).

"Çekirdek aileden devam nedeni de daha düzenli olabiliyor isteklerim daha iyi yapılabiliyor."(DG7, K, 29).

"Ben çekirdek aileyi tercih ederdim. Ben geniş ailede de yaşadım en güzel yıllarımı kayınvalide ve kayınpederle geçirdim. 12 sene yeni evlenmişim düşünsene."(DG11, K, 25).

"Çekirdek aile yani kalabalık sevmiyorum. Kalabalıkla uğraşması zor."(DG16, K, 30).

"Çok da düşünmeye gerek yok aslında. Çekirdek aile mis gibi, akrabalarla iyi olmak için illa aynı evde yaşamaya gerek yok yani."(DG12, E, 30).

Geniş ailede yaşamak isteyen katılımcıların aksine çekirdek ailede yaşamak isteyenler diğer aile üyelerini kalabalık olarak nitelendirmektedir. Genellikle, ailede küçülmeye gidildikçe katılma ve ilişkilerin, ayrıca karı-koca arasındaki dayanışma ve beraberliğin arttığı görülmektedir (Kıray, 1999b, s.163). Modern aile tipinde aile içinde üye sayılarının azalmasıyla ev içindeki otoriter düzende değişim göstermektedir. Geleneksel aile ataerkil yapıya sahiptir.

"Genelde hepimiz konuşur fikir sunarız ama son söz babadan geçer. Ama babamın da bizim istemediğimiz bir şeyi yaptığını hatırlamıyorum. Fikirlerimizi dikkate alır."(DG1, K, 23).

"Aramızda konuşuruz aile bireyleriyle herkesin fikri sorulur ondan sonra bir şey yapılacaksa olumlu yönleri olumsuz yönleri tartışılır öyle karar verilir."(DG3, K, 25).

"*Hep beraber konuşuruz. Herkesin fikri alınır. Evin reisi ne kadar hani son söz baba gibi olsa da aslında annemin görüşleri babamı çok etkiler."*(DG6, K, 28).

"*Aile meclisi kurulur. Herkes bu genelde yemekten sonra salonda çay zamanı konuşulur. Sadece anne baba değil ablalarında söz hakkı vardır. Gene saygı çerçevesi içinde düşüncemizi paylaşırız. "*(DG8, E, 26).

"Hepimiz toplanırız konuşuruz. Çocuklarımın da kararlı önemlidir."(DG11, K, 45).

"Önce büyüklerden başlar küçüklere kadar sorulur en gerçek en doğru düzgün orta yol neyse o tercih edilir."(DG14, E, 54).

"Soruna bağlı tabi ama hep beraber bir oturulur konuşulur, fikir alışverişi yaparız. Sonunda en doğru yol hangisi gibiyse o karar alınır" (DG19, E, 48).

"*Bir mevzu varsa zaten en son baba duyacağından çocuklar ilk benimle paylaşırlar benim fikrim ve onayım olursa yaparlar."*(DG13, K, 46).

Katılımcılar aile içinde bir karar alınacağı zaman tüm aile üyeleri ile ortaklaşa karar alındığını belirtmektedirler. Ataerkil aile yapısında otorite ve karar mevkinin baba olduğu bilinmektedir. Fakat değişen toplumun aile artık daha eşitlikçi bir yapıya dayanmaktadır. Hatta alınan kararların arka planında kadının daha etkili olduğu söylenmektedir. Aile için "'şehirli gibi' tüketim şehirli olmanın ilk koşuludur ve bunu kadınlar ayarlar" (Kıray, 1999b, s. 174).

Türkiye'nin geleneksel aile tarihinde ataerkil yapının bir diğer etkisini de görücü usulü evlilikler de görmekteyiz. Aile kurumunun oluşması için bireyler ilişkilerini evlilikle meşrulaştırmaktadır. Evlilik süreci, aile kurumunun temellerini oluşturmaktadır. Karşılıklı iki ailenin kendi değerlerine, geleneklerine ve örflerine uygun eş adaylarını seçip evlendirmesiyle oluşmaktadır. Genelde erkek tarafının eş adaylarını seçmesiyle bu ilişkiler kurulur.

"Yani karşı değilim sonuçta gördüğün zaman beğenmek önemli. Beğendikten sonra görücü usulü olmasının önemi kalmıyor."(DG3, K, 25).

"Eski o pat diye birini buldum evlendim yok artık. O yüzden görücü usulüne karşı değilim. Biri tanıştırabilir normal ha arkadaşım tanıştırmış ha ailem fark yok. Önemli olan bizim anlaşmamız zaten."(DG2, E, 24).

"Yani olumlu bakıyorum çünkü bir insanın aracılığı ile biriyle tanışıyorsun enerjin tutuyorsa devam ediyorsun."(DG4, K, 26).

"Görücü usulü evlendiğimiz için ben karşı çıkmıyorum mantıklı geliyor bana. Bir vesile olmak gibi bir şey bu."(DG11, K, 25).

"Görücü usulü tanıştık. Görüsü usulü güzel ama onu bir tanıma olarak görmek lazım bir fikir alışverişi olması lazım. Kafa yapımız işte fikirler düşünceler uyuyor mu bi bakıcaksın ona göre yani pat diye evlenmek olmaz."(DG13, K, 46).

> Yani bizimle öyle oldu gibi. Günümüzde insanlar sana uygun birini sana sunuyo. Sen saçma sapan birini bulup takılmıyorsun da sana dışardan seni gören ve karşındakini gören biri sizi uygun görüyorsa vesile oluyor. Konuşuyorsun bakıyorsun nasıl anlaşıyoruz diye. Olabilir yani kötü bir şey değil. (DG12, E, 30).

Toplumsal değişme sırasında fikir ve görüşlerin de değişmesi kaçınılmazdır. Toplumsal yapıyı oluşturan aile, ailenin temelini oluşturan evlilik kurumu da değişim geçirmiştir. Eş seçiminde aileler yerine, eşlerin bireysel duygu ve düşünceleri önemli hale gelmiştir. Katılımcıların cevapları üzerine evlilik yolunda önemli olanın karşılıklı eşlerin anlaşması, ortak zevk ve fikirlere sahip olmasıdır. Evlilik öncesi tanışmanın etkisi evlilik sürecinde de devam etmektedir. Eşlerin karşılıklı çıktığı bu yolda birbirlerinden beklentileri de bulunmaktadır.

"Kesinlikle saygı. Ortak paylaşımlarımın olduğu ortak kararlar alabileceğim biri olmalı. Ortak olmasa bile kendi fikirlerime saygı duyan biri olmalı."(DG17, K, 36).

"Yani önce sevgi saygı birbirini anlama. Niye evlendiğini bilebilmek ne için evlendiğine cevap bulunmalı. Sorumluluklar bilinmeli bu evlilikte benim üstüme düşen ne onun farkına varılması ve yerine getirilmeli."(DG15, K, 50).

"Saygı ne olursa olsun ne kavga ne tartışma o saygı giderse daha toplanmaz."(DG12, E, 30).

"Anlayış olmalıdır. Zaten saygı ve sevgi varsa devamı geliyor. Birbirini dinlemeli, her hatasında ortalık ayağa kalkmamalı bence."(DG11, K, 45).

"Sevgi ve saygı çok kısa ve öz." (DG10, E, 54).

"Yani her durumda iyisiyle kötüsüyle acısıyla tatlısıyla eşinin yanında olmalı çünkü onlar aile oldu. Birbirine saygısızlık sevgiyi kaybetmediği sürece bir sıkıntı olmaz." (DG8, E, 26).

"*Saygı bence. Saygı olduğu sürece bence her şey çözülür. Her iki tarafta kendinden bazı konularda ödün vermeli. Fedakârlık yapmalı. Birbirlerini idare edilmeli."*(DG6, K, 28).

Evlilik sadece cinsel bir birliktelik ve çocuk büyütmek değil karşılıklı iki insanın sevgi bağı kurması, anlaşması, ortak amaç ve sorumlulukların alındığı, birlikte bir hayat kurma üzerine dayalıdır. Aynı zamanda evlilik; ekonomik, sosyal, yasal, ideolojik psikolojik belirli irade eylemler içerir ve belirli bir süreklilik taşır (Vatandaş, 2010, s. 45). Geleneksel toplumlardaki evlilik şeklinde görülen kadının evlilikteki rolü evine, çocuklarına ve eşine adadığı, temizliğin, yemeğin ve hizmeti üstlenen bir hayatın dışına çıkarak beklentilerin değiştiği görmekteyiz. Evlilikte karşılıklı sevgi ve saygı, duygusal doyum önem kazanmıştır. Modern hayatın getirilerinden biri olan bireysel düşünce karşılıklı ilişkilere de yansımıştır.

5. SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal değişim her zaman devam eden ve kaçınılmaz olandır. Toplumun yapısında ve kültüründe meydana gelen değişimler bireylerin bilgi ve tecrübeleriyle olduğu kadar beşerî veya doğal faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Toplumsal değişmenin yönü ilerleme veya gerileme olmaktadır. İlerlemenin yönü ve hızı zamana, mekâna, çevresel ve sosyo-ekonomik statü gibi birçok faktöre göre değişiklik göstermektedir. Toplumun refah seviyesini ileriye taşınmasını hedefleyen değişimler, bazı durumlarda kargaşaya da sebep olmaktadır.

Türkiye'de toplumsal değişim Kurtuluş Savaşı sonrası gerçekleşen Atatürk ilke ve inkılaplarının yürürlüğe girmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Gerçekleştirilen düzenlemelerle Türkiye bir dönüşüme girmiştir. Türkiye'nin toplumsal değişme dinamiklerinin temelini çoğunlukla ekonomi ve göç oluşturmaktadır. 1950 sonrası Türkiye'nin sanayileşmeye başlaması beraberinde birçok toplumsal gelişmeyi de getirmiştir. Sanayileşmenin ilk yıllarda tarımsal bölgelerde etkin olması, köy hayatına sekte vurmuştur. Makineleşmenin tarım hayatında üretimi hızlandırması ve arttırması toplumsal açıdan olumlu gelişmeler gösterirken, işçilerin geçim kaynaklarının elinden alınmasına sebep olmuştur. Sanayileşme sadece tarım alanında değil şehir hayatının içine de girmiştir. Özellikle ülkemizin batısında, fabrikalaşma ve sanayi bölgesi oluşmaya başlamıştır. Bu oluşumlar sonucunda köy hayatından kopma ve kırdan kente göç başlamıştır. Göçün hızlı ve yoğun olmasıyla köylülüğün çözülmesi ve kent yaşamında gecekondulaşma başlamıştır. Göçle birlikte sadece evlerini değil kültürlerini, gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzlarını da getirerek sonraki kuşaklara aktarmayı hedeflemişlerdir. Fakat kent yaşamına uyum sağlamak için birçok şeyden fedakârlık göstermeleri gerekmektedir. Göç en eski tarihlerden beri ülkemizde görülen bir olgudur. Ülkemizdeki göç olgusu genellikle doğudan batıya şeklinde ve işsizlik sonucu olarak gerçekleşmektedir. Fakat son yıllarda ülkemiz sadece iç göç değil, komşu ülkelerin siyasi etkenlerinden dolayı birçok dış göç almıştır. Böylelikle Türk toplumu içinde birçok farklı kültürü ve etnik grubu içerisinde barındırmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda meydana gelen sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlerin aile kurumunu etkilememesi olanaksızdır. Bu değişimlerin en iyi etkisini gösterdiği ve

gözlendiği, hatta değişimin kuşaklara aktarılmasını sağlayan aile hem etkileyen hem etkilenen konumdadır. Toplumsal değerler Türk aile yapısının sınırlarını, kurallarını ve ilişkilerini oluşturan unsurlardan biridir. Bu yüzden zaman içinde oluşan her türlü değişim ve dönüşüm aile üzerinde de etkisini göstermektedir. Türkiye'deki aile bağları ve yapısının en keskin değişimi sanayileşme ile olmuştur. Göç sonucu köylerinden kente gelen aileler için ilk radikal değişim ailenin küçülmesidir. Köydeki geniş ailelerini bırakıp eş ve çocuklarıyla kente gelen aileler çekirdek aile yapısına geçmeye başlamışlardır. Toplumsal değişmenin etkisiyle aile içinde rol ve statülerin, düşünce, fikir ve yaşam şartlarının kent yaşamına uygun hale gelmektedir. Günümüz aile yapısı analizlerinde daha çok geleneksel geniş aile ve modern çekirdek aile kavramları üzerinde duran yapısal işlevci yaklaşım ağırlıktadır.

Çalışmada Türk toplumundaki değişme ve aile kavramını en doğru şekilde analiz etmek için, bu değişime bizzat tanıklık etmiş, yaşamış Mübeccel Kıray'ın görüşleri yol gösterici olmuştur. Türkiye'nin sanayileşmesiyle göçlerin gerçekleştiği, ailelerin yaşam alanını baştan yarattığı, aile bağlarını ve değerlerini adapte etmeye çalışıldığı aynı zamanda kentin içinde kendilerine yeni bir dünya yaratma çabası İstanbul ili Maltepe ilçesinde görülmektedir. Maltepe'nin yakın geçmişine bakıldığında şu anki yerleşim alanının E5'in üst kısmında yer alan bölgeleri tarımın yapıldığı, dış alanda fabrikaların kurulduğu, bu alanlara yakın yerlerde gecekonduların inşa edildiği görülmektedir. Balıkçılıkla uğraşılan, İstanbul'un önemli plajına sahip olan, yaz sporları ve eğlence sektörünün yer aldığı sahil kesiminde ise varlıklı aileler ikamet etmektedir. Bu çalışmada, Kıray'ın toplumsal değişme ve aile ile ilgili düşüncelerinin ve çıkarımlarının somut örneği olarak Maltepe ilçesi ele alınmıştır.

Tarım, tüm dünyada insanların yaşamsal ve gündelik ihtiyaçlarının karşılandığını, tarım gücünü elinde bulunduranların sosyoekonomik ve siyasi gücü eline aldığı bir alandır. Bu nedenle tarım geçim kaynağı olmanın dışında toplumsal bir olgudur. Köylülüğün çözülmesiyle tarımın yerini sanayinin alması Türkiye'de iç göçlerinde hareketliliğe neden olmaktadır. Kırsalda işsizliğin artması ve geçimin zorlaşmasıyla bireyler kendileri ve aileleri için yeni geçim kaynağı aramaya başlamışlardır. Katılımcıların cevapları üzerine görülmektedir ki Maltepe tam da bu göçün ortasında hem yerleşim alanı hem iş imkânı sunmuştur. Maltepe bölgesinin nüfus artışının hızla ilerlemesi aldığı göçlerle paralellik

göstermektedir. Maltepe'ye ilk başlarda tek başına işçi olarak gelen bireyler, yerleşim alanlarını kurduktan sonra ailelerini de yanlarına almaktadırlar. Böylece köyden kente göç Maltepe için kentleşme yolunda önemli bir etken haline gelmektedir. Tarım alanlarına sahip olan Maltepe zamanla sanayi bölgesine ve sonrasında kentleşmiş bölge haline gelmiştir.

Maltepe'nin sahil kesimi dışında kalan bölgeleri, göç sonucu gelenler için yerleşim alanı haline gelmiştir. Maltepe'nin sahil kıyılarında sosyoekonomik seviyesi yüksek bireyler ve aileler yaşamaktadır. Köyden gelen aileler için böylesi yerlerde yaşamanın maddi imkansızlıklarının yanında kent yaşamına ayak uyduramamaları, kendilerini dışlanmış hissetmeleri onları ücra yerlere itmektedir. Özellikle derinlemesine görüşme yapılan kadın katılımcıların kent yaşamında toplum baskısını daha çok hissettikleri görülmektedir. Kent hayatının toplumsal değer yargılarının, giyim tarzlarının, konuşma biçimlerinin, sosyal düzeylerin ve ekonomik şartların farklılığından kaynaklı, göç eden bireyler kendilerini soyutlama ihtiyacı duymuşlardır. Elektrik ve suyun olmadığı, çeşmelerden suyun taşındığı, etrafın boş tarla ve arazilerin olduğu, ulaşımın kısıtlı ve alt yapı sorunu olan yerleri seçmişlerdir.

Maltepe yoğun göç sonucu toplumsal değişimi ve gelişimini hızlı geçirmek zorunda kalmıştır. Nüfusun artması birçok ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle kentte hizmet sektörünü karşılayacak, idare edecek ve geliştirecek alanında uzmanlaşmış çalışma sektörüne geçiş başlamıştır. Cumhuriyet Döneminin başlamasıyla ülkeyi kalkındırmak ve üretimi arttırmak adına yapılan çalışmaların başında da fabrikaların kurulması gelmektedir. Ülkenin dört bir yanında başlayan sanayileşme Maltepe'de de etkisini göstermektedir. Böylece Maltepe'nin iktisadi ve mekânsal dönüşümü başlamıştır. Maltepe'nin dışında sayılabilecek alanlara dikiş fabrikası, şeker fabrikası, demir döküm fabrikası, ilaç fabrikası, tekel ve sigara fabrikası dönemin işçi ailelerine geçim imkânı sağlamış, bu fabrikaların yakınındaki yerleşim yerleri de onlara mekân olmuştur. Böylelikle o yıllarda Maltepe artık sanayi bölgesi olmuştur. İşçiler işe yakın olma, ulaşımın kolaylaşması ve ucuz konut sağlamak için fabrika etraflarında gecekondulaşmaya gitmişlerdir. İlerleyen zamanlarda fabrika çevresinde evlerin artması yeni mahallelerin oluşumuna neden olmuştur. Katılımcılardan yaş ortalaması yüksek ve uzun süredir Maltepe'de yaşam sürenler, bu mahalle oluşumlarının içinde yer almışlardır.

Boş ve elverişsiz arazilerin günden güne kent haline dönüşmesine şahitlik etmişlerdir. Kıray'ın saçaklanmayla açıkladığı bu durum sanayi kuruluşları etrafında dağınık ve düzensiz yerleşim biçimlerini açıklarken Maltepe'deki yerleşim sürecini de ifade etmek için referans oluşturmaktadır. Öyle ki, saçaklanmayla Maltepe'nin üst mahalleleri meydana gelmiştir. Boş arazilerin yerini evler, sakinliğin yerini kalabalık almıştır. Günümüzde ise saçaklanmaya neden olan fabrikalar artık yerleşim alanlarının arasında kaybolup gitmişlerdir. Evlerin yerine apartmanlar, gökdelenler, siteler yerini almıştır. Maltepe, bahçeli evlerin yok olduğu, çocukların yeşil bir park alanı bulamadığı, kalabalığın artık dolup taştığı bir ilçe haline gelmiştir.

Maltepe'de hızlı nüfus artışı ve bu nüfusu oluşturan kesimin sosyo-ekonomik açıdan düşük seviyelerde olması gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeyi meydana getirmiştir. İlk zamanlar bu durum bir sorun teşkil etmese de günümüzde sorun haline gelmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda görülmektedir ki katılımcıların en çok şikayetçi oldukları konulardan biri de betonlaşmadır. Artan betonlaşma ile yeşil alanların azlığı katılımcıların olumsuz düşüncelere kapılmalarına neden olmaktadır. Kentsel dönüşüm projesiyle gecekondu bölgelerinin yerine depreme dayanıklı aynı zamanda görüntü kirliliğini ortadan kaldıracak düzenlemelere gidileceği amaçlanmaktadır. Maltepe'nin birçok bölgesinde uygulanan bu proje yıkılan gecekondular yerine daha fazla hanenin girebileceği apartmanlar yapılmıştır. Böylece konut ihtiyacın aza indirgenmiştir. Sahil kıyısında yaşayan bireylerin, yukarı kesimlere göre bu kalabalıklaşmayı belki de daha az hissederek denize yakın, bahçeli evlerde sakin bir hayat sürdürmektedir. Kentleşmenin olumsuz yanı sayılan kalabalıklaşmanın yanında, olumlu yanı ise hizmet sektörünün sunduğu imkanlardır. Sağlık, eğitim ve ulaşım sektörünün artması, alışveriş merkezlerinin günümüzde çoğalması kentin çekici özelliklerini oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda Maltepe'nin birçok sağlık kuruluşuna, anaokulundan üniversiteye, sosyal mekanlara ve günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerlere yakın olması memnuniyet seviyelerini arttırmıştır.

Katılımcıların Maltepe ilçesinde yaşamaktan memnun olmalarındaki en önemli etkenlerden biri de ulaşımdır. Maltepe'nin ulaşım ağları üzerinde yer alması eskiden beri önem arz etmektedir. Yerleşim alanlarının sahil boyunda olmasından dolayı ulaşım demiryolları ile sağlanmaktadır. Fakat yerleşim alanlarının genişlemesiyle ulaşım ağı

yetersizdir. Yine de günümüzde Maltepe denizyolu, karayolu, demiryolu ve yer altı metro yollarıyla geniş bir ulaşım ağına sahiptir.

Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular arasında yer alan bireylerin Maltepe dışında yaşamak istedikleri yerlerin çoğunluğunu ormanlık ve sakin alanlar olması kırsal alana duyulan özlemi göstermektedir. Kopup geldikleri kırsal hayata özlem duydukları halde kent yaşamının çekici tarafları onlar için daha ağır basmaktadır. Bu katılımcılar geri göçün mümkün olmadığı durumlarda köy hayatını kente taşımak istemektedirler. Nüfusun azalmasını, kalabalığın dağılmasını, apartmanlar yerine tek katlı bahçeli evlerin ve ağaçlandırmayı talep etmektedirler.

Mübeccel Kıray toplumsal değişme sonucunda meydana gelen gecekondulaşma üzerine birçok analizde bulunmuştur. Mülksüzleşen köylüler kentlerin kıyılarında bir gece de derme çatma, çıkma malzeme ve eşyalarla oluşturdukları yerleşim alanlarıdır. Maltepe Bölgesi'nin birçoğu gecekondulaşma ile oluşturulmuştur. Gecekondulaşma toplumsal değişme sürecinde tampon mekanizma görevi görmektedir. İşçiler için ucuz ve geçici yerleşim alanı olan gecekondular, işçilerin kentin içinde yer almamasına böylece oluşabilecek sorun ve dengesizliklerin engellenmesini sağlamaktadırlar. Bu durum toplumsal değişmenin sorunsuz olmasını sağlamaktadır. Gecekondu ilişkileri mahalle kültürü ve hemşehirlilik üzerine kurulmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmeler Maltepe'ye göç ile gelen bireylerin ilk başlarda kendi toprağından, memleketinden olan ailelerin yanlarına yerleşim yeri kurduklarını, yalnızlık duygusuyla bu şekilde baş ettiklerini ve güven duygusu temelinde ilişkiler kurmak amacıyla bu yerleşim yerlerini tercih ettiklerini göstermektedir. Bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan mahalle kültürü komşuluk ilişkileri, yardımlaşma ve hemşehri dayanışması da tampon mekanizma görevi görmektedir. Bir mekân olmaktan çıkan mahalle, bireylerin duygusal doyumlarını sağladıkları yerdir. Mahalle kültürü ilk zamanlarda kendileri sosyo-ekonomik açıdan benzerlik gösteren bireyler arasında oluşmaktadır. Katılımcıların görüşleri göstermektedir ki mahalle kültürü yardımlaşma ve dayanışma üzerine kurulan ilişki ağlarından oluşmaktadır. Bu birlik ve beraberlik duygusu kendilerini mahalle içerisinde aile hissini yaratmaktadır. Mahalle kültürünün verdiği samimiyet günümüzde bireylerin özel hayatlarına ve özgürlüklerine etki edecek noktaya geldiği durumlarda önemini yitirmektedir. Gecekonduların yerine gelen apartmanlar ve sitelerin oluşumu mahalleye

farklı kültürel kodlara sahip ve farklı sosyo-ekonomik statüden bireylerin artmasıyla mahalle kültürünün silinmesine neden olmaktadır.

Denge ve uyum içerisinde kusursuz bir sistem işleyişi toplumsal çözümlemeyi amaçlar. Değişim her zaman mevcuttur ve ilerlemeyi hedeflemelidir. Bu değişim sürecinde Maltepe modernleşme çabası içerisindedir. İç ve dış göçe açık Maltepe, farklı köklere, kültürlere ve etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda öncelikle Maltepe'de işsizliğin baş göstermesiyle geçim sıkıntısı başlamasının temel sebebi olarak nüfusun artışı gösterilmektedir. Geçim sıkıntısı insanlar üzerinde birçok baskıya neden olmaktadır. Bireyler gündelik hayatlarında tahammülsüz, sabırsız ve stresli bir döneme girmişlerdir. Yaşam kalitelerinin düştüğü bu dönemlerde kadınların da kendi becerilerine yönelik işlere girmesiyle ailedeki kadınlar için yeni bir dönem başlamaktadır. Eve katkıda bulunmak için çocuk bakımı ve temizlik işlerine yönelen kadınlar çalışma hayatlarına da üstlerine düşen ev içi rollerini bir anlamda devam ettirmektedir. Toplumsal değişme sürecinde özellikle kadınlar, toplumsal baskıyı hayatlarının birçok alanında hissetmektedirler. Yapılan görüşmelerde özellikle genç kadınların giyim tarzlarında hissettikleri baskı sadece aileden değil mahalleden de kaynaklanmaktadır. Toplumsal değişme üzerine memnuniyet seviyelerinde toplumsal cinsiyetin etkisi yine ön plana çıkmaktadır. Kadınların çalışma hayatına girmesi ve ekonomik özgürlüklerini eline almasıyla toplum ve aile içindeki duruşları değişmektedir.

Günümüzde toplumsal değişmenin en önemli kaynağı teknolojidir. Ancak teknolojinin doğru veya yanlış kullanımı birçok farklı sonuç doğurmaktadır. Günümüzde okul hayatından iş hayatına kadar, gündelik yaşamın her alanında yer alan teknoloji, özellikle COVID-19 pandemisinin toplumsal yaşamı durdurması ve bunun sonucunda yaşanan değişimde tampon mekanizma görevi görmektedir. Pandemi döneminde, yaklaşık 2 yıl boyunca bireylerin eğitim ve iş yaşamı evden teknoloji yardımıyla devam etmiştir.

Türkiye'de yıllar içinde meydana gelen toplumsal değişme, ailenin tanımı ve aile bağları üzerinde de değişime ve dönüşüme neden olmaktadır. Görüşmelerden edinilen verilere göre Maltepe bölgesinin ailelerin çoğunluğu, göç eden işçi ailelerden oluşmaktadır. Geleneksel aile bağlarından kopan ailelerin modern ve kentli aile olma yolundaki süreci hâlâ devam etmektedir. Geleneksel aile yapısına göre kan bağının, karşılıklı iki cinsin

meşru ilişkisinden, soyun devamından çok modern aile yapısında duygusal doyum ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların derinlemesine görüşmelerde belirtmiş olduğu aile tanımının genel hatlarıyla birlik, beraberlik, duygu paylaşımının olduğu, saygı ve sevginin oluşturduğu bir kurum haline gelmiştir. Geleneksel geniş aileden, modern çekirdek aileye geçiş şeffaf bir şekilde görülmektedir. Geniş ailenin vermiş olduğu manevi doyum, kent yaşamında tercih edilmemektedir. Kent yaşamında önemli olan bireysel refah ve duygu seviyesinin yüksek olmasıdır. Yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgulara göre çekirdek aile yapısı maddi olarak geçimin kolay sağlanması, ev içinde karı-koca duygusal paylaşımın daha aktif olmasından kaynaklı kent yaşamında daha çok tercih edilmektedir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda aile içinde alınan kararlarda evin reisi olarak nitelendirilen baba yerine, çocukların da fikirlerinin alındığı, tüm ailenin ortak görüşünün kabul edildiği şeffaf bir düzene eğilim gerçeklemektedir. Aynı zamanda değişen toplumda etkilerinin görüldüğü aile kurumunun oluşumunu sağlayan evlilikte farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcılar geleneksel Türk ailesinin modern aile tipine geçişi üzerinde durmuştur. Çoğu katılımcı aile yapısında değişim olduğunu ifade etse de ailenin özündeki geleneksel bağlarından kopamadığını ifade etmiştir. Maltepe'de meydana gelen toplumsal değişme doğrultusunda aile kurumu da bundan etkilenmektedir. Maltepe'nin kentleşmesiyle aile tipleri geleneksel aileden modern aileye doğru eğilim göstermiştir. Kentin kalabalıklaşması ve getirdiği etkiler, hane içerisindeki kalabalığın azalmasına geniş aileden çekirdek aileye geçişi göstermektedir.

KAYNAKLAR

Adak, N. (Ed). (2016). *Değişen Toplumda Değişen Aile; Sosyolojik Tartışmalar.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Akşit, B. (2010). Mübeccel Belik Kıray'ın Sosyolojik Araştırma Programının Oluşturulması: 1963-1973 ODTÜ Döneminden Anılar ve Eleştirel Bir Değerlendirme. *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Akşit, B. (2012). Türkiye'de Modernleşmelerin ve Modernliklerin Kavramlaştırılması. *Değişmenin ve Geçiş Toplumunun Sosyoloğu* (1.Baskı) içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Alpkaya, F. ve Duru, B. (2012). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Altun, F. (2000). Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu, Divan: *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* 1(8), 123-186.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6).* Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Altunoğlu, M. (Ed). (2018). *Toplumsal Değişme Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Alican, A. (2008). Arkasına Bakmayan Bir Sosyolog: Mübeccel Belik Kıray. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 272-252.

Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği. *İdeal Kent ve Kent Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 116-139.

Arslan, A. (2003). Türkiye'nin Siyasi ve Toplumsal Modernleşme Sürecinde Ordu ve Askeri Elitler. *Atatürk Dergisi*, 3(4), 163-181.

Atay. T. (2020). Savaş, Açlık, Salgın: Malthus'un Hayaleti

Atılgan, A. (2016). Süreyya Plajı ve Bakireler Anıtı. Erişim Tarihi: 23.02.2022 http://mimdap.org/2012/09/sureyya-plajy-ve-bakireler-anyty/ adresinden alınmıştır.

Atila, S. (2006). *Toplumsal Değişmenin Aile ve Yaşlılar Üzerindeki Etkisi (İstanbul'daki Beş Huzurevinde İnceleme)* (Yayın no. 186814) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Aydın, M. (2019). *Sistematik Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Çizgi Yayınları

Baltacı, A. (2108). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemi ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 231-274*

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 4(8), 102-129.

Bekman, B. (2019). *Kartal-Maltepe Gelişim Kronolojisi 1728-2019*. Erişim tarihi: 29.12.2021 http://samblog.org/kartal-maltepe-gelisim-kronolojisi/ adresinden alınmıştır.

Can, Y. (2021). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı.* Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları

Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi.* İstanbul: Açılım Kitap

Ceritli, İ. (1995). Şehirleşmeye Bağlı Çevre Sorunlarını Oluşturan Temel Kavramlar. *Ekoloji Dergisi,* (17), 15-21.

Cohen, T. F. (2005). *The Meaning Of Marriage And The Family, The Marriage And Family Experience, Intimate Relationships in A Changing Society,* Thomson, USA.

Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu.* Isparta: Fakülte Kitabevi.

Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi,* (8), 25-35.

Dellaloğlu, B. (2008). *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*. İstanbul: Versus Kitap.

Demirhan, S. H. (2019). *Mübeccel Belik Kıray'da Toplumsal Değişme ve Sosyal Sermaye* (Yayın no. 594797) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Doğan, C. (1995). Sosyolojik Açıdan Günümüzde Türk Ailesinin Fonksiyonları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 77-92.

DPT. (1970). *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.

Eğilmez, M. (2018). Malthus'a Farklı Bir Bakış. *Kendime Yazılar* Erişim tarihi: 05.20.2022 *https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/malthusa-farkl-bir-baks.htmlmalt* adresinden alınmıştır.

Ekici, Y. F. (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Değişime Etki Eden Unsurlar. *The Journal Of Academic Social Science Studies,* (30), 209-224.

Erkal, M. E. (1983). *Sosyoloji.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Erol, N. (2011). *Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar*. Gazi Akademik Bakış, 5 (9), 109-122

Eşsizoğlu, A. (2012). *Aile ile İlgili Temel Kavramlar.* Aile Yapısı ve İlişkileri (1.Baskı) içinde (3-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Form, W. (2013). *Social Change.* Encyclopedia Britannica içinde. Erişim Tarihi: 21.10.2021 https://www.britannica.com/ adresinden alınmıştır.

Forum Maltepe

Frey, W. F. (1965). *The Turkish Political Elite.* Massachusetts: MIT Press.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji.* Ankara: Ayraç Yayınevi.

Giddens, A. (2012). *Küresel Farklılıkların Topluca Özetlenmesi İçin.* Sosyoloji (1.Baskı) içinde, Kırmızı Yayınları.

Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor.* (T. Erdem, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.

Gologlu, M. (2009). *Devrimler ve Tepkileri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Gökçe, B. (1990). *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Hatice GÖKCE. (2017). *Dünü, Bugünü, Yarını ile Aile* (1). 1. Sosyoloji Notları.

Gurur, A. (2022). *Toplumsal Değişmede Kuramlar (Büyük Boy, Orta Boy ve Küçük Boy Kuramlar).* Erişim tarihi: 12.07.2022 https://www.nkfu.com/toplumsal-degismede-kuramlar-buyuk-boy-orta-boy-ve-kucuk-boy-kuramlar adresinden alınmıştır.

Güloğlu, M. F. (2019). Aileyi Yeniden Tanımlamak: Değişimler ve Süreklilikler. *Toplumsal Değişim,* (1), 47-48.

Güneş, F. (2018). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. *Aile Sosyolojisi* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Ilgaz, D. (1999). *Köy Enstitüleri, 75. Yıl Eğilimi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İlk Haber İnternet Sitesi. (2016). Maltepe Belediyesi Süreyya Paşa İçin Anma Düzenledi. Erişim tarihi: 20.02.2022 https://www.ilkhaber.biz/maltepe-belediyesi-sureyya-pasa-icin-anma-duzenledi/219/ adresinden alınmıştır.

Kaçmazoğlu, H. B. (1989). *Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine. 75*. Yılında Türkiye'de Sosyoloji. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 29-55. Erişim tarihi: 17.01.2022 10.18368/IU/sk.62830 adresinden alınmıştır.

Kaçmazoğlu, H. B. (2017). Mübeccel Belik Kıray'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine. *Sosyoloji Konferansları*, 55(1), 385-412.

Karaoğlan, M. U. (2019). Çağın Hastalığı: Sosyal Medya. *Sosyoloji Der Ki Dergisi*, 1(2).

Karataş, K. (2001). *Toplumsal Değişme ve Aile*. Toplum ve Sosyal Hizmet

Karslı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kasının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi,* 1(1), 1-14.

Kartal24. (2021). Maltepe Kent Rehberi. Erişim Tarihi: 22.07.2022 https://www.kartal24.com/rehber/maltepe-mahalle-haritasi adresinden alınmıştır.

Kasapoğlu, A. (2013). *Sosyolojik Teorinin Özellikleri ve Tipleri, Don Martindale.* Ankara: Sosyoloji Kuramları Ders Notları.

Kasapoğlu, A. ve Karkıner, N. (Ed.). (2011). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kaya Kuştepe, S. (2017). *Sosyal Değişme ve Modernleşme; Beykoz'da 1960 Yılında Günümüze Değişme ve Dinamikleri* (Yayın no. 495601) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]

Kaya, Y. (2003). *Sosyal ve Kültürel Değişme.* İstanbul: Turan Yayıncılık.

Kentsel Dönüşüm. (2012). Wikipedia. Erişim tarihi: 05.08.2022 https://tr.wikipedia.org/wiki/Kentsel_d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm adresinden alınmıştır.

Kıray, M. (1969). Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* (3), 563-571.

Kıray, M. (1984). Büyük Kent ve Değişen Aile. *Türkiye'de Ailenin Değişimi* içinde. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Kıray, M. (1995). Siyasi Himayecelikten Dinsel Grup Himayeciliğe. *Türkiye'de Toplumsal Değişim* İçinde. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.

Kıray, M. (1998a). *Örgütleşemeyen Kent: İzmir.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (1998b). *Toplum Yapısı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (1999a). *Seçme Yazılar.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (1999b). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2000). *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2002). *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2005). *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M. (2006). Sosyal Bilim ve Sosyal Bilimci. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme: Toplu Eserler* içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kızılaslan, N. (2006). *Kente Uzaklığın Kırsal Aile Yapısına Etkileri.* Zonguldak *Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 141-162.

Koçak, O. (2001). Mübeccel Kıray ile Söyleşi. *Virgül Dergisi,* (40), 4-13.

Kongar, E. (1981). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1982). Kentleşen Gecekondular Ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu, Türk *Sosyal Bilimler Dergisi,* (4), 28.

Kongar, E. (2002). *21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2018). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kurtuluş, H. (2008). Mübeccel B. Kıray. *Türkiye'de Sosyoloji* (2.Baskı) içinde. Ankara: Phoenix Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Macit, Y. (2020). Türkiye'de Aile ve Kültürel Yapıda Meydana Gelmesi Düşünülen Değişimlerin Yaşlanma, Yoksulluk ve Evlilik Kurumu Açısından Değerlendirilmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 1(3), 149-157.

Maltepe Belediyesi İnternet Sitesi. (2022) Maltepe Tarihi. Erişim tarihi: 23.02.2022 https://www.maltepe.bel.tr/ adresinden alınmıştır.

Merter, F. (1990). *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya.* Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı İnternet Sitesi. (2022). *Okullar ve Diğer Kurumlar.* Erişim tarihi: 24.04.2022https://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php?ILKODU=34&ILCEKODU=30 adresinden alınmıştır.

Nisbet, R. (1990). Muhafazakarlık. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde. (B. Nisbet, Çev.). Ankara: V Yay.

Oktik, N. (2016). *Gelişme Sosyolojisi Ders Kitabı*. Eskişehir: Atatürk Üniversitesi.

Onat, Ü. (1993). *Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci.* Ankara: Başkanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

Onulduran, E. (1974). *Political Development And Political Parties In Turkey*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı Toplumunda Aile.* İstanbul: Pan Yayınları.

Özbay, F. (1984). Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmeleri. *Toplumbilim İncelemeleri,* (35).

Özkalp, E. (2011). *Sosyolojiye Giriş.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

SEKAM. (2016). *Türkiye'de Aile.* (1) İstanbul: SEKAM.

Sınar, H. (2017). *Mübeccel Kıray Sosyolojisinde Toplumsal Yapı Anlayışı* (Yayın no. 522451) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Strasser, H. ve Randall, S. C. (1981). *An Introduction To Teories Of Social Change.* London: Routledge & Kegan Paul.

Sunar, K. (2018). Değişim Sosyolojisi. *Kavramlar, Kuramlar ve Yaklaşımlar* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Şatıroğlu, A. (2020). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora Yayınevi.

Tekeli, İ. (2000). Değişmenin Sosyoloğu, Mübeccel Belik Kıray. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar içinde*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). *Anlatabildikleri ve Anlatamadıklarıyla Yaşam Öyküleri.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekin, H. (2012). *Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3 (13) , 101-116 . Erişim tarihi: 15.09.2022 https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/521/4777 adresinden alınmıştır.

TÜİK. (2021). *Adrese Dayalı Nufüs Kayıt Sistemi Sonuçları.* Erişim tarihi: 06.08.2022 view-source:https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr adresinden alınmıştır.

Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı.* İstanbul: Dede Korkut Yayınları.

Türkiye İktisatçılar Birliği Araştırması. (1975). *Türkiye'de Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu*. Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları.

Tüzün, S. (2012). *Değişmenin ve Geçiş Toplumunun Sosyoloğu: Mübeccel B. Kıray.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Uludağ, S. (2007). Mukaddime. *Mufid Dergisi*. (5) İstanbul: Dergah Yayınları.

Ünal, A. Z. (2008). Türk Sosyoloji Tarihinde Metodolojik Yaklaşımlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 123-172.

Ürgir, B. (2019). *Denizin Ortasından Yol Kenarına: Bakireler Anıtı'nın Hüzünlü Hikayesi.* Erişim tarihi: 24.02.2022 https://listelist.com/bakireler-aniti-hikayesi/ adresinden alınmıştır.

Yasa, İ. (1996). *Ankara'da Gecekondu Aileleri.* Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınevi.

EKLER

Ek-1 Katılımcı Bilgileri

Derinlemesine Görüşme Kodu	**Cinsiyet**	***Yaş***	***Medeni Durum***	***Oturduğu Mahalle***	***Kaç Yıldır Maltepe'de İkametgâh Ettiği***
DG1	Kadın	23	Bekar	Girne Mahallesi	23
DG2	Erkek	24	Bekar	Esenkent Mahallesi	24
DG3	Kadın	25	Bekar	Bağlarbaşı Mahallesi	25
DG4	Kadın	26	Bekar	Küçükyalı Mahallesi	19
DG5	Kadın	25	Bekar	Aydınevler Mahallesi	25
DG6	Kadın	28	Bekar	Zümrütevler Mahallesi	28
DG7	Kadın	29	Bekar	Küçükyalı Mahallesi	29
DG8	Erkek	26	Bekar	Cevizli Mahallesi	20
DG9	Kadın	48	Evli	Zümrütevler Mahallesi	32
DG10	Erkek	54	Evli	Girne Mahallesi	48
DG11	Kadın	45	Evli	Fındıklı Mahallesi	30
DG12	Erkek	30	Bekar	Altayçeşme Mahallesi	12
DG13	Kadın	46	Evli	İdealtepe Mahallesi	23
DG14	Erkek	52	Evli	Zümrütevler Mahallesi	28
DG15	Kadın	50	Evli	Başıbüyük Mahallesi	29

DG16	Kadın	30	Evli	Altıntepe Mahallesi	15
DG17	Kadın	36	Evli	Küçükyalı Mahallesi	18
DG18	Kadın	68	Dul	Zümrütevler Mahallesi	53
DG19	Erkek	48	Evli	Esenkent Mahallesi	48
DG20	Erkek	65	Evli	Zümrütevler Mahallesi	43

Ek-2. Derinlemesine Görüşme Formu

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Toplumsal Değişmeyi Kıray Üzerinden Okumak: İstanbul Maltepe İlçesi Örneği

FORM 1

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

DG Kodu:

Görüşmenin tarihi: **Görüşmenin saati ve süresi:**

Görüşmenin yapıldığı yer:

Tanıtım: Merhaba, ben Çiğdem Kaydı. Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji ABD'de Yüksek Lisans yapmaktayım. Bu araştırma toplumsal değişme ve aile ilgilidir. Araştırma soruları içerisinde aileniz ve yaşadığınız yerdeki ilişkileriniz, toplumsal değişme ve aile ile ilgili görüşlerinizi alabileceğimiz sorular bulunmaktadır. Gönüllülük esas olmakla birlikte kimliğinizi açığa çıkaracak yönde hiçbir soru yoktur. Sizlerin sağlamış olduğu bilgiler araştırma kapsamı dahilinde kullanılacak olup; bunun dışında kullanılmak üzere başka kişi ve kuruluşlara verilmeyecektir. İlginize ve vereceğiniz destek için teşekkür ederim.

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun mu?

Kişisel özellikler:

- Cinsiyet:
- Yaş:
- Hangi mahallede yaşıyorsunuz?
- İstanbul'da ne zamandan beri yaşıyorsunuz?
- Doğum yeriniz?
- Medeni durumunuz nedir?
- Öğrenim durumunuz nedir?
- Mesleki durumunuz nedir?
- Ekonomik koşullar
    - Kendinizi ve ailenizi ekonomik açıdan nerde görüyorsunuz?
    - Haneye giren ortalama geliriniz nedir?
- Kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?
- Öğrencilik ve çalışma durumunuz nedir?

- Ne zamandan beri Maltepe'de yaşıyorsunuz?

Görüşme Soruları:

A) MALTEPE İLE İLGİLİ SORULAR

1)Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?

Deşme Soruları

2) Aslen nerelisiniz?

3)İstanbul doğumlu değilseniz Maltepe'ye yerleşme nedeniz nedir?

4)Maltepe'de yaşamaktan memnun musunuz? Neden?

İmkânınız olsa başka bir yerde yaşamak ister misiniz? Nerede ve neden?

5)Yaşadığınız dönem boyunca Maltepe ilçesinde bir şeyleri değiştiğini düşünüyor musunuz? Nedir bunlar?

6)Peki sizin Maltepe ilçesinde bir şeyleri değiştirme şansınız olsaydı bu ne olurdu?

B) MAHALLE KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ SORULAR

1)Oturduğunuz mahalleden bahseder misiniz?

2)Yaşadığınız mahallede "mahalle kültürü''nün devam ettiğini düşünüyor musunuz?

3)Mahalle kültürünün artıları ve eksileri nelerdir?

4)Mahalle kültürünün olmadığı yerler hakkında ne düşünüyorsunuz?

5)Siz oralarda yaşamak ister miydiniz?

C)TOPLUM İLE İLGİLİ SORULAR

1)İçinde bulunduğunuz toplumdan bahseder misiniz?

2)Toplum baskısını hissettiğiniz oluyor mu? Evet ise hangi konularda?

3)Toplumda bazı şeylerin değişim gösterdiğini düşünüyor musunuz?

a)Evet ise bu değişimden memnun ve memnun olmadığınız konular nelerdir?

b)Toplumsal değişmede memnun olmadığınız konular varsa neden?

17)Toplumda bir şeyleri değiştirme şansınız olsaydı bunlar neler olurdu?

18)Toplumda bir değişme var ise bu değişmenin nedenleri nelerdir?

a)Toplumda bir değişme yok ise değişim göstermemesinin sebepleri nelerdir?

D)AİLE İLE İLGİLİ SORULAR

1) Sizce aile nedir?
2) Bize kendi ailenizden bahseder misiniz?

3)Bir fırsatınız olsa çekirdek ailede mi geniş ailede mi yaşamayı tercih edersiniz? Neden? *(Çekirdek aile ve geniş aile tanımı yapılacaktır.)*

4)Aile içi, akrabalarla iletişiminiz nasıldır?

5)Bir karar alınacağı zaman aile içinde bu süreç nasıl ilerler?

6)Eşinizin ailesiyle yaşamayı kabul eder misiniz?

7)Aile içinde ne tür aktiviteler gerçekleştirirsiniz?

8)Görücü usulü evlilikle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Eşinizle nasıl tanıştınız? Halk tabiri ile görücü usulü mü yoksa severek mi evlendiniz?

9) Bir insanın evlilikte eşinden beklentileri neler olmalıdır?

10) Çocuğunuz boşanmış veya dul biriyle birliktelik yaşamak isterse tepkiniz ne olur?

11) Peki siz boşanmış veya dul biriyle birliktelik yaşamak isterseniz ailenizin tepkisi ne olur?

12)Ev içi iş dağılımı sizce nasıl olmalıdır?

13) Evlilikte yaşanan problemler sizce nasıl çözüm bulunur?

14)Çocuğunuz maddi olarak bağımsızlığını ilan ettiği durumda sizden ayrı yaşamak isterse tepkiniz ne olur?

Eklemek istediğiniz başka şeyler var mı? Lütfen belirtiniz.

Teşekkür ve ayrılma

Ek-3 Veri Analiz Formu

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Toplumsal Değişmeyi Kıray Üzerinden Okumak: İstanbul Maltepe İlçesi Örneği

FORM 2

VERİ ANALİZ FORMU

DG Kodu:

Görüşmenin Nerede Yapıldığı:

Veri analizinin kimler tarafından hazırlandığı:

Veri Analizi Tarihi: **Veri analizinin hazırlama süresi:**

Görüşmenin teybe kaydedilmesini uygun mu?

Kişisel özellikler:

- Cinsiyet;
- Yaşınız;….
- Hangi mahallede yaşıyorsunuz?.....
- İstanbul'da ne zamandan beri yaşıyorsunuz?.....
- Doğum yeriniz; ……
- Medeni durumunuz nedir?.....
- Öğrenim durumunuz nedir?.....
- Mesleki durumunuz nedir?.....
- Ekonomik koşullar
  - Kendinizi ve ailenizi ekonomik açıdan nerde görüyorsunuz?.....
  - Haneye giren ortalama geliriniz nedir?.....
- Kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?
- Öğrencilik ve çalışma durumunuz nedir?.....
- Ne zamandan beri Maltepe'de yaşıyorsunuz?.....

Görüşme Soruları:

A) MALTEPE İLE İLGİLİ SORULAR

1)Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?

Deşme Soruları

2) Aslen nerelisiniz?

3)İstanbul doğumlu değilseniz Maltepe'ye yerleşme nedeniz nedir?

4)Maltepe'de yaşamaktan memnun musunuz? Neden?

İmkânınız olsa başka bir yerde yaşamak ister misiniz? Nerede ve neden?

5)Yaşadığınız dönem boyunca Maltepe ilçesinde bir şeyleri değiştiğini düşünüyor musunuz? Nedir bunlar?

6)Peki sizin Maltepe ilçesinde bir şeyleri değiştirme şansınız olsaydı bu ne olurdu?

B) MAHALLE KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ SORULAR

1)Oturduğunuz mahalleden bahseder misiniz?

2)Yaşadığınız mahallede "mahalle kültürü''nün devam ettiğini düşünüyor musunuz?

3)Mahalle kültürünün artıları ve eksileri nelerdir?

4)Mahalle kültürünün olmadığı yerler hakkında ne düşünüyorsunuz?

5)Siz oralarda yaşamak ister miydiniz?

C)TOPLUM İLE İLGİLİ SORULAR

1)İçinde bulunduğunuz toplumdan bahseder misiniz?

2)Toplum baskısını hissettiğiniz oluyor mu? Evet ise hangi konularda?

3)Toplumda bazı şeylerin değişim gösterdiğini düşünüyor musunuz?

a)Evet ise bu değişimden memnun ve memnun olmadığınız konular nelerdir?

b)Toplumsal değişmede memnun olmadığınız konular varsa neden?

17)Toplumda bir şeyleri değiştirme şansınız olsaydı bunlar neler olurdu?

18)Toplumda bir değişme var ise bu değişmenin nedenleri nelerdir?

a)Toplumda bir değişme yok ise değişim göstermemesinin sebepleri nelerdir?

D)AİLE İLE İLGİLİ SORULAR

3) Sizce aile nedir?
4) Bize kendi ailenizden bahseder misiniz?

3)Bir fırsatınız olsa çekirdek ailede mi geniş ailede mi yaşamayı tercih edersiniz? Neden? *(Çekirdek aile ve geniş aile tanımı yapılacaktır.)*

4)Aile içi, akrabalarla iletişiminiz nasıldır?

5)Bir karar alınacağı zaman aile içinde bu süreç nasıl ilerler?

6)Eşinizin ailesiyle yaşamayı kabul eder misiniz?

7)Aile içinde ne tür aktiviteler gerçekleştirirsiniz?

8)Görücü usulü evlilikle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Eşinizle nasıl tanıştınız? Halk tabiri ile görücü usulü mü yoksa severek mi evlendiniz?

9) Bir insanın evlilikte eşinden beklentileri neler olmalıdır?

10) Çocuğunuz boşanmış veya dul biriyle birliktelik yaşamak isterse tepkiniz ne olur?

11) Peki siz boşanmış veya dul biriyle birliktelik yaşamak isterseniz ailenizin tepkisi ne olur?

12)Ev içi iş dağılımı sizce nasıl olmalıdır?

13) Evlilikte yaşanan problemler sizce nasıl çözüm bulunur?

14)Çocuğunuz maddi olarak bağımsızlığını ilan ettiği durumda sizden ayrı yaşamak isterse tepkiniz ne olur?

Eklemek istediğiniz başka şeyler var mı? Lütfen belirtiniz.

Teşekkür ve ayrılma

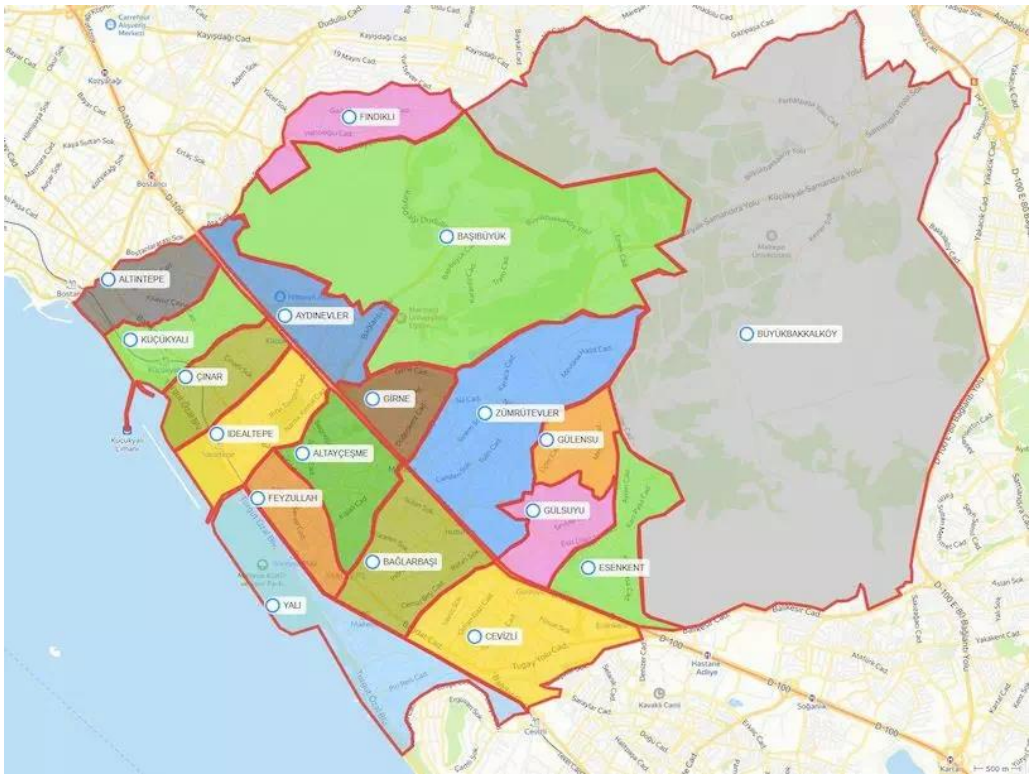
Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

Görüşmenin güven ortamı içinde gerçekleşip gerçekleşmediğine dair nedenler:

Ek-4 Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Kararı

“Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.”

Ek-5. Maltepe İlçe Haritası

Maltepe Yerleşim ve Mahalle Haritası

Kaynak: https://www.kartal24.com/rehber/maltepe-mahalle-haritasi

ÖZGEÇMİŞ

Çiğdem KAYDI

Eğitim

Lisans	2019 Maltepe Üniversitesi, Anadal Sosyoloji, Yandal Psikoloji
Pedagojik Formasyon	2019 Maltepe Üniversitesi
Lise	2015 Küçükyalı Rezan Has Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

2019 Felsefe Grubu Stajyer Öğretme